

किराँती-कोँइच भाषा र नेपाली भाषाको वाक्य गठनको व्यतिरेकी  
अध्ययन

संजु बराल

परीक्षा रोल नं. २८१७७०/२०६७

त्रि.वि. दर्ता नं. ९-२-३७९-१५-२००४

त्रिभुवन विश्वविद्यालय शिक्षाशास्त्र सङ्काय, नेपाली भाषा शिक्षा

विभागअन्तर्गत स्नातकोत्तर तह, (एम.एड) द्वितीय वर्षको

नेपा.शि. ५९८ पाठ्यांशको प्रयोजनका

लागि प्रस्तुत गरिएको

शोधपत्र

२०७१/२०१४

शिक्षा शास्त्र सङ्काय  
नेपाली भाषा शिक्षा विभाग  
त्रिभुवन विश्वविद्यालय  
कीर्तिपुर, काठमाडौं ।

### शोध निर्देशकको सिफारिश पत्र

त्रिभुवन विश्वविद्यालय, शिक्षाशास्त्र सङ्काय, केन्द्रीय विभाग कीर्तिपुर, स्नातकोत्तर तह, दोस्रो वर्ष नेपाली विषयकी छात्रा संजु बरालले मेरो निर्देशन र सुपरिवेक्षणमा 'किराँती-कोँइच भाषा र नेपाली भाषाको वाक्य गठनको व्यतिरेकी अध्ययन' शीर्षकमा शोधपत्र लेखन कार्य पूरा गर्नु भएकोले आवश्यक मूल्याङ्कनको लागि सिफारिश गर्दछु ।

.....  
श्री गणेशबहादुर बोहरा  
(शोधनिर्देशक)

त्रि.वि. शिक्षाशास्त्र सङ्काय  
नेपाली भाषा शिक्षा विभाग  
कीर्तिपुर, काठमाडौं

मिति : २०७१/०८/१९

November 20, 2014

त्रिभुवन विश्वविद्यालय, शिक्षाशास्त्र सङ्काय

नेपाली भाषा शिक्षा विभाग,

त्रि.वि., कीर्तिपुर, काठमाडौं

स्वीकृति पत्र

त्रिभुवन विश्वविद्यालय, शिक्षाशास्त्र सङ्काय, नेपाली भाषा शिक्षा केन्द्रीय विभाग कीर्तिपुरअन्तर्गत स्नातकोत्तर तह, दोस्रो वर्षकी छात्रा संजु बरालले नेपा.शि. ५९८ को प्रयोजनका लागि 'किराँती-कोँइच भाषा र नेपाली भाषाको वाक्य गठनको व्यतिरेकी अध्ययन' शोध-शीर्षकको शोध-पत्र तयार गरी आवश्यक मूल्याङ्कन गर्न स्वीकृतिको लागि सिफारिश साथ यस समितिमा पेश गर्नु भएकोमा सो शोधपत्र शिक्षणीय प्रयोजनका लागि उपयुक्त ठहरीएकोले यस समितिबाट मूल्याङ्कन गरी स्वीकृति प्रदान गरिएको छ ।

शोधपत्र मूल्याङ्कन समिति

नामथर	हस्ताक्षर
१. प्रा. डा. रामनाथ ओझा (विभागिय प्रमुख)	.....
२. प्रा.डा. पारसमणि भण्डारी (शोध विशेषज्ञ)	.....
३. श्री गणेशबहादुर बोहरा (शोध निर्देशक)	.....

मिति : २०७१/०८/१९

December 5, 2014

## कृतज्ञताज्ञापन

सर्वप्रथम मलाई “किराँती-काँइच भाषा र नेपाली भाषाको वाक्य गठनको व्यतिरेकी अध्ययन” शीर्षकमा शोधपत्र लेखनमा आफ्नो अति व्यस्तताका बाबजुद पनि विषय छनौटदेखि आवश्यक सर-सल्लाह, मार्गनिर्देशन र सुझाव दिनु हुने त्रिभुवन विश्वविद्यालय, शिक्षाशास्त्र सङ्काय, विश्वविद्यालय क्याम्पस, नेपाली शिक्षा विभाग कीर्तिपुरका मेरो शोध निर्देशक श्रद्धेय गुरु श्री गणेशबहादुर बोहरा ज्यूलाई भित्री हृदयदेखि नै आभार प्रकट गर्दछु ।

शोधपत्र लेखन कार्यमा आवश्यक सल्लाह, मार्गनिर्देशन एवम् शोध प्रस्तावना स्वीकृति प्रदान गर्नु हुने विभागीय प्रमुख प्रा. डा. रामनाथ ओझाज्यूप्रति पनि आफ्नो कृतज्ञता अर्पण गर्दछु । त्यसैगरी शोध पत्र पूरा गर्ने अवस्थासम्म आउन असिम सहयोग पुऱ्याउनु हुने शिक्षाशास्त्र सङ्काय, नेपाली शिक्षा विभागका सम्पूर्ण श्रद्धेय गुरुहरूप्रति पनि आफ्नो हार्दिक कृतज्ञता ज्ञापन गर्दछु ।

यस अनुसन्धानको क्रममा आवश्यक तथ्याङ्कहरू उपलब्ध गराई सहयोग गर्नु हुने सर्लाही जिल्ला, नारायणखोला गा.वि.स.मा बसोबास रहेका सम्पूर्ण किराँती-काँइचहरूप्रति हार्दिक धन्यवाद ज्ञापन गर्न चाहान्छु । त्यसैगरी सङ्कलित तथ्याङ्कमाथि विश्लेषणको क्रममा असिम सहयोग पुऱ्याउँदै आवश्यक मार्गदर्शन गर्नु हुने साहित्यकार ईश्वरकिरण सुनुवार (अतीत मुखिया), आफ्नो अति व्यस्तताका बाबजुद पनि समय उपलब्ध गराई मेरो अध्ययन-अनुसन्धानलाई अन्तिम रूप प्रदान गर्नका लागि भाषा संयोजनका साथै सङ्कलित तथ्याङ्कको थप पुष्ट्याई गरिदिनु हुने आदिवासी जनजाति राष्ट्रिय उत्थान प्रतिष्ठानका प्रमुख अनुसन्धान अधिकृत डा. लाल स्याँकुरेल रापचालाई पनि हृदयदेखि नै हार्दिक आभार व्यक्त गर्दछु ।

शोध पत्र तयार गरी यसलाई अन्तिम रूप प्रदान गर्न हरदम घच्चच्याई मेरो निरन्तर लेखन कार्यमा साथ-साथै कम्प्युटर टङ्कनमा समेत सहयोग गर्नु हुने मेरो जीवन सहयात्री श्री चुडामणि फूयाँल, अध्ययनको क्रममा प्रयोग गरिएका समस्त सन्दर्भग्रन्थका स्रष्टाहरू र मेरा सम्पूर्ण आफन्तजनहरू प्रति हार्दिक आभार व्यक्त गर्दै यस सम्बन्धी कसैले थप लाभ उठाउन सक्नु भएमा मेरो प्रयास अझ सफल भएको ठान्नेछु ।

संजु बराल

लालबन्दी न.पा.-५,

सर्लाही

## सङ्क्षेपीकृत सूची

क्र.स.	सङ्क्षिप्त रूप	पूर्ण रूप
१.	उ.मा.वि.	उच्च माध्यमिक विद्यालय
२.	गा.वि.स.	गाउँ विकास समिति
३.	न.पा.	नगरपालिका
४.	नेपा. शि.	नेपाली शिक्षा
५.	ने.रा.प्र.प्र.	नेपाल राजकीय प्रज्ञा प्रतिष्ठान
६.	ने.भा.शि.वि.	नेपाली भाषा शिक्षा विभाग
७.	प्रा.डा.	प्राध्यापक डाक्टर
८.	सु.से.स.	सुनुवार सेवा समाज
९.	त्रि.वि.	त्रिभुवन विश्वविद्यालय
१०.	त्रि.वि.पा.वि.के.	त्रिभुवन विश्वविद्यालय पाठ्यक्रम विकास केन्द्र
११.	ते.स.	तेस्रो संस्करण

## शोधसार

शोधशीर्षक :	किराँती-कोँइच भाषा र नेपाली भाषाको वाक्य गठनको व्यतिरेकी अध्ययन
शोधार्थी :	संजु बराल
शोध निर्देशक :	श्री गणेशबहादुर बोहरा
विभाग/क्याम्पस :	नेपाली भाषा शिक्षा विभाग, विश्वविद्यालय क्याम्पस त्रि.वि., कीर्तिपुर, काठमाडौं
शैक्षिक वर्ष :	२०७०/०७१
जम्मा परिच्छेद :	५
पृष्ठ सङ्ख्या :	११९ + १५ = १३४

## शोध प्रक्रिया

किराँती-कोँइच भाषा र नेपाली भाषाको वाक्य गठनको व्यतिरेकी अध्ययन शीर्षकको यो शोधपत्र किराँती-कोँइच भाषाका विशेषताहरु पहिल्याउनु, किराँती-कोँइच भाषा र नेपाली भाषामा वाक्य गठनबीचका समानता र असमान पहिचान गर्नु, मातृभाषी किराँती-कोँइचहरुले दोस्रो भाषाको रूपमा नेपाली भाषा सिक्दा वाक्य गठनमा गर्न सक्ने त्रुटिहरुको पहिचान गरी सो त्रुटिको समाधानका उपायहरु पहिल्याउने उद्देश्य राखी सर्लाही जिल्लामा केन्द्रित रहेको छ। यस अध्ययनमा सर्लाही जिल्ला नारायणखोला गा.वि.स.मा बसोबास गर्ने किराँती-कोँइच (सुनुवार) भाषीहरु मध्ये १०० जनामा सीमित रही अन्तरवार्ता, छलफल एवम् किराँती-कोँइच भाषासँग सम्बन्धित दस्तावेज र साहित्य अध्ययन गरी शोधकार्य गरिएको छ।

प्रस्तुत अध्ययनलाई ५ वटा परिच्छेदमा विभाजन गरिएको छ। जसमा क्रमशः शोध परिचय, पूर्वकार्यको समीक्षा र सैद्धान्तिक अवधारणा, अध्ययन विधि र प्रक्रिया, परिणाम, छलफल र विश्लेषण र सारांश, निष्कर्ष र उपयोगिता रहेका छन्।

## शोध निष्कर्ष

यस शोधका प्रमुख निष्कर्षहरू निम्नानुसार रहेका छन् :

- १) लिङ्गको आधारमा किराँती-कोँइच भाषा र नेपाली भाषाको वाक्य गठनमा लिङ्गगत भेद देखिएन ।
- २) नेपाली भाषामा वचनका दुई भेद मात्र रहेको र किराँती-कोँइच भाषामा वचनका तीन भेद रहेको पाइयो ।
- ३) आदरको आधारमा नेपाली भाषामा आदरका ६ तह रहेको र किराँती-कोँइच भाषाको वाक्य गठनलाई हेर्दा किराँती-कोँइच भाषामा आदरका दुई तह मात्र रहेको पाइयो ।
- ४) नेपाली भाषा र किराँती-कोँइच भाषाको वाक्य संरचनामा कर्ता र क्रियापदलाई पुरुषले प्रभाव पारेको पाइयो ।
- ५) कालका आधारमा नेपाली भाषा र किराँती-कोँइच भाषाको वाक्य संरचनामा कालगत सङ्गति रहेको पाइयो ।
- ६) नेपाली भाषा र किराँती-कोँइच भाषाको कालका पक्षका आधारमा वाक्य गठनमा पक्षगत भिन्नता रहेको पाइयो ।
- ७) भावका आधारमा नेपाली भाषामा भावका तीन प्रकार रहने तर किराँती-कोँइच भाषामा भावका ९ (नौ) भेद रहेको पाइयो ।
- ८) करण-अकरणका आधारमा नेपाली भाषा र किराँती-कोँइच भाषाको वाक्य गठनमा अकरणगत भिन्नता रहेको पाइयो ।
- ९) नेपाली भाषामा वाच्यका तिन प्रकार रहने तर किराँती-कोँइच भाषामा वाच्यका दुई प्रकारहरू मात्र रहेको पाइयो ।

## विषय सूची

पृ.सं.

सिफारिस पत्र

स्वीकृति पत्र

समर्पण

कृतज्ञताज्ञापन

शोधसार

विषयसूची

अध्याय - एक : शोध परिचय

१-६

१.१ पृष्ठभूमि

१

१.२ समस्याको कथन

२

१.३ शोधको उद्देश्य

४

१.४ शोधको सान्दर्भिकता र उपादेयता

४

१.५ शोधको सीमा

५

१.६ शोधको रूपरेखा

६

अध्याय -दुई : पूर्वकार्यको समीक्षा र सैद्धान्तिक अवधारणा

७-२०

२.१ पूर्वकार्यको समीक्षा

७

२.२ पूर्वकार्यको अध्ययनको महत्व

९

२.३ सैद्धान्तिक अवधारणा

१०

२.३.१ भाषाको परिचय	११
२.३.२ किराँती-कोँइच भाषाको परिचय	११
२.३.३ किराँती-कोँइच भाषाको वर्तमान अवस्था	१५
२.३.४ किराँती-कोँइच भाषाका भेदहरू	१६
२.३.५ व्यतिरेकी विश्लेषणको परिचय	१६
२.३.६ व्यतिरेकी विश्लेषणको विकास	१७
२.३.७ व्यतिरेकी विश्लेषणको पद्धति/प्रवृत्ति	१८
२.३.८ व्यतिरेकी विश्लेषणको सीमा	१९
२.३.९ व्यतिरेकी विश्लेषणको उपयोगिता	१९
२.३.१० सारांश	२०
<b>अध्याय - तिन : अध्ययन विधि र प्रक्रिया</b>	<b>२१-२२</b>
३.१ शोधको परिचय	२१
३.२ जनसङ्ख्याको पहिचान	२१
३.३ नमुना जनसङ्ख्या	२१
३.४ सामग्री सङ्कलन	२१
३.५ सामग्री व्याख्या, विश्लेषण र प्रस्तुतिकरण	२२
३.६ सारांश	२२
<b>अध्याय - चार : परिणाम, छलफल र विश्लेषण</b>	<b>२३-२३</b>
४ विषय प्रवेश	२३
४.१ किराँती-कोँइच भाषाका विशेषताहरू	२३

४.२ किराँती-कोँइच भाषा र स्तरीय नेपाली भाषाको वाक्य गठनको व्यतिरेकी	
अध्ययन	२४
४.२.१ पुरूषका आधारमा व्यतिरेकी अध्ययन	२४
४.२.१.१ प्रथम पुरूष	२४
४.२.१.२ द्वितीय पुरूष	२६
४.२.१.३ तृतीय पुरूष	२७
४.२.२ लिङ्गका आधारमा किराँती-कोँइच भाषा र नेपाली भाषाको व्यतिरेकी अध्ययन	२८
४.२.२.१ लिङ्ग	२८
४.२.२.१.१ नाममा लिङ्ग	२९
४.२.२.१.२ सर्वनाममा लिङ्ग	३१
४.२.२.१.३ विशेषणमा लिङ्ग	३२
४.२.२.१.४ क्रियामा लिङ्ग	३४
४.२.३ वचनका आधारमा किराँती-कोँइच भाषा र नेपाली भाषाको व्यतिरेकी अध्ययन	३५
४.२.३.१ नाममा वचन	३६
४.२.३.२ सर्वनाममा वचन	३७
४.२.३.३ क्रियामा वचन	४०
४.२.४ आदरका आधारमा किराँती-कोँइच भाषा र नेपाली भाषाको व्यतिरेकी अध्ययन	४१
४.२.४.१ उच्च आदर	४२
४.२.४.२ मध्ययम आदर	४४
४.२.४.३ विशेष आदर	४४

४.२.४.४ उच्चतर आदर	४६
४.२.४.५ उच्चतम् आदर	४६
४.२.५ कालका आधारमा किराँती-कोँइच भाषा र नेपाली भाषाको व्यतिरेकी अध्ययन	४७
४.२.५.१ काल	४७
४.२.५.१.१ भूतकाल	४७
४.२.५.२ अभूतकाल	४९
४.२.६ पक्षका आधारमा किराँती-कोँइच भाषा र नेपाली भाषाको व्यतिरेकी अध्ययन	५१
४.२.६.१ अपूर्ण पक्ष	५१
४.२.६.१.१ अपूर्ण भूतकाल	५२
४.२.६.१.२ अपूर्ण वर्तमान	५३
४.२.६.१.३ अपूर्ण भविष्यत्	५४
४.२.६.२ पूर्ण पक्ष	५५
४.२.६.२.१ पूर्ण भूतकाल	५५
४.२.६.२.२ पूर्ण वर्तमान	५६
४.२.६.२.३ पूर्ण भविष्यत्	५७
४.२.६.४ अभ्यस्त पक्ष	५८
४.२.६.५ अज्ञात पक्ष	५९
४.२.७ भाव/वृत्तिका आधारमा किराँती-कोँइच भाषा र नेपाली भाषाको व्यतिरेकी अध्ययन	६१
४.२.७.१ आज्ञार्थक	६१

४.२.७.२ इच्छार्थक भाव	६२
४.२.७.३ सम्भावनार्थक	६४
४.२.७.४ निषेधार्थक	६५
४.२.७.५ बाध्यात्मक	६६
४.२.७.६ सामर्थ्यबोध	६६
४.२.७.८ सङ्केतार्थक	६७
४.२.६.७ अनुरोधात्मक	६८
४.२.६.९ आवश्यकतात्मक	६८
४.२.८ करण-अकरणका आधारमा किराँती-कोँइच भाषा र नेपाली भाषाको वाक्य गठनको व्यतिरेकी अध्ययन	६९
४.२.८.१ करण-अकरण	६९
४.२.९ वाच्यको आधारमा नेपाली भाषा र किराँती-कोँइच भाषाको व्यतिरेकी अध्ययन	७१
४.२.९.२ कर्तृ वाच्य	७१
४.२.९.१ कर्म वाच्य	७२
४.२.९.३ भाव वाच्य	७३
४.२.१० सारांश	७४
४.३ किराँती-कोँइच भाषी मातृभाषा भएका विद्यार्थीहरूले स्तरीय नेपाली भाषा सिक्दा गर्ने सम्भावित त्रुटिहरू	७७
४.३.१ पुरुषका आधारमा वाक्य गठनमा गर्ने सम्भावित त्रुटि	७७
४.३.२ लिङ्गका आधारमा वाक्य गठनमा गर्ने सम्भावित त्रुटि	७७

४.३.३ वचनका आधारमा वाक्य गठनमा गर्ने सम्भावित त्रुटि	७८
४.३.४ आदरका आधारमा वाक्य गठनमा गर्ने सम्भावित त्रुटि	७९
४.३.५ कालका आधारमा वाक्य गठनमा गर्ने सम्भावित त्रुटि	७९
४.३.६ अपूर्ण पक्षका आधारमा वाक्य गठनमा गर्ने सम्भावित त्रुटि	८०
४.३.७ पूर्ण पक्षका आधारमा वाक्य गठनमा गर्ने सम्भावित त्रुटि	८१
४.३.८ अभ्यस्त पक्षका आधारमा वाक्य गठनमा गर्ने सम्भावित त्रुटि	८१
४.३.९ अज्ञात पक्षका आधारमा वाक्य गठनमा गर्ने सम्भावित त्रुटि	८२
४.३.१० भावका आधारमा वाक्य गठनमा गर्ने सम्भावित त्रुटि	८२
४.३.११ करण-अकरणका आधारमा वाक्य गठनमा गर्ने सम्भावित त्रुटि	८३
४.३.१२ वाच्यका आधारमा वाक्य गठनमा गर्ने सम्भावित त्रुटि	८३
<b>अध्याय - पाँच : सारांश, निष्कर्ष र उपयोगिता</b>	<b>८४-९०</b>
५.१ सारांश	८४
५.२ निष्कर्ष	८५
५.३ उपयोगिता	८६
५.३.१ नीतिगत तह	८६
५.३.२ प्रयोगात्मक तह	८७
५.३.३ भावी अध्ययनका लागि सम्भावित त्रुटिहरू	८८
५.४ सुझाव	८८
<b>सन्दर्भ सामग्री सूची</b>	
<b>अनुसूचीहरू</b>	
<b>व्यक्तिगत विवरण</b>	

## तालिका सूची

तालिका सङ्ख्या	विवरण	पेज नं.
१.	किराँती-कोँइच (सुनुवार) भाषा व्यञ्जनवर्ण वर्गीकरण तालिका उच्चारण स्थान	१४
२.	प्रथम पुरुषका आधारमा व्यतिरेकी विश्लेषण	२५
३.	द्वितीय पुरुषका आधारमा व्यतिरेकी विश्लेषण	२६
४.	तृतीय पुरुषका आधारमा व्यतिरेकी विश्लेषण	२७
५.	नाममा लिङ्ग	२९
६.	नाममा पुलिङ्ग	३०
७.	नेपाली भाषामा सर्वनाममा पुलिङ्ग र स्त्रीलिङ्ग	३१
८.	किराँती-कोँइच (सुनुवार) भाषामा सर्वनाममा पुलिङ्ग र स्त्रीलिङ्ग	३१
९.	नेपाली भाषामा विशेषणमा पुलिङ्ग र स्त्रीलिङ्ग	३२
१०.	किराँती-कोँइच (सुनुवार) भाषामा विशेषणमा पुलिङ्ग र स्त्रीलिङ्ग	३३
११.	नेपाली भाषामा क्रियामा पुलिङ्ग र स्त्रीलिङ्ग	३४
१२.	किराँती-कोँइच (सुनुवार) भाषामा क्रियामा पुलिङ्ग र स्त्रीलिङ्ग	३४
१३.	नेपाली भाषामा नाममा एक वचन र बहु वचन	३६
१४.	किराँती-कोँइच (सुनुवार) भाषामा नाममा एक वचन, दुई वचन र बहु वचन	३७
१५.	नेपाली भाषामा सर्वनाममा एक वचन र बहु वचन	३८
१६.	किराँती-कोँइच (सुनुवार) भाषामा सर्वनाममा एक वचन, दुई वचन र बहु वचन	३९
१७.	नेपाली भाषामा क्रियामा एक वचन र बहु वचन	४०
१८.	किराँती-कोँइच (सुनुवार) भाषामा क्रियामा एक वचन, दुई वचन र बहु वचन	४१

१९. नेपाली भाषामा उच्च आदर	४२
२०. किराँती-कोँइच (सुनुवार) भाषामा उच्च आदर	४३
२१. नेपाली भाषामा मध्यम आदर	४४
२२. किराँती-कोँइच (सुनुवार) भाषामा मध्यम आदर	४४
२३. नेपाली भाषामा विशेष आदर	४५
२४. नेपाली भाषामा उच्चतर आदर	४६
२५. नेपाली भाषा उच्चतम् आदर	४६
२६. भूतकालको आधारमा वाक्य गठनको व्यतिरेकी अध्ययन	४८
२७. वर्तमान कालको आधारमा वाक्य गठनको व्यतिरेकी अध्ययन	४९
२८. भविष्यत् कालको आधारमा वाक्य गठनको व्यतिरेकी अध्ययन	५०
२९. अपूर्ण भूतकालको आधारमा वाक्य गठनको व्यतिरेकी अध्ययन	५२
३०. अपूर्ण वर्तमानको आधारमा वाक्य गठनको व्यतिरेकी अध्ययन	५३
३१. अपूर्ण भविष्यत्को आधारमा वाक्य गठनको व्यतिरेकी अध्ययन	५४
३२. पूर्ण भूतकालको आधारमा वाक्य गठनको व्यतिरेकी अध्ययन	५५
३३. पूर्ण वर्तमानको आधारमा वाक्य गठनको व्यतिरेकी अध्ययन	५६
३४. पूर्ण भविष्यत्को आधारमा वाक्य गठनको व्यतिरेकी अध्ययन	५७
३५. अभ्यस्त पक्षको आधारमा वाक्य गठनको व्यतिरेकी अध्ययन	५८
३६. अज्ञात पक्षको आधारमा वाक्य गठनको व्यतिरेकी अध्ययन	६०
३७. आज्ञार्थक भावका आधारमा वाक्य गठनको व्यतिरेकी अध्ययन	६१
३८. इच्छार्थक भावका आधारमा वाक्य गठनको व्यतिरेकी अध्ययन	६३

३९. सम्भावनार्थकका आधारमा वाक्य गठनको व्यतिरेकी अध्ययन	६४
४०. किराँती-कोँइच (सुनुवार) भाषामा निषेधार्थक	६५
४१. किराँती-कोँइच (सुनुवार) भाषामा बाध्यात्मक	६६
४२. किराँती-कोँइच (सुनुवार) भाषामा सामार्थ्यबोध	६६
४३. किराँती-कोँइच (सुनुवार) भाषामा सङ्केतार्थक	६७
४४. किराँती-कोँइच (सुनुवार) भाषामा अनुरोधात्मक	६८
४५. किराँती-कोँइच (सुनुवार) भाषामा आवश्यकतात्मक	६८
४६. नेपाली भाषामा करण र अकरण	६९
४७. किराँती-कोँइच (सुनुवार) भाषामा करण र अकरण	७०
४८. कर्तृ वाच्यका आधारमा वाक्य गठनको व्यतिरेकी अध्ययन	७१
४९. कर्म वाच्यको आधारमा वाक्य गठनको व्यतिरेकी अध्ययन	७३
५०. भाव वाच्यको आधारमा वाक्य गठनको व्यतिरेकी अध्ययन	७४

## अध्याय - एक

# शोध परिचय

### १.१ पृष्ठभूमि

भाषा मानवीय र सामाजिक वस्तु हो । भाषाको आर्जन व्यक्तिले समाजबाट गर्छ र सामाजिक सम्पर्क स्थापित गर्न तथा वृद्धि गर्न यसको उपयोग ऊ समाजमै गर्दछ । भाषाको आर्जन एकातिर घर परिवार तथा छिमेकीको सम्पर्कबाट स्वतः हुँदै गएको हुन्छ भने अर्कातिर औपचारिक शिक्षाबाट पनि यसको आर्जन गर्न सकिन्छ । अरूद्वारा भाषाको माध्यमले व्यक्त गरिएका विचार एवम् भावनालाई बुझ्नु “आदान” हो भने आफ्ना विचार एवम् भावनालाई अरू समक्ष प्रस्तुत गर्नु ‘प्रदान’ हो । यही विचार आदान-प्रदानको सर्वाधिक सरल र सुगम प्रक्रिया भाषा हो । (पौडेल र अन्य २०६७)

आधुनिक आर्य भाषासँग ११ औँ शताब्दीमा उत्पत्ति भएको नेपाली भाषाले निरन्तर विकास गरिरहेको पाइन्छ । भाषाका सन्दर्भमा विकास भनेको समय-समयमा देखिने परिवर्तन हो । यसरी भएको परिवर्तनका आधारमा नेपाली भाषाको विकासक्रमलाई प्राथमिक, माध्यमिक र आधुनिक काल गरी तिनवटा कालखण्डमा विभाजन गरिएको छ ।

भोट-बर्मेली/चिनियाँ तिब्बतेली भाषा परिवारअन्तर्गत पर्ने किराँती-कोँइच भाषा कोँइचहरूको आफ्नो मातृभाषा हो । यो भाषा नेपालको विभिन्न भू-भागमा आदि कालदेखि बसोबास गर्दै आइरहेका किराँती-कोँइचहरूले बोल्ने भाषा हो । जसलाई किराँती-कोँइच भाषामा ‘कोँइच लो’ भनिन्छ ।

व्यतिरेकी विश्लेषणले कम्तीमा पनि दुईवटा भाषाहरूको बिचमा भाषावैज्ञानिक विश्लेषण गर्दछ । प्राय गरी व्यतिरेकी विश्लेषण दुई भाषा बिचमा समानता र असमानता देखाउने तुलनात्मक अध्ययनसँग सम्बन्धित हुने गर्दछ ।

व्यतिरेकी विश्लेषण शैक्षणिक प्रयोजनबाट बढी अभिप्रेरित भएको हुन्छ । यसमा दोस्रो भाषाशिक्षणको सन्दर्भमा आउने भाषाहरूको बिचमा रहेको संरचनात्मक समानता एवम् भिन्नतालाई अध्ययनको रूपमा विशेष जोड दिन्छ । समग्रमा भन्ने हो भने दुई व्यतिरेकी विश्लेषण दुई वा

दुईभन्दा बढी भाषाका व्यवस्था एवम् उप-व्यवस्थाहरूको समानता र असमानतासम्बन्धी तुलनात्मक अध्ययनसँग सम्बन्धित हुन्छ ।

दोस्रो भाषाको सिकाइको क्रममा व्यतिरेकी विश्लेषणले वर्णनात्मक, रूपात्मक वा वाक्यात्मक स्तरमा पहिलो भाषाले पार्ने प्रभावलाई पनि विशेष जोड दिएको हुन्छ । पहिलो भाषा र दोस्रो भाषाबिचको भिन्नताको परीक्षणबाट दोस्रो भाषाका सिकारूले गर्ने सम्भावित त्रुटिको पूर्वानुमान गर्न असिम सहयोग पुग्दछ । दोस्रो भाषा शिक्षणमा व्यतिरेकी विश्लेषणको स्पष्ट सान्दर्भिकता नरहेता पनि यान्त्रिक साथै भाषावैज्ञानिक त्रुटिको अध्ययनमा यसले महत्त्वपूर्ण योगदान दिन्छ । शिक्षणको क्रममा सबै उमेर समूहका लागि प्रयोग गरिने क्षैक्षणिक सामग्रीको निर्माणमा भने यसको सान्दर्भिकता बढी नै रहेको पाइन्छ ।

व्यतिरेकी विश्लेषण एक कठिन एवम् ज्ञानका साथै कला सम्बद्ध विषयको सङ्गालो हो । व्यतिरेकी विश्लेषणका आफ्नै निश्चित क्षेत्र, ढाँचा र तरिकाहरू रहेका छन् । दुई भाषाबिचको तुलनात्मक अध्ययन गर्नेक्रममा यस सम्बद्ध नियम पालना गर्न सकिएन भने वा अध्ययनको क्रममा कुनै गलत तरिका अपनाइयो भने शोधले खोजेको अपेक्षित परिणाम प्राप्त हुन सक्दैन । त्यसैले व्यतिरेकी विश्लेषण एक गहन कार्य हो ।

## १.२ समस्याको कथन

नेपाल बहुजाति, बहुभाषी र बहुसंस्कृतीको पहिचान बोकेको सम्पूर्ण नेपालीहरूको साझा फूलबारी हो । नेपाल भाषिक विविधता भएको देश हो । यहाँ विभिन्न भाषा भाषीको बसोबास भएको पाइन्छ । नेपालमा भारोपेली, भोट-बर्मेली, द्रविड र आग्नेली गरी चार भाषा परिवारका भाषाहरू बोलिन्छन् । उपरोक्त चार भाषा परिवार मध्ये नेपालमा बोलिने सबैभन्दा ठूलो भाषा परिवार भारोपेली भाषा परिवार हो । भारोपेली भाषा परिवार पछि नेपालमा बोलिने दोस्रो ठूलो भाषा परिवार भोट-बर्मेली भाषा परिवार हो । नेपालमा यस भाषा परिवारका भाषाहरूमा नेवारी, तामाङ, मगर, राई, किराँत, गुरुङ, शेर्पा, थकाली, जिरेल, मेचे, किराँती-कोँइच, हायू, मनाङ्गी, घले, चेपाङ, आदि लगाएत ५८ भन्दा बढी भाषाहरू बोलिन्छन् । नेपालमा लामो समयदेखि बसोबास गर्दै आएका विभिन्न जातिहरू मध्ये किराँती-कोँइच जाति जनजाति अन्तर्गत पर्दछन् ।

भाषा विचार आदान-प्रदान गर्ने एक प्रमुख माध्यम हो । प्रत्येक मानिसलाई बाँच्नका लागि, व्यवहार सञ्चालन गर्नका लागि एक आपसमा सम्पर्क स्थापना स्थापित गराउने मुख्य माध्यम पनि

भाषा नै हो । किराँती-कोँइच भाषीहरूले मातृभाषा पछि अनिवार्य प्रयोग गर्ने पर्ने भाषा नेपाली भाषा हो । नेपालको राष्ट्रभाषा नेपाली भाषा हो भने अन्य भाषाहरू राष्ट्रिय भाषाका रूपमा मान्यता प्राप्त छन् । दोस्रो भाषाका रूपमा नेपाली भाषा सिक्दा सिकाइमा कठिन हुने हुँदा कठिनाइ पत्ता लगाउनु यी दुई भाषाको वाक्य गठनगत तुलनात्मक अध्ययन आवश्यक सिद्ध हुन्छ ।

राष्ट्रिय जनगणना २०५८ को प्रतिवेदन अनुसार किराँती-कोँइच भाषीहरू ९५,२५४ जना छन् । त्यसमा पुरुषको संख्या ४८,०६५ र महिलाको संख्या ४७,१८९ रहेको पाइन्छ । त्यसमध्ये पनि किराँती-कोँइच भाषा नै बोल्नेहरूको संख्या २६,६९९ जनामा पुरुषहरू १२,९६७ र महिलाहरूको संख्या १३,६४४ रहेको छ । त्यसैगरी राष्ट्रिय जनगणना २०६८को प्रतिवेदन अनुसार कुल जनसङ्ख्याको किराँती-कोँइच भाषीहरू ३७,८९८ ( ०.९४ प्रतिशत) छन् । जसमध्ये पुरुषको संख्या १८,०३३ जना र महिलाको संख्या १९,८६५ रहेका छन् ।

किराँती-कोँइच भाषीहरूको मुख्य उद्गम स्थल ओखलढुङ्गा भएतापनि विभिन्न कारणले यो भाषीहरू नेपाल अधिराज्यभरी छरिएर रहेका छन् । किराँती-कोँइच भाषा र नेपाली भाषाको बिचमा के कस्ता समानता र असमानता छ भन्ने कुराको खोज अनुसन्धान गर्ने यस प्रस्तावनाको प्रमुख समस्या मानेर शोध गरिएको छ । यस क्रममा निम्नानुसारका समस्याहरूलाई प्रमुख स्थान दिई शोध गरिएको छ :

क. किराँती-कोँइच भाषामा के-कस्ता विशेषताहरू छन् ?

ख. किराँती-कोँइच भाषा र नेपाली भाषामा वाक्य गठनबिच के-कस्ता समानता र असमानता छन् ?

ग. किराँती-कोँइच मातृभाषी भएका विद्यार्थीहरूले दोस्रो भाषाको रूपमा नेपाली भाषा सिक्दा वाक्य गठनमा गर्न सक्ने सम्भावित त्रुटिहरू के-के हुन सक्छन् ?

घ. उक्त त्रुटिहरूको समाधानका उपायहरू के-के हुन सक्दछन् ?

### १.३ शोधको उद्देश्य

यस शोधकार्यको उद्देश्यहरू निम्नानुसार रहेका छन् :

- क. किराँती-कोइँच भाषाका विशेषता पहिल्याउनु,
- ख. किराँती-कोइँच भाषा र स्तरीय नेपाली भाषाका वाक्य तत्वहरूको व्यतिरेकी विश्लेषण गर्नु,
- ग. किराँती-कोइँच भाषी मातृभाषा भएका विद्यार्थीहरूले स्तरीय नेपाली भाषा सिक्दा गर्ने सम्भावित त्रुटिको पहिचान गर्नु,
- घ. किराँती-कोइँच भाषीले स्तरीय नेपाली भाषा सिक्दा गर्ने त्रुटिको सम्भाव्य समाधानका उपायहरू पहिल्याउनु,

## १.४ शोधको सान्दर्भिकता र उपादेयता

नेपालमा बोलिने चार भाषा परिवारहरू भारोपेली, भोट-बर्मेली, द्रविड र आग्नेली परिवारभित्र बोलिने १२३ वटा भाषाहरू रहेका छन् । नेपालको क्षेत्रानुसार समस्त भाषाभाषीहरूको समानरूपमा लोपोन्मुख भाषा, संस्कृतिको संरक्षण हुनु जरूरी छ किनभने भाषा जातिय परिचयको एक महत्त्वपूर्ण कडी हो । भाषाका संरक्षण, समुचित विकास, स्तर निर्धारण गर्नु एक महत्त्वपूर्ण पक्ष हो । विविध भाषाहरू मध्ये कुनै एक भाषाको विवेचना गर्नु तिनको सम्पादनका लागि भाषाको ज्ञान अति आवश्यक पक्ष पनि हो । नेपाल सरकारले प्राथमिक तहमा मातृभाषा शिक्षा दिने निति ल्याए तापनि यसको प्रभावकारी कार्यान्वयन गर्न नसक्दा उल्लेखनीय उपलब्धि हाँसिल गर्न सकिएको छैन । हाम्रो देशमा बोलिने सबै भाषाहरूको विकास केवल सरकारी स्तरबाट मात्र सम्भव नहुने भएकोले विभिन्न भाषाभाषी समुदायले आ-आफ्नो भाषाको खोज र अनुसन्धान एवम् अध्ययन गर्न सकेको खण्डमा भाषाहरूको विकास एवम् संरक्षण हुन सक्दछ । अतः हरेक भाषीहरूले आफ्नो भाषाको जगेर्नामा अभिरूचि राख्नै पर्दछ ।

सर्लाही जिल्लामा नेपाली भाषाले आफ्नो प्रथम स्थायित्व लिए तापनि मगर, तामाङ, नेवार भाषीहरू पनि उल्लेखनीय रहेका छन् । किराँती-कोइँच भाषीहरू नेपाल अधिराज्य भरिनै छरिएर रहेतापनि विशेष गरी सर्लाही जिल्लाको नारायण खोला गा.वि.स. मा नगन्य रूपमा ११२ जना (पुरुष ५४ र महिला ५८ जना) बसोबास गरेको पाइन्छ । यस स्थानमा सुनुवार भाषीहरू नगन्य रूपमा रहेका छन् । यस स्थानमा धेरै लामो समयदेखि

बसोबास गर्दै आएका मध्ये केही किराँती-कोँइच भाषीहरूले शुद्धरूपमा किराँती-कोँइच भाषा बोल्दछन् भने केही किराँती-कोँइचहरूलाई आफ्नो मातृभाषाको बारेमा केही पनि ज्ञान छैन ।

प्रत्येक भाषाका मातृभाषाका लागि भाषिक प्रयोगको शुद्ध र स्तरीय रूपमा प्रयोग गर्नु अति नै आवश्यक हुन्छ । त्यसैगरी किराँती-कोँइच भाषीले दोस्रो भाषाको रूपमा नेपाली भाषा सिक्दा गल्ती गर्न पुग्दछन् । त्यस्तै किसिमका गर्न सक्ने त्रुटिहरू पहिचान गर्नु, सिकाइ कठिनाई पत्ता लगाई प्रभावकारी सिकाइका लागि वाक्य गठनगत तुलनात्मक अध्ययन उपयोगी सिद्ध हुनेछ ।

किराँती-कोँइच भाषीहरूलाई नै मुख्य स्रोत मानेर किराँती-कोँइच भाषा र नेपाली भाषाको वाक्य गठनको व्यतिरेकी अध्ययन गर्दा एकातिर किराँती-कोँइच भाषाको अस्तित्व जोगिरहने हुन्छ भने अर्कोतर्फ नेपाली भाषाको रूपमा सिक्न चाहने किराँती-कोँइच भाषी विद्यार्थीहरूलाई समेत दुई भाषाको तुलना गर्न, भाषा सिक्न सजिलो हुन्छ । यसरी किराँती-कोँइच भाषाको अध्ययन अनुसन्धानले किराँती-कोँइच भाषाको विकासमा महत्त्वपूर्ण रूपमा सघाउ पुऱ्याउनुको साथसाथै नेपाली भाषा सिक्ने किराँती-कोँइच भाषी विद्यार्थीहरूलाई समेत निकै उपयोगी सिद्ध हुने हुँदा यो शोधकार्यको सान्दर्भिकता र उपयोगिता रहेको छ ।

## १.५ अध्ययनको सीमाङ्कन

शोधकार्य ज्यादै जटिल, संवेदनशील र व्यापक कार्य भएकोले यसको अध्ययनको सीमाङ्कन वा सीमा निर्धारणको आवश्यकता पर्दछ । यस शोधकार्यलाई निम्न अनुसार सीमाङ्कन गरी अध्ययन गरिएको छ :

- क) प्रस्तुत शोध सर्लाही जिल्ला अर्न्तगत पर्ने नारायण खोला गा.वि.स.मा बोलिने कोँइच भाषालाई आधार मानेर शोधकार्य गरिएको छ ।
- ख) यस शोध नारायण खोला गा.वि.स.मा किराँती-कोँइच भाषा बोल्ने शिक्षक एवम् किराँती-कोँइच भाषीहरूसँग एवम् किराँती-कोँइच भाषा विज्ञसँग किराँती-कोँइच भाषाको वाक्य संरचनाका बारेमा शोधेर र उनीहरूलाई नै रूपान्तरण गर्न लगाएर नेपाली भाषासँग तुलना गरी शोधकार्य गरिएको छ ।

- ग) किराँती-कोँइच भाषाका लिङ्ग, वचन, पुरूष, आदर, काल, पक्ष, भाव, करण-अकरण र वाच्यका आधारमा स्तरीय नेपाली भाषाका सापेक्षतामा वाक्य गठनको व्यतिरेकी अध्ययन गरिएको छ ।
- घ) शोध अनुसन्धानको क्रममा केही अंग्रेजी शब्दहरूको दुरूस्त नेपाली अनुवाद गर्न नसकिएको अवस्थामा र कोँइच भाषाको पारिवारिक सङ्गति देखाउन अंग्रेजी भाषाको नै प्रयोग गरिएको छ ।
- ङ) अन्तरवार्ता विधि द्वारा सङ्कलन गरिएका सामग्रीहरूको थप पुष्ट्याईका लागि कोँइच भाषा विद्हरूको सहयोग लिइएको छ ।

## १.६ अध्ययनको रूपरेखा

प्रस्तुत शोधको ढाँचा निम्नानुसार रहेको छ :

अध्याय-एक : शोध परिचय

अध्याय-दुई : पूर्वकार्यको समीक्षा र सैद्धान्तिक अवधारणा

अध्याय-तिन : अध्ययन विधि र प्रक्रिया

अध्याय-चार : परिणाम, छलफल र विश्लेषण

अध्याय-पाँच : सारांश, निष्कर्ष र उपयोगिता

## अध्याय-दुई

### पूर्वकार्यको समीक्षा र सैद्धान्तिक परिचय

#### २.१ पूर्वकार्यको समीक्षा

अनुसन्धान कार्य गर्नु भन्दा अगाडि आफूले अनुसन्धान गर्नुभन्दा पहिले सम्बन्धित क्षेत्रमा कुन कुन विद्यालय, महाविद्यालय, संघ-संस्था, आदि बाट कुन-कुन व्यक्तिले कुन-कुन विधि अपनाएर त्यस सम्बन्धि के-कति काम गरेका छन् अथवा त्यस विषय शीर्षकसँग सम्बन्धित समस्याहरू के-कति बाँकी छन् र गर्नु पर्ने काम के-के बाँकी छन् र सर्वेक्षण र अध्ययन अनुसन्धानकर्ताले अनुसन्धान लेख्दा सम्म तयार गरिसकेको हुनुपर्दछ । यसलाई नै पूर्वकार्यको समीक्षा भनिन्छ । यसबाट आफ्नो अनुसन्धान नयाँ र महत्वपूर्ण छ छैन? भन्ने कुरा थाहा हुनुको साथ साथै अध्ययन गर्ने पद्धति तथा तरिकाहरूको बारेमा समेत जानकारी गराउँदछ । यस अनुसन्धान कार्यका लागि निम्नानुसारका पूर्वानुमानहरूलाई प्रस्तुत गरिएकोछ :

गिरी (२०५४), गुरुड भाषा र नेपाली भाषाको व्यतिरेकी अध्ययन शोधपत्रमा गुरुड भाषा र नेपाली भाषाका लिङ्ग, वचन, काल, पुरुष, पक्ष, वाच्य, करण-अकरण, आदर, व्याकरणत्मक कोटीको तुलना गर्ने, नेपाली र गुरुड भाषाबिच विद्यार्थीहरूले नेपाली भाषा प्रयोग गर्दा हुने सम्भावित त्रुटिहरू पहिल्याउने उद्देश्य राखि उद्देश्यात्मक नमूना छनौट विधि द्वारा गुरुड मातृभाषीहरूलाई नमूना जनसङ्ख्याको रूपमा लिई अध्ययन गरी गुरुड मातृभाषी विद्यार्थीहरूले नेपाली भाषाको अध्ययन गर्दा काल, पुरुष, वाच्य एवम् करण-अकरणगत भेदमा अन्यौलता उत्पन्न भएर त्रुटि गर्न सक्ने निश्कर्ष निकाली सोही अनुसारको सुझाव प्रस्तुत गरिएको थियो ।

भण्डारी (२०५९), मगर भाषाको वाक्य सङ्गतिको व्यतिरेकी अध्ययन शोधपत्रमा मगर र नेपाली वाक्य गठनको तुलना गर्ने, मगर भाषीले नेपाली भाषाको वाक्य गठनमा गर्ने त्रुटि पहिचान गर्ने, मगर भाषीलाई नेपाली भाषा सिकाईमा आईपर्ने समस्या समाधानको उपाय पहिल्याउने उद्देश्य पाइन्छ । यस अध्ययनमा मगर भाषी व्यक्तिहरूको छनौट गरी नेपाली भाषा उच्चारण तथा लेखनमा गर्ने त्रुटि पहिचान गरिएको छ । यी दुवै भाषाको संरचना समान रहेको, लिङ्ग विधान समान रहेको तर मगर भाषामा भने आदरको तह एकै भएको निश्कर्ष निकालिएको छ ।

पोखरेल (२०५९), मैथिली र नेपाली भाषाको वाक्य गठनको व्यतिरेकी अध्ययन शोधपत्रमा मैथिली र नेपाली भाषाको वाक्य गठनको व्यतिरेकी अध्ययन, सो भाषाको वाक्य गठनमा हुने त्रुटि क्षेत्र र विशेषता पहिचान गर्ने उद्देश्य पाइन्छ । यस अध्ययन कार्यमा भाषाको कर्तामा लोकनी, सम जस्ता गाँसी बहुवचन बनाइएको निश्कर्ष निकालिएको छ ।

गिरी (२०६०), थारू भाषा र नेपाली भाषाको व्यतिरेकी अध्ययन शोधपत्रमा थारू भाषा र नेपाली भाषाका लिङ्ग, वचन, पुरुष, आदर, काल, पक्ष, भाव, वाच्य र करण-अकरण कोटिको तुलना गर्नु, उक्त व्याकरणिक कोटिका आधारमा नेपाली भाषा र थारू भाषाका बिचका समानता र भिन्नता पत्ता लगाउनु, थारू भाषा विद्यार्थीले नेपाली भाषा प्रयोगमा गर्ने सम्भावित त्रुटि क्षेत्रहरु पहिल्याई आवश्यक निष्कर्ष र सुझाव पेश गर्ने उद्देश्य राखर सीमाङ्कित क्षेत्रसँग सम्बद्ध व्याकरणिक कोटि अनुरूपका विभिन्न वाक्यहरू भन्न र निर्माण गर्न लगाई तथ्याङ्क सङ्कलन छ । अध्ययनमा थारू भाषाको वाक्य संरचनामा लिङ्गले क्रिया, विशेषण र भेदकमा प्रभाव नपारेको, थारू भाषाको वाक्य गठनमा आउने विशेष्यपद वचनअनुसार बदलिए पनि विशेषण पद नबदलिने, कालका सामान्य, अपूर्ण, पूर्ण र अभ्यस्त गरी जम्मा चार पक्ष पात्र देखिएको, सामान्य भूत र सामान्य भविष्यत्काल लाई एउटै शब्दले जनाउने निश्कर्ष निकालिएको छ ।

पन्त (२०६५), बैतडेली भाषिका र नेपाली भाषाका व्याकरणिक कोटिको तुलनात्मक अध्ययन शोधपत्रमा बैतडेली भाषिकाको परिचय दिई प्रयोग क्षेत्र पहिल्याउनु, बैतडेली भाषिकाका विशेषताहरू पहिल्याउनु र बैतडेली भाषिका र नेपाली भाषाका व्याकरणिक कोटिहरूको बिच तुलनात्मक अध्ययन गर्नु जस्ता उद्देश्य राखिएको थियो । यस अध्ययनकार्यमा वर्णनात्मक र तुलनात्मक विधि अवलम्बन गर्दै प्राथमिक तथा द्वितीय सामग्रीको सङ्कन गरिएको थियो जसमा ई, ईनी, नी जस्ता स्त्रीलिङ्ग बोधक प्रत्यय लागेर बैतडेली भाषिकामा स्त्रीलिङ्ग भएको, वचन, नाम, सर्वनाम, विशेषण र क्रियासँग वचन सम्बद्ध भएको निश्कर्ष निकालिएको छ ।

गौतम (२०६७), तामाङ र नेपाली भाषाको पदसङ्गतिको तुलनात्मक अध्ययन शोधपत्रमा सिन्धुली जिल्लाको अमले गा.वि.स.मा बोलिने तामाङ भाषालाई आधार मानेर पदसंगतिको परिचय, लिङ्ग, वचन, पुरुष, काल, आदरको आधारमा नेपाली भाषा र तामाङ भाषाबिचको पदसङ्गतिको तुलनात्मक अध्ययन गरिएको छ ।

निरौला (२०६७), माझी भाषा र नेपालीभाषाको पदसङ्गतिको तुलनात्मक अध्ययन शोधपत्रमा सिन्धुली जिल्लाको कमलामाई नगरपालिका र रानीवास गा.वि.स.मा बोलिने माझी भाषालाई आधार मानेर पदसङ्गतिको परिचय, लिङ्ग, वचन, पुरुष, काल, भाव, पक्ष, आदर, नाम, सर्वनाम, विशेषण, विशेष्य, भेदक र भेदका आधारमा नेपाली भाषा र माझी भाषाबिच पदसङ्गतिको तुलनात्मक अध्ययन गरी निश्कर्ष निकालिएको छ ।

राई (२०६९), वान्तवा भाषा र नेपाली भाषाको वाक्य गठनको व्यतिरेकी अध्ययन शोधपत्रमा पाँचथर जिल्लाअन्तर्गत पर्ने रवि गा.वि.स.मा बोलिने वान्तवा भाषालाई आधार मानेर शोधकार्य गरिएको छ । वान्तवा भाषा र नेपाली भाषाको वाक्य गठन, लिङ्ग, वचन, पुरुष, काल, पक्ष, भाव, वाच्य, ध्रुवियता, आदरका आधारमा व्यतिरेकी अध्ययन गर्नु, मातृभाषा वान्तवा भएका विद्यार्थीले दोस्रो भाषाका रूपमा नेपाली भाषा सिक्दा गर्न सक्ने सम्भावित त्रुटिहरूको पूर्वानुमान गर्नु र निश्कर्ष र सुझाव दिनु जस्ता उद्देश्य राखी गरिएको सो अध्ययनमा रुजु सूची, छलफलका साथै गौण सामग्री सङ्कलनका रूपमा पुस्तकालयीय विधि, प्रकाशित लेख तथा रचनाहरू र पूर्ववर्ती शोधपत्रहरूबाटा सामग्री सङ्कलन गरिएको थियो । सो अध्ययनमा वान्तवा भाषामा वचनका तिन भेद रहेको, कर्ता र क्रियापदलाई वचनले प्रभाव पार्ने, आदरका दुई तह मात्र रहेको, एउटै खानानिन शब्दले आदरार्थी बुझाउने, कर्ता र क्रियापदलाई पुरुषले प्रभाव पार्ने, भावका ६ भेद रहेको निष्कर्ष निकालिएको छ ।

नेपाली भाषा र अन्य भाषासँग सम्बन्धित विभिन्न विद्वान, अनुसन्धानदाता एवम् खोजकर्ताहरूबाट विभिन्न खोज अध्ययन गरिएको पाइएतापनि किराँती-कोँइच भाषाको शोध अध्ययनमा किराँती-कोँइच जातिको शैक्षिक अवस्था, उपलब्धि आदिको अध्ययन भएको भएपनि किराँती-कोँइच भाषा र नेपाली भाषाको वाक्य गठनको व्यतिरेकी अध्ययन भएको भेटिएन । अतः प्रस्तुत शोध शीर्षकमा कुनै पनि अध्ययन नभएको हुँदा किराँती-कोँइच भाषाप्रति चाँसो राख्ने सबैका लागि यो अध्ययन उपयोगी हुने विश्वास गरिएको छ ।

## २.२ पूर्वकार्यको अध्ययनको महत्त्व

शोधार्थीले शोधकार्यको आरम्भ गर्दा आफूले शोधकार्यको आरम्भ गर्दा वा त्यसको निमित्त शोध प्रस्ताव तयार गर्दा आफूले शोध गर्न चाहेको विषयमा त्यस पूर्व के-कति अध्ययन, खोज,

अनुसन्धान तथा प्रकाशन कार्य भएका छन् भन्ने कुराको जानकारी प्राप्त गर्नका लागि पूर्वकार्यको अध्ययनको महत्त्व रहेको छ । पूर्वकार्यको अध्ययनले शोध प्रस्ताव सहज र सरल बन्दछ ।

नेपाल बहुभाषिक राष्ट्र भएकोले यहाँ विभिन्न भाषा परिवारका भाषाहरू बोलिन्छन् । भाषाशास्त्रीहरूले यी भाषाहरूको संख्या नब्बे (९०) भन्दा पनि माथि रहेको बताएका छन् । ( सम्प्रेषण २०६५-१५४) तरपनि खोजकर्ताहरूले यो संख्या बढी हुन सक्ने अनुमान गरेका छन् । जसअनुसार प्रस्तुत शोधकार्यको महत्त्व निम्नानुसार रहेको छ ।

१. भावी अध्ययनका लागि मार्ग निर्देशन प्राप्त गर्न,
२. शोध शीर्षकमा प्रष्ट धारणा बनाउन,
३. शोधको औचित्य प्रष्ट हुन्छ,
४. शोधको अध्ययनले शोधार्थीमा सो शोध अपूर्ण, खण्डनीय, विस्तारणीय छ भन्ने पुष्टि गर्न,
५. पहिलो भाषी वक्ताले दोस्रो भाषा सिक्दा सो भाषा सम्बन्धी त्यस सम्बन्धी व्याकरण पक्षको जानकारी पाउन,

### २.३ सैद्धान्तिक अवधारणा

नेपालमा भारोपेली, भोट-बर्मेली, आग्नेली र द्रविडेली गरी चार भाषा परिवारका भाषाहरू बोलिन्छन् । भोट-बर्मेली भाषा परिवार अन्तर्गत किराँती-कोँइच (सुनुवार) भाषा पर्दछ । नेपालीमा भारोपेली पछि बोलिने दोस्रो ठुलो भाषा परिवार भोट-बर्मेली भाषा परिवार हो । भोट-बर्मेली भाषा परिवार अन्तर्गत अन्ठाउन्न भन्दा बढी भाषाहरू बोलिन्छन् । किराँती-कोँइच (सुनुवार) भाषा चिनियाँ तिब्बती भाषा परिवार अन्तर्गत तिब्बती बर्मेली शाखाको पूर्व हिमालयन समूहमा पर्दछ । यो भाषा किराँती समूहको एउटा अति प्राचीन भाषा हो । किराँती-कोँइच भाषा प्रयोग गर्ने (सुनुवार) जातिले यसलाई कोँइच लो: भन्दछन् ।

भोट-बर्मेली भाषा परिवार अन्तर्गत पर्ने किराँती-कोँइच (सुनुवार), राई, याक्खा, याक्थुड ( लिम्बु) जातिले बोल्ने भाषाहरूलाई किराँती मूल भाषा भनिन्छ । भाषाविद्हरूले किराँती-कोँइच भाषा समूहलाई चिनिया तिब्बती महापरिवारको तिब्बती बर्मेली परिवार अन्तर्गत हिमाली भाषाको

विविध शाखाहरू मध्येको एक परिवारमा राखेका छन् । भाषाविज्ञानको दृष्टिमा किराँती-कोँइच भाषा भोट-बर्मेली परिवारमा पर्दछ । (सुनुवार, २०६७)

### २.३.१ भाषाको परिचय

भाषा संस्कृत शब्द । भाष । धातुबाट निष्पन्न भएको हो । भाषा शब्दबाट व्यवहृत हुने अर्थचाहीं त्यो व्यक्त बोली हो, जसले शब्दबाट केही कुरा भन्दछ । भाषा भनेको वाक/बोलीको प्रतीक हो, जसबाट सार्थक विचार विनिमय गर्न सकिने स्थिति हुन्छ ।

भाषा वाक्प्रतिकको त्यो व्यवस्था हो जहाँ उच्चारित ध्वनिको रूप भाषिक रूपमा संयोजित हुन्छ । भाषामा ध्वनि, शब्द र वाक्य जस्ता वाक्प्रतिकको व्यवस्था स्थापित भएको हुन्छ । भाषामा स्थापित हुने यस्ता वाक्प्रतिकहरू यादृच्छिक हुन्छन् । (लम्साल र अन्य २०६०)

कुनै पनि भाषाका मौखिक र लिखित गरी दुई माध्यम हुन्छन् । मौखिक भाषा ध्वन्यात्मक भएकाले विचार विनिमयका लागि सरल र सुगम र प्रभावकारी हुन्छ । भाषाको वास्तविक रूप नै मौखिक हो । लेख्य भाषा श्रव्यात्मक नभई दृश्यात्मक किसिमको हुन्छ त्यसैले यसमा वक्ता र श्रोताको सामिप्य चाहिँदैन । लिखित भाषाबाटै मानवले ज्ञान विज्ञानका क्षेत्रमा उपलब्ध गरेका प्राप्ति र उपादेयताहरूलाई सुरक्षित गरेर राख्न सकिन्छ र तिनको अध्ययन र प्रयोग गरेर युग युगान्तर मानवीय सम्यताको विकासमा ठूलो टेवा पुऱ्याउन सकिन्छ ।

### २.३.२ कोँइच भाषाको परिचय

नेपालमा भारोपेली, भोट-बर्मेली, आग्नेयली र द्रविडेली गरी चार भाषा परिवारका भाषाहरू बोलिन्छन् । भोट-बर्मेली भाषा परिवार अर्न्तगत किराँती-कोँइच (सुनुवार) भाषा पर्दछ । नेपालमा भारोपेलीपछि बोलिने दोस्रो ठूलो भाषा परिवार भोट-बर्मेली भाषा परिवार हो जस अर्न्तगत अन्ठाउन्न भन्दा धेरै भाषाहरू बोलिन्छन् ।

भोट-बर्मेली भाषा परिवार अर्न्तगत पर्ने किराँती-कोँइच (सुनुवार), राई, याक्थुड (लिम्बु) र याक्खा जातिले बोल्ने भाषाहरूलाई किराँती मूल भाषा मानिन्छ ।

जनसांख्यिक हिसाबले २०५८ सालको जनगणनामा ३६ औँ ठूलो जाति र भाषा पनि सुचिकृत भएको जाति हो किराँती-कोँइच (सुनुवार) जाति । (सूचना तथा सँचार मन्त्रालय) २०५८

सालको जनगणना अनुसार नेपाल अधिराज्यभरी किराँती-कोँइच (सुनुवार) जातिको संख्या ९५,२५४ (०.४२ प्रतिशत) रहको थियो । जसमध्ये पुरुष ४८,०६५ र महिला ४७,१८९ रहेका थिए । जसमा पनि किराँती-कोँइच भाषा बोल्ने किराँती-कोँइचहरूको संख्या भने २६६११ रहेको थियो । किराँती-कोँइच भाषा बोल्ने किराँती-कोँइचहरूको कूल संख्या मध्ये पुरुषको संख्या १२९६७ र महिलाको संख्या १३,६४४ रहेको थियो । (स्रोत : केन्द्रीय तथ्याड विभाग, रामशाह पथ, काठमाडौं)

राष्ट्रिय जनगणना २०६८ को अन्तिम प्रतिवेदन अनुसार नेपालको कूल जनसंख्या २६४९४५०४ मध्ये किराँती-कोँइच भाषीहरूको संख्या ३७,८९८ रहेको छ । जसमध्ये पुरुष किराँती-कोँइच भाषीहरू १८०३३ र महिला किराँती-कोँइच भाषीहरू १९८६५ रहेका छन् । (स्रोत : केन्द्रीय तथ्याडक विभाग, रामशाह पथ, काठमाडौं)

किराँती-कोँइच भाषा भोट-बर्मेली/चिनियाँ तिब्बतेली भाषा परिवार अन्तर्गतको भाषा हो । कोँइचले बोल्ने भाषा नै कोँइच भाषा हो । किराँती-कोँइच भाषीको क्षेत्र सिन्धुली, रामेछाप, ओखलढुङ्गा आदि भू-भाग हो । सुनकोशी नदी वारिपारी औ यसका सहायक नदी र खोलानालाहरूको आसपासमा परापूर्वकालदेखि बसोबास गर्दै आइरहेका आदिवासी किराँती समूहमा पर्ने कोँइच जातिहरूलाई नै कोँइच जाति भन्ने, चिन्ने र बुझ्ने गरिएको छ । (सुनुवार, २०६५)

‘सुनुवार’ शब्द खिम्चीले सुनकोशी नदी वारिपारि पुगेपछि आफ्नो जातीय नाम ‘सुनुवार’ राखेको हुन सक्नेमा यसले ऐतिहासिक सुनिश्चितता गर्दछ । इडेन भ्यान्सिस्टार्टको सूचकले सुनकोशी वारि आएपछि ‘सुनुवार’ भनिएको भन्ने सूचना दिएको भन्ने पुष्टि हुन्छ । (रापचा, २००५)

उत्पतिको हिसाबमा किराँती-कोँइच भाषा तिब्बती बर्मेली भाषा परिवारको एक सदस्य हो । जुन पूर्वी नेपाल, उत्तर पूर्वी भारत, सिक्किम, दार्जिलिङका केही व्यक्तिहरूले बोल्दछन् जसलाई कोँइच (सुनुवार) भाषा पनि भनिन्छ । कोँइच भाषा कोँइचहरू (सुनुवारहरूको) को आफ्नो मातृभाषा हो । (रापचा, २००५)

किराँती भाषाहरूमा बोलिने भाषाहरूमध्ये कोँइच (सुनुवार) पनि एक हो । ओल्लो किराँतको ठूलो संख्यामा बोलिने मातृभाषा पनि यही हो । भाषावैज्ञानिक अध्ययनले किराँती-कोँइचको भाषा परिवार साइनो-टिबेटो-बर्मन भएको तथ्य अघि सारेको छ । (रापचा, २००५)

किराँती-कोँइच (सुनुवार) जातिको पुर्खालाई यलम्बर होपो भनिन्छ । यस भाषाको लिपिलाई टिकामूली लिपि, कोँइच ब्लेस भनिन्छ र किराँती सिरिजङ्गा लिपिसँग केही मिल्दोजुल्दो छ । किराँती-कोँइचहरूको पुर्ख्यौली थलो ओखलढुङ्गा हो । (रापचा, २००५)

किराँती-कोँइच भाषाको वर्णमालामा स्वर वर्णहरू ६ वटा र व्यञ्जन वर्णहरू २४ वटा रहेका छन् । यिनीहरूको विवरण तल दिइएको छ ।

औँठको आकारका आधारमा स्वर वर्णहरू :

अ) गोलित : उ ओ र अगोलित अ, आ, इ, ए

आ) जिब्राको उचाइको आधारमा स्वर वर्णहरू :

उच्च इ, उ र मध्य अ, ए, ओ निम्न आ

इ) जिब्रोको सक्रियताको आधारमा स्वर वर्णहरू :

अग्र इ, ए, र केन्द्र आ पश्च अ, उ ओ

तालिका संख्या - १ किराँती-कोईच भाषा व्यञ्जनवर्ण वर्गीकरण तालिका

उच्चारण स्थान

उच्चारण	स्थान	ओष्ठ्य		दन्त्य		दन्तमूलीय धारीय		दन्तमूलीय फलकीरा		दन्तमूलीय कठोर तालु		तालव्य		हनु मूलीय		कण्ठ्य	
		अघोष	घोष	अघोष	घोष	अघोष	घोष	अघोष	घोष	अघोष	घोष	अघोष	घोष	अघोष	घोष	अघोष	घोष
प्रयत्न	घोषत्व प्राणत्व																
स्फोट	अल्पप्राण	फ	व	त	द	ट								क	ग	ञ्	
	महाप्राण	फ		थ		ठ								ख			
ऊष्म	अल्पप्राण									स		श					ह
	महाप्राण																
स्पर्श संघर्षी	अल्पप्राण									च	ज						
	महाप्राण									छ							
नासिक्य	अल्पप्राण		म				न								ङ		
	महाप्राण																
पाशिवक	अल्पप्राण						ल										
	महाप्राण																
अन्तस्थ	अल्पप्राण		व				न										
	महाप्राण																
कम्पित	अल्पप्राण						र										
	महाप्राण																
अन्त स्फोट	अल्पप्राण		व														
	महाप्राण																

(स्रोत : कोईच ल्वो वर्णमाला, २०६५)

किराँती-कोंइच भाषा ओल्लो किराँतका छिमेकी बासिन्दाहरू किराँती-बायुड (बाहिड-रुम्दाली) किराँती-वाम्बुले, किराँती-जेरुड, किराँती-नाछिरिडहरूसँग धेरै मिल्दोजुल्दो भएकोले नै भाषाशास्त्रीहरूले किराँती परिवारमा बर्गिकृत गरेका छन् । स्पष्टै भन्नुपर्दा किराँती-बायुड र किराँती-कोंइचहरू बोल्दा भाका र लयमा मात्र केही फरक हुन्छ । एक अर्काले प्रायः बुझ्दछन् । तसर्थ, वायुड र कोंइच भगिनी भाषाहरू हुन् । (लुगुन र साथीहरू २०६८)

स्थानीय भूगोलका रूपमा किराँती-कोंइच मातृभाषामा विशेषतः खिम्तीखोला (रामेछाप, दोलखा जिल्ला) लिखुखोला (रामेछाप, ओखलढुङ्गा, सोलु जिल्ला), मोलुड र सोलुड खोला (ओखलढुङ्गा जिल्ला) आसपासका किराँती-कोंइचहरूले बोल्ने गर्दछन् । किराँती-कोंइच बोल्ने समुदायहरूको शब्द उच्चारण हेर्दा तिन खोलाको कोंइचहरूको केही भाषिक विविधता/भिन्नता पाइन्छ । जस्तै खस (नेपाली) को 'ढुङ्गा' शब्दलाई खिम्ती खोलामा **फुङ्लु**, लिखु खोलामा **फुल्लु** र मोलुड खोलामा **फुङ्लु** उच्चारण गरिन्छ । खिम्ति खोलामा 'उत्तापट्टि' भन्दा **उत्तु**, लिखु खोलामा **हरेगे**, मोलुड खोलामा **एरगे** भनिन्छ । मोलुड खोलामा उनीहरूले गरे भन्दा **पाम्तामे**, **पातेमे**, लिखु खोलामा **पाम्तेम**, **पाम्तेमे** र खिम्ति खोलामा **पाम्तेमे** भनिन्छ । पूर्वतिरको कोंइच भाषा र भारतको दार्जिलिङ सिक्किमको भाषा तथा लवजमा फरक पर्नु स्वभाविकै देखिन्छ । अन्ततोगोत्वा समग्रमा अधिकांश शब्द तथा लवज मिल्छ र एक अर्काले बोलेको कुरा स्पष्टरूपले बुझिन्छ । (लुगुन र साथीहरू २०६८)

### २.३.३ कोंइच भाषाको वर्तमान अवस्था

किराँती-कोंइच लो (सुनुवार भाषा) मा जातीय राजनीतिले पारेको गलत नकारात्मक प्रभावका कारण जनसांख्यिक अवस्था घटिरहेको छ । सामाजिक तथा आर्थिक बसाइ-सराई, जनसंख्या, भाषिक प्रभाव आदि जस्ता कारणले गर्दा भाषा लोपोन्मुख अवस्थामा छ । कतिपय ठाउँमा यी भाषीहरूलाई अछुत जातिको रूपमा लिइन्छ । (रापचा, २००५)

कोंइच भाषाको पठन-पाठनमा मातृभाषामा पढाइ हुने विद्यालयको व्यवस्था भएको छैन । बहुभाषिक शिक्षाले पनि यसमा खासै सकारात्मक थालनी गर्न नसकिरहेको स्थिति छ, पाठ्यपुस्तक उत्पादन भइसके पनि औपचारिक शिक्षाकै रूपमा भने कक्षा सञ्चालन हुन सकेको स्थिति भने छैन । अनौपचारिक रूपमा भने केही मातृभाषा शिक्षाको लागि कक्षा सञ्चालन भएका छन् । जस्तै : आर्थिक वर्ष २०६८/०६९ मा आदिवासी जनजाति उत्थान राष्ट्रिय प्रतिष्ठानको आर्थिक सहयोगमा

दुई वटा प्रौढ भाषा शिक्षा कक्षा (कॉइचबु (सुसेस), सइपु गाविस रामेछाप र कॉइचबु (सुसेस) जिल्ला समिति ललितपुर) सञ्चालन भएको छ । यसरी वर्तमान समयमा मातृभाषा शिक्षा हांसिल गर्ने अवसर नपाउनु पनि भाषा लोपको एक जल्दो बल्दो कारण हो । (लुगुन र अन्य २०६८)

राष्ट्रिय जनगणना २०६८ को तथ्याङ्कअनुसार कॉइच (सुनुवार) भाषाको अवस्था निम्नानुसार रहेको छ :

अ) छापा, अखवार र पत्रपत्रिकामा कॉइच (सुनुवार) भाषा

आ) रेडियो, एफ.एम तथा डिजिटल संसारमा कॉइच (सुनुवार) भाषा

इ) फिल्म र श्रव्य-दृश्यमा कॉइच (सुनुवार) भाषा

ई) गीति एल्वममा कॉइच (सुनुवार) भाषा

उ) साहित्यमा कॉइच (सुनुवार) भाषा

### २.३.४ किराँती-कॉइच भाषाका भेदहरू

भाषावैज्ञानिक अध्ययनले किराँती-कॉइचको भाषिका भनेर सुरेललाई तोकेको छ । मूलतः यो भाषिका दोलखाको सुरी गाउँमा बोलिन्छ । विभिन्न स्थानहरूमा बोलिने किराँती-कॉइच भाषामा ध्वनि तथा वर्णवैज्ञानिक भिन्नताहरू देखा परेका छन् । पहिचानमा मानवशास्त्रीय वर्गीकरणले सुरेललाई छुट्टै चिनारी दिए पनि भाषावैज्ञानिक अध्ययन तथा तथ्यले त्यसको पुष्टि गर्दैन । (रापचा, २०७१)

### २.३.५ व्यतिरेकी विश्लेषणको परिचय

दुई वा दुईभन्दा बढी भाषाहरूको बिचको समानता-असमानता, निकटता-दुरता, मेल तथा अनमेल सम्बन्धी तुलनात्मक अध्ययनलाई व्यतिरेकी अध्ययन भनिन्छ । व्यतिरेकी विश्लेषणको पूर्वरूप १९औँ शताब्दीको तुलनात्मक भाषाशास्त्रीय विश्लेषणबाट व्यवहृत भएको हो ।

शैक्षणिक प्रयोजनका दृष्टिले भाषाको तुलनात्मक अध्ययनप्रति अभिरूचि दोस्रो विश्वयुद्धको समाप्ति पछि सुरु भएको देखिन्छ । वस्तुतः भाषा शिक्षणको क्षेत्रमा संयुक्त राज्य अमेरिकामा फ्राइज (१९४५) ले दुई भाषाका बिचको तुलनात्मक अध्ययनबाट प्राप्त सामग्री बढी उपयोगी हुने

कुरा उल्लेख गरेपछि नै भाषाविद्हरू यसप्रति आकर्षित हुन थालेका हुन् । यसरी व्यतिरेकी विश्लेषणको अवधारणा विशेषतः दोस्रो वा विदेशी भाषा शिक्षणसँग जुभिरहेका विद्वानहरूका लागि उपयोगी ठानिन थालियो । उक्त अवधारणालाई कार्यरूप दिने अग्रणी विद्वानहरूमा बेनिरख (१९५३) र अफ्र ल्याको (१९५७) विशेष उल्लेखनीय छन् ।

व्यतिरेकी विश्लेषण सम्बन्धी अवधारणाको विकास संरचनात्मक भाषाविज्ञानको मोडेल वा ढाँचा अन्तर्गत भएको हुनाले यसमा संरचनावादीहरूका कतिपय पूर्वकल्पनाहरूको प्रशस्त प्रभाव देख्न सकिन्छ । यसमा भाषा सिकाइ प्रक्रियाको अध्ययनभन्दा दुई भाषाका संरचनामा पाइने भिन्नता आधारमा सिकाइ सरल वा जटिल हुने कुरामा जोड दिइन्छ ।

व्यतिरेकी विश्लेषणले कम्तीमा दुईवटा भाषाको भाषावैज्ञानिक विश्लेषण गर्दछ । यस्तो विश्लेषण समानता र भिन्नता देखाउने तुलनात्मक अध्ययनसँग सम्बन्धित हुन्छ । व्यतिरेकी विश्लेषणको अवधारणा भाषा शिक्षणका सन्दर्भमा आएको देखिन्छ । व्यतिरेकी भाषाविज्ञानलाई सर्वप्रथम सन् १९४१ को समयमा हार्फले प्रयोग गरेका हुन् । यसै क्रममा सन् १९४० देखि १९६० को बिचमा व्यतिरेकी विश्लेषणले स्थापित हुने मौका पाएको र दुईवटा भाषाहरूको व्यवस्थित रूपले तुलनात्मक अध्ययन प्रारम्भ भएको देखिन्छ । व्यतिरेकी विश्लेषणको पूर्वरूप १९ औं शताब्दीको तुलनात्मक भाषाशास्त्रीय विश्लेषणबाट व्यवहृत भएको हो ।

### २.३.६ व्यतिरेकी विश्लेषणको विकास

व्यतिरेकी भाषाविज्ञानलाई सर्वप्रथम सन् १९४१ को समयमा हार्फले प्रयोग गरेका हुन् । यसै क्रममा सन् १९४० देखि १९६० को बिचमा व्यतिरेकी विश्लेषणले स्थापित हुने मौका पाएको र दुईवटा भाषाहरूको व्यवस्थित रूपले तुलनात्मक अध्ययन प्रारम्भ भएको देखिन्छ । यस शैक्षणिक योजनाको विकास गर्न सन् १९५३ मा बेनिरख र सन् १९५७ मा रबर्ट ल्याडोले उल्लेख्य भूमिका खेलेको देखिन्छ ।

'*Linguistics Across Culture*' भन्ने पुस्तकमा ल्याडोले विदेशी भाषा वा अन्य भाषा सिक्दा मातृभाषाको प्रकृतिअनुसार नै कुनै व्यक्तिलाई सिक्न सजिलो र कुनै व्यक्तिलाई सिक्न गाह्रो हुने कुरा बताए । उनका अनुसार जसले पहिले सिकेको मातृभाषासँग दोस्रो भाषाका विशेषताहरू समान भएमा उसलाई दोस्रो भाषा सिक्न सजिलो हुने जसको मातृभाषासँग दोस्रो भाषाका

विशेषताहरू नमिले वा असमान भएमा उसलाई दोस्रो भाषा सिक्न कठिन हुने धारणा प्रस्तुत गरेपछि व्यतिरेकी विश्लेषणको अध्ययन अझ विस्तारित बन्न पुगेको पाइन्छ ।

व्यतिरेकी विश्लेषणलाई शैक्षणिक प्रयोजनका दृष्टिले अगाडि बढाउने विद्वानमा ह्यामर एण्ड राइस (१९६५), थिडम (१९६९), सेलिङ्कर एण्ड सेलिङ्कर (१९७२), ब्राउस (१९७७), प्लागवर्ग आदिको नाम महत्त्वपूर्ण देखिन्छ । यी भाषाविद्हरूले व्यतिरेकी विश्लेषण सम्बन्धी सन्दर्भ सामग्री तयार पारेपछि त्यसलाई आधिकारिक रूपमा सर्वेक्षण गर्ने काम कार्ल जेम्स (१९८०) ले गरेको पाइन्छ ।

### २.३.७ व्यतिरेकी विश्लेषणको पद्धति/प्रवृत्ति

दुई वा दुईभन्दा बढी भाषाका विशिष्ट विशेषताहरूको व्यवस्थित र तुलनात्मक अध्ययन नै व्यतिरेकी विश्लेषण हो भन्ने अवधारणा अनुसार प्रक्रियाको चर्चा गर्नु भन्दा अगाडि व्यतिरेकी विश्लेषणको पद्धतिको चर्चा गर्नु सान्दर्भिक देखिन्छ ।

#### क) समतलीय पद्धति

दुई भाषामा रहेका समानता र असमानताहरूको तुलनात्मक अध्ययन गर्ने पद्धति समतलीय पद्धति हो । मातृभाषा मात्र जानेका व्यक्तिलाई अन्य भाषा सिकाइमा यसले निकै सहयोग गर्छ । जस्तै: नेपाली भाषा र मैथिली भाषाका बिचमा रहेको समानता र भिन्नताहरूको तुलनात्मक रूपबाट अध्ययन गर्नु नै समतलीय व्यतिरेकी विश्लेषण हो ।

#### ख) उर्ध्वतलीय पद्धति

दुई भन्दा बढी भाषाहरूको बिचको समानता र असमानता को तुलनात्मक अध्ययन गर्ने कार्य यस पद्धतिसँग सम्बन्धित छ । यस्तो पद्धति द्विभाषी वा बहुभाषी व्यक्तिलाई अन्य भाषा सिकाइका क्रममा उपयोगी हुन्छ । जस्तै : नेपाली, मैथिली, हिन्दी, भोजपुरी, अवधी, गुजराती भाषाहरूका बिचमा रहेको समानता र असमानताहरूको तुलनात्मक अध्ययन गर्नु नै उर्ध्वतलीय प्रकृतिको व्यतिरेकी विश्लेषण हो ।

### २.३.८ व्यतिरेकी विश्लेषणको सीमा

एक पटक कुनै अवस्था वा क्षणमा सिकेका कुरा अर्को अवस्था वा क्षणमा व्याख्या गर्न सक्नु वा त्यसमा पूर्वानुमान गर्नु व्यतिरेकी विश्लेषणको प्रमुख प्राप्ति मानिन्छ । कुनै सिकारूले पहिलो भाषा आर्जन गरिसकेको भए अर्को कुनै पनि भाषा सिक्दा सरल वा जटिल हुन सक्छ । उसले आर्जन गरेको पहिलो भाषाका विशेषताहरू लक्ष्य गरेको भाषाका विशेषताहरूसँग सम भएमा सजिलो हुने र विषम भएमा जटिल वा असजिलो हुने हुन्छ । अतः यसका सीमाहरूलाई निम्नानुसार बुँदागतरूपमा उल्लेख गरिएको छ ।

- क) भाषा सिकाइ बानी निर्माणको कुरा हो भन्ने व्यवहारवादीहरूको धारणा सज्ञानवादीहरूको सहज क्रियाको धारणाबाट आलोचित हुनु ।
- ख) हरेक भाषाको आफ्नो विशिष्ट संरचना तथा विशेषता हुन्छ । त्यसैले भाषाका सबै कुरामा तुलना गर्न सम्भव नहुनु ।
- ग) भाषिक प्रकृति, जटिलता र त्यसको व्यवस्थाले स्रोत भाषा र लक्ष्य भाषाका विच दूरी कायम गर्नु ।
- घ) एक सिद्धान्तको अवलम्बन गरी तयार पारिएको ढाँचा अर्को सन्दर्भमा उपयोग गर्दा निचोड विश्वसनीय हुन नसक्नु ।
- ङ) भाषाका विचको असमानता र कठिनाइका विचको सम्बन्ध सुस्पष्ट परिभाषित हुन नसक्नु ।
- च) सिकारूको मानसिक प्रक्रियाको बेवास्ता गर्नु ।
- छ) सिकाइका सबै पक्षको समाधान खोज्ने दृष्टिकोण अतिशयोक्तिपूर्ण मानिनु आदि ।

### २.३.९ व्यतिरेकी विश्लेषणको उपयोगिता

दुईभन्दा बढी भाषाहरूको विचमा रहेको व्यतिरेकीको खोजी गर्दा भाषाका सार्वभौम विशेषताहरू पनि उद्घाटित हुन्छन् । तसर्थ, व्यतिरेकी विश्लेषणको उपयोगिता भाषा शिक्षणका सन्दर्भमा निकै उपयोगी साबित छ । श्रोत भाषा र लक्ष्य भाषाको दूरीका आधारमा व्यतिरेक भएको

ठाउँमा विशेष जोड दिनु जरूरी हुन्छ भने समानता भएको ठाँउमा त्यति सावधानी अपनाउनु पर्दैन । श्रोत भाषाका विशेष कुरा वा पक्षलाई लक्ष्य भाषामा स्थानान्तरण गर्न सकिने र नसकिने आधार भनेकै ती दुई भाषा बिचको पारिवारिक दूरता नै हो । यसका उपयोगिता निम्न लिखित रहेका छन् :

- क) व्यतिरेकी विश्लेषणको जानकारीले जुनसुकै भाषाको पाठ्यक्रम निर्माणमा सहयोग पुग्दछ, जसका कारण छनौट र स्तरण उपयुक्त हुन जान्छ ।
- ख) भाषा वर्गीकरण रूप सन्धिविज्ञान, स्वाध्ययनमा लागेका शिक्षक, सिकारू, भाषाशास्त्री, अनुवादक जो कसैलाई व्यतिरेकी विश्लेषणले सहयोग पुऱ्याउँदछ ।
- ग) आवश्यकीय स्थानहरूमा उपयुक्त तवरले अभ्यास गराई अगाडि बढ्नमा समेत यसले सहयोग गर्दछ ।
- घ) एक वाङ्मय अर्कोमा अनुदित वा रूपान्तरित हुँदा वा गर्दा दुवै भाषाका बारेमा यथेष्ट जानकारी भएमा मात्र ती कृति वा रचनामा भएका उपयुक्त अनुभूतिको ठिक ढङ्गले सम्प्रेषण हुन सक्दछ ।

### २.३.१० सारांश

यस अध्यायमा भाषाको परिचय, किराँती-कोँइच भाषाको परिचयमा, वर्तमान समयमा किराँती-कोँइच भाषाको अवस्था, किराँती-कोँइच भाषाका भेदहरू, किराँती-कोँइच भाषामा के-कस्ता किसिमका विशेषताहरू निहित रहेका छन्, व्यतिरेकी विश्लेषणको परिचय र यसको ऐतिहासिक विकासक्रम, विश्लेषणको पद्धति तथा प्रवृत्ति, विश्लेषणको सीमा र यसबाट प्राप्त हुने उपयोगिताको बारेमा उल्लेख गरिएको छ । यसका साथ-साथै अध्ययनसँग सम्बन्धित उपलब्ध गर्न सकिने सम्मका पूर्व कार्यहरूको समीक्षा गरी त्यसको महत्त्व र सैद्धान्तिक परिचय प्रस्तुत गरिएको छ ।

## अध्याय - तिन

### शोधको ढाँचा

#### ३.१ परिचय

अनुसन्धानका क्रममा अध्ययन, विश्लेषण र निष्कर्षका सम्पूर्ण प्रक्रिया र चरणहरू पूरा गरिसकेपछि त्यसको व्यवस्थित संगठन गर्ने काम नै अनुसन्धान प्रतिवेदन लेखन कार्य हो । जसलाई अनुसन्धानको अति नै महत्त्वपूर्ण कार्य मानिन्छ । अध्ययन-अनुसन्धान कार्यलाई अनुसन्धान गर्न लगाउने सम्बन्धित विश्वविद्यालय, निकाय वा अन्य सम्बद्ध पक्षहरूमा प्रस्तुत गर्न अथवा स्वयम् गरिएका अनुसन्धानमा समेत सो कार्यहरू भावी अनुसन्धाता, पाठक वा सम्बन्धित विषयमा चाख लिने सबैको लागि सार्वजनिक गर्ने प्रक्रिया नै अनुसन्धान लेखन प्रक्रिया भनेर बुझिन्छ । जसले अनुसन्धानको अन्तिम रूप बुझाउँदछ ।

#### ३.२ जनसङ्ख्याको पहिचान

अनुसन्धानसँग सम्बन्धित जिल्ला सर्लाहीको सम्बन्धित क्षेत्र नारायण खोला गा.वि.स.मा बाहुन, क्षेत्री, नेवार, तामाङ, किराँती-कोँइच आदि भाषीहरूको बसोबास रहेकोमा उद्देश्यात्मक विधिद्वारा कोँइच भाषीको छनौट गरियो ।

#### ३.३ नमूना जनसङ्ख्या

सर्लाही जिल्लामा किराँती-कोँइच भाषा बोल्ने सम्पूर्ण जनसङ्ख्या मध्येबाट नारायणखोला गा.वि.स.मा रहेका किराँती-कोँइच भाषा बोल्ने मध्ये २० जना वृद्धा, बालक २५ जना, शिक्षक ५ जना, विद्यार्थी १५ जना, महिला १५ जना र पुरुष २० जना गरी जम्मा १०० जनालाई नमूना जनसङ्ख्याको रूपमा लिइएको छ ।

#### ३.४ सामग्री सङ्कलन

प्रस्तुत 'किराँती-कोँइच भाषा र नेपाली भाषाको वाक्य गठनको व्यतिरेकी अध्ययन' का लागि निम्नअनुसारका सामग्री सङ्कलन गरिएको छ :

## क) प्राथमिक श्रोत

प्राथमिक श्रोत सामग्रीमा सङ्कलन गर्ने क्रममा सम्बन्धित स्थानमा गएर बूढापाका त्यहाँको मानिसहरूसँग भेटेर विषयवस्तुसँग सम्बन्धित कुराकानी गर्दै, किराँती-कोँइच भाषाका विज्ञहरूसँग अन्तर्वार्ता लिएर, प्रश्नावलीहरू तयार गरी सामग्री सङ्कलन गरिएको छ ।

## ख) द्वितीयक सामग्री

अध्ययन शीर्षकसँग सम्बन्धित सूचना तथा सामग्री सङ्कलनका लागि सन्दर्भपुस्तकहरू, पूर्वकार्यहरू, अध्ययन प्रतिवेदनहरू, समाचारपत्र, किराँती-कोँइच भाषा सम्बन्धित साहित्यहरू तथा आवश्यकतानुसारका अन्य सामग्रीहरू आदिलाई द्वितीयक सामग्रीका रूपमा उपयोग गरिएको छ ।

## ३.५ सामग्री व्याख्या, विश्लेषण र प्रस्तुतिकरण

शैक्षिक अनुसन्धानमा सङ्ख्यात्मक तथ्याङ्कहरूमात्र नभई गुणात्मक तथ्याङ्कहरू पनि हुन्छन् । यस अध्ययनको उद्देश्य पूरा गर्न आवश्यक सूचना सङ्कलन गर्न निर्माण गरिने अध्ययन सामग्री, अन्तरवार्ता निर्देशिका साथ-साथै दस्तावेज अध्ययनबाट प्राप्त प्राकृतिक सूचनाहरूलाई वर्णनात्मक विधि मार्फत सिलसिलाबद्ध गरी शाब्दिकरूपमा वर्णनात्मक वा व्याख्यान विधिद्वारा तुलनात्मक अध्ययन गरियो ।

## ३.६ सारांश

यस अध्यायमा अनुसन्धान प्रतिवेदनको परिचय, नमूना जनसङ्ख्याको छनौट, अध्ययन-अनुसन्धान विधि र सामग्री एवम् प्राप्त सामग्रीको व्याख्या, विश्लेषण र प्रस्तुतिकरणको शैली सम्बन्धमा आवश्यकतानुसार उल्लेख गरिएको छ । जसमा अध्ययन क्षेत्रबाट नमूना जनसङ्ख्याको रूपमा १०० जना कोँइच मातृभाषीहरूको छनौट, दस्तावेज अध्ययन, अन्तरवार्ता विधिबाट प्राप्त तथ्याङ्कलाई सिलसिलाबद्ध गरी शाब्दिकरूपमा वर्णनात्मक वा व्याख्यान विधिद्वारा विश्लेषण र प्रस्तुत गरिएको छ ।

## अध्याय - चार

### परिणाम, छलफल र विश्लेषण

#### विषय प्रवेश

आजकाल दिनहुँजसो भाषाहरू लोप भइरहेको अवस्थामा किराँती-कोँइच (सुनुवार) भाषा अन्य मातृभाषा भन्दा सुरक्षित राख्नका लागि उल्लेखनीय प्रयाशहरू व्यक्तिगत तथा संस्थागत रूपमा भइरहेको छ । यस भाषाको विकासको लागि विदेशी विद्वान तथा भाषाविद्हरूले एवम् सरकारी निकायबाट पनि महत्त्वपूर्ण योगदान पुऱ्याइरहेको पाइन्छ ।

#### ४.१ किराँती-कोँइच भाषाका विशेषताहरू

भाषा विज्ञानले केलाए अनुसार भोट चिनिया परिवारभित्रका किराँती-कोँइच भाषाका विशेषताहरू निम्न लिखित छन् :

- क) कोँइच (सुनुवार) भाषामा घ, भ्र, ढ, ध, भ अक्षरहरू हुँदैनन् ।
- ख) किराँती-कोँइच भाषाहरू प्रायः एकक्षरी हुन्छन् । सबै अक्षरको शब्द निकाल्न सजिलो हुँदैन ।
- ग) नेपाली भाषाको जस्तो क्रियामा लिङ्ग भेद हुँदैन । नामको लिङ्ग भेद (छ र क्ष) विभेद हुँदैन बरू मा, मि, म र पा, बा प्रयोग हुन्छ । जस्तो पुरुषलाई जनाउन याक्खाबा र स्त्री जनाउन याक्खामा प्रयोग हुन्छ ।
- घ) क्रियाको ठाउँ वाक्यको अन्त स्थानमा हुन्छ । जस्तै: नेपाली भाषाको 'म भात खान्छु' लाई गो खमे जाइनुड ले त्यसैको संकेत दिन्छ ।
- ङ) किराँती-कोँइचको अकरण चिह्न /म-/ हो ।

च) किराँती-कोँइचमा /च-छ/बिच व्यतिरेकी सहजरूपमा उपलब्ध हुन सक्ने सम्भावना कम छ । तसर्थ /छ/ ध्वनि वर्णबाट बनेका नगन्य त्यस्ता किराँती-कोँइच शब्दहरू भाषा सम्पर्क वा ध्वनि परिवर्तनबाट बनेका हुन सक्छन् ।

छ) किराँती-कोँइच भाषाको व्याकरणीय विशेषता भनेको स्प्लीट अर्गेटिभिटी पनि हो ।

## ४.२ कोँइच भाषा र स्तरीय नेपाली भाषाको वाक्य गठनको व्यतिरेकी अध्ययन

यस खण्ड अन्तर्गत कोँइच (सुनुवार) भाषा र नेपाली भाषाको बिचमा विभिन्न वाक्यको संरचनाको आधारमा व्यतिरेकी विश्लेषण गरिएको छ ।

### ४.२.१ पुरूषका आधारमा व्यतिरेकी अध्ययन

सर्वनाम र क्रियासंग सम्बन्धित व्याकरणात्मक कोटिलाई नै पुरूष भनिन्छ । कुनै पनि कुरा बोलेको बेलामा बोलचालमा सहभागी हुनेहरूले परिस्थितिगत प्रकृति व्यक्त गर्ने व्याकरणात्मक कोटि नै पुरूष हो । पुरूषले कथनका सन्दर्भमा संलग्न सहभागीहरूको प्रकृतिलाई जनाउँदछ (बन्धु : २०५३) । यो विशेषगरी सर्वनामसंग सम्बन्धित हुन्छ ।

किराँती-कोँइच (सुनुवार) भाषा पनि नेपाली भाषामा जस्तै पुरूष: प्रथम पुरूष, द्वितीय पुरूष र तृतीय पुरूष गरी तिन किसिमका छन् :

#### ४.२.१.१ प्रथम पुरूष

वक्ताको सन्दर्भमा आउने सार्वनामिक पद प्रथम पुरूष हो ।

तालिका सङ्ख्या- २

प्रथम पुरुषका आधारमा व्यतिरेकी विश्लेषण

प्रथम पुरुष	नेपाली भाषा	किराँती-कोँइच (सुनुवार) भाषा
म	म घर जान्छु ।	गो खिँ लाइनुङ् ।
	म भात खान्छु ।	गो खमे जाइनुङ् ।
हामी	हामीहरू घर जान्छौं ।	गोपुकि खिँ लाइनिक ।
	हामीहरू भात खान्छौं ।	गोपुकि खमे जाइनिक ।

नेपाली भाषामा प्रथम पुरुष वाक्यमा म, हामी प्रथम पुरुषवाचक सर्वनाम हुन् । प्रथम पुरुष सर्वनामका म धातुमा +छौं/एछु जस्ता प्रत्यय जोडिएर र बहुवचन सर्वनाम हामी+छौं प्रत्यय जोडिएर प्रथम पुरुष जनित वाक्य गठन भएको छ ।

किराँती-कोँइच (सुनुवार) भाषामा प्रथम पुरुष वाक्यमा 'गो, गोपुकि' प्रथम पुरुषवाचक सर्वनाम हुन् । प्रथम पुरुष सर्वनामका गो धातुमा लाइनुङ्, जाइनुङ् जस्ता प्रत्यय जोडिएर र बहुवचन सर्वनाम गोपुकि+लाइनिक, जाइनिक प्रत्यय जोडिएर प्रथम पुरुष जनित वाक्य गठन भएको छ ।

किराँती-कोँइच भाषामा प्रथम पुरुष वाक्यका क्रियापद अनुसार प्रत्यय जोडिएर वाक्य गठन हुने गर्दछ । जस्तै: गो+पुकि बाट बहुवचन बनी लाइनिक र जाइनिक क्रियापदले बहुवचन निर्धारण

गर्दछन् भने नेपाली भाषामा प्रथम पुरुष वाक्य कर्ता अनुसार क्रियापदमा प्रत्यय जोडिएर वाक्य गठन हुन्छ ।

### ४.२.१.२ द्वितीय पुरुष

श्रोताका सन्दर्भमा आउने सार्वनामिक पद द्वितीय पुरुष हो । यसलाई मध्यम पुरुष पनि भनिन्छ ।

#### तालिका सङ्ख्या-३

#### द्वितीय पुरुषका आधारमा व्यतिरेकी विश्लेषण

द्वितीय पुरुष	नेपाली भाषा	किराँती-कोँइच (सुनुवार) भाषा
एक वचन (तँ)	तँ घर जा ।	गे खिँ लाउवो ।
एक वचन (तिमी)	तिमी घर जान्छौ ।	गोइ खिँ लाइने ।
बहु वचन (तपाईंहरू)	तपाईंहरू घर जानुहन्छ ।	गेपुकि खिँ लाइनिनि ।
बहु वचन (तिमीहरू)	तिमीहरू घर जान्छौ ।	गोइपुकि खिँ लाइनिनि ।

नेपाली भाषामा द्वितीय पुरुष एक वचनमा धातुमा आ प्रत्यय जोडिन्छ भने द्वितीय पुरुष बहु वचन धातुमा +नुहन्छ + छौ प्रत्यय जोडिएर द्वितीय पुरुष जनाउने वाक्य निर्माण भएको छ ।

किराँती-कोँइच (सुनुवार) भाषामा द्वितीय पुरुष एक वचन वाक्यमा क्रियामा **उवो, -इने** प्रत्यय जोडिन्छ भने द्वितीय पुरुष बहु वचन जनित वाक्य निर्माणको लागि एक वचन कर्तामा

**+पुकि** प्रत्यय जोडिएर र क्रियामा **+निनि** प्रत्यय जोडिएर द्वितीय पुरुष निर्माण भएको छ । अर्थात किराँती-कोँइच (सुनुवार) भाषामा एक वचन कर्ताको क्रियामा **निनि** प्रत्यय जोडिएर त्यसले बहु वचन जनाउँदछ ।

किराँती-कोँइच भाषामा द्वितीय पुरुष एक वचन वाक्यमा गे (तँ) कर्तामा प्रत्यय जोडिने र क्रियापदमा प्रत्यय र उपसर्ग जोडिएर वाक्य गठन हुन्छ । त्यसैगरी बहु वचन वाक्यमा एक वचन कर्तामा **-पुकि** प्रत्यय जोडिएर बहु वचन जनाइन्छ भने क्रियापदमा **-निनि** प्रत्यय जोडिएर बहु वचन जनित वाक्य गठन हुन्छ भने नेपाली भाषामा कर्तामा प्रत्यय र क्रियापद जोडिएर वाक्य निर्माण हुन्छ ।

### ४.२.१.३ तृतीय पुरुष

वक्ता र श्रोताभन्दा तेस्रो व्यक्तिलाई तृतीय पुरुष भनिन्छ । यसलाई अन्य पुरुष पनि भन्ने गरिन्छ ।

#### तालिका सङ्ख्या-४

#### तृतीय पुरुषका आधारमा व्यतिरेकी विश्लेषण

तृतीय पुरुष	नेपाली भाषा	किराँती-कोँइच भाषा
ऊ	ऊ घर जान्छ ।	आँ (मेको -मे) खिँ लाइब ।
उनीहरू	उनीहरू घर जान्छन् ।	आँपुकि खिँ लाइनिम् ।
यो	यो घर जान्छ ।	एको खिँ लाइब ।
यिनीहरू	यिनीहरू घर जान्छन् ।	एकोपुकि खिँ लाइनिम् ।

नेपाली भाषामा 'ऊ, यो' तृतीय पुरुष जनाउने एक वचन सर्वनाम हुन् भने उनीहरू, यिनीहरू तृतीय पुरुष जनाउने बहु वचन सर्वनामहरू हुन् । नेपाली भाषामा एक वचन क्रियामा

धातुमा +छ/छन जस्ता प्रत्यय जोडिएर वाक्य निर्माण हुन्छ भने बहु वचन क्रियामा धातुमा +छन्/छिन् रूपायक प्रत्यय जोडिएर वाक्य निर्माण हुने गर्दछ ।

किराँती-कोँइच भाषामा 'आँ (मेको -मे), एको' तृतीय पुरुष जनाउने एक वचन सर्वनाम हुन् भने एक वचन सर्वनाममा -पुकि प्रत्यय जोडिएर बहु वचन सर्वनाम जनित हुन्छन् । किराँती-कोँइच भाषामा एक वचन क्रियामा धातुमा +ब जोडिएर वाक्य निर्माण हुने गर्दछ भने बहु वचन क्रियामा एक वचन क्रियाको अन्त्यमा धातुमा +निम् जोडिएर वाक्य निर्माण हुन्छ ।

किराँती-कोँइच भाषामा तृतीय पुरुष एक वचन वाक्यमा क्रियापदमा +ब प्रत्यय र उपसर्ग जोडिएर वाक्य गठन हुन्छ । त्यसैगरी बहु वचन वाक्यमा एक वचन कर्तामा -पुकि प्रत्यय जोडिएर बहु वचन जनाइन्छ र क्रियापदमा -निम् प्रत्यय जोडिएर बहु वचन जनित वाक्य गठन हुन्छ भने नेपाली भाषामा कर्तामा प्रत्यय र क्रियापदमा पनि प्रत्यय जोडिएर नै कर्ता अनुसार क्रियापद रहेर वाक्य निर्माण हुन्छ ।

## ४.२.२ लिङ्गका आधारमा किराँती-कोँइच भाषा र नेपाली भाषाको व्यतिरेकी अध्ययन

यस अर्न्तगत किराँती-कोँइच भाषा र नेपाली भाषाबिच लिङ्गका आधारमा हुने वाक्य गठनको व्यतिरेकी अध्ययन गरी मातृभाषी किराँती-कोँइच भएका वक्ताहरूले दोस्रो भाषाको रूपमा नेपाली भाषा प्रयोग गर्दा गर्न सक्ने सम्भावित त्रुटिहरूको पूर्वअनुमान गरिएको छ ।

### ४.२.२.१ लिङ्ग

नामसँग सम्बन्धित व्याकरणात्मक कोटिलाई लिङ्ग भनिन्छ । । यसले नामको खास प्रकृतिलाई जनाउँदछ । (अधिकारी, २०६६) ।

पुलिङ्ग र स्त्रीलिङ्ग: नेपालीमा भाले वा पुरुष जनाउनेलाई पुलिङ्ग भनिन्छ भने पोथी वा स्त्री जनाउनेलाई स्त्रीलिङ्ग भनिन्छ । पुलिङ्ग र स्त्रीलिङ्ग गरी लिङ्ग जम्मा दुई किसिमको हुन्छ । यसबाट नेपाली भाषाका वाक्य संरचनामा कर्ता र क्रियापद, विशेष्य र विशेषण भेदक र भेद्य प्रभावित हुन्छन् ।

#### ४.२.२.१.१ नाममा लिङ्ग

#### तालिका सङ्ख्या-५

#### नाममा लिङ्ग

नेपाली भाषामा नाममा पुलिङ्ग	नेपाली भाषामा नाममा स्त्रीलिङ्ग
छोरो घर जान्छ ।	छोरी घर जान्छे ।
भाइ रोयो ।	बहिनी रोई ।
करण खाना खान्छ ।	किरण खाना खान्छे ।
निश्चल विद्यालय जान्छ ।	निशा विद्यालय जान्छे ।

नेपाली भाषामा पुलिङ्गमा 'ई' प्रत्यय जोड्दा स्त्रीलिङ्ग बन्दछ । जस्तै : छोरो-छोरी, भाइ-बहिनी) ।  
नेपाली भाषामा कर्ताको लिङ्ग अनुसार क्रियापदमा 'ई' प्रत्यय जोडेर पुलिङ्ग वाक्यलाई स्त्रीलिङ्ग बनाइन्छ ।

तालिका सङ्ख्या-६

नाममा पुलिङ्ग

किराँती-कोँइच भाषामा नाममा पुलिङ्ग	किराँती-कोँइच भाषामा नाममा स्त्रीलिङ्ग
तउ खिँ लाइब ।	तमि खिँ लाइब ।
लोव डात ।	ड्मी डात ।
करण खमे जाइब ।	किरण खमे जाइब ।
निश्चल विद्यालय लाइब ।	निशा विद्यालय लाइब ।

किराँती-कोँइच भाषामा नामका आधारमा मात्र लिङ्गभेद छुट्याइन्छ । (जस्तै : *तउ-तमी, लोव-डामी*) पुलिङ्ग वाक्य र स्त्रीलिङ्ग वाक्यमा एउटै क्रियापदको प्रयोग गर्ने गरिन्छ । जस्तै ( *लाइब-लाइब, जाइब-जाइब*) । किराँती-कोँइच भाषामा कर्ता र पुलिङ्ग, स्त्रीलिङ्गमा एउटै क्रियापदको प्रयोग गरेको पाइन्छ ।

#### ४.२.२.१.२ सर्वनाममा लिङ्ग

##### तालिका सङ्ख्या-७

##### नेपाली भाषामा सर्वनाममा पुलिङ्ग र स्त्रीलिङ्ग

नेपाली भाषामा सर्वनाममा पुलिङ्ग	नेपाली भाषामा सर्वनाममा स्त्रीलिङ्ग
उ खाना खान्छ ।	उनी खाना खान्छिन् ।
तिमी जान्छौ ।	तिमी जान्छ्यौ ।

नेपाली भाषामा सर्वनामले लिङ्गभेद छुट्याउन सक्दैन । क्रियापदको आधारमा मात्र लिङ्गभेद छुट्याउन सकिन्छ जस्तै (खान्छ-खान्छिन्, जान्छौ, जान्छ्यौ) ।

##### तालिका सङ्ख्या-८

##### किराँती-कोँइच भाषामा सर्वनाममा पुलिङ्ग र स्त्रीलिङ्ग

किराँती-कोँइच भाषामा सर्वनाममा पुलिङ्ग	किराँती-कोँइच भाषामा सर्वनाममा स्त्रीलिङ्ग
आँ खमे जाइव ।	आँ खमे जाइव ।

गोई लाइने ।	गोई लाइने ।
-------------	-------------

किराँती-कोँइच भाषामा पुलिङ्गी सर्वनाम र स्त्रीलिङ्गी सर्वनाममा कुनै विभेद हुँदैन । पुलिङ्गी सर्वनाम र स्त्रीलिङ्गी सर्वनामको आधारमा वाक्य संरचनामा कुनै फरक हुँदैन ।

नेपाली भाषामा सर्वनामले लिङ्गभेद नछुट्याए पनि सर्वनामको क्रियापदबाट लिङ्गभेद छुट्याउन सकिन्छ, भने किराँती-कोँइच भाषामा सर्वनामका साथसाथै क्रियापदबाट समेत लिङ्गभेद छुट्याउन सकिँदैन ।

#### ४.२.२.१.३ विशेषणमा लिङ्ग

##### तालिका सङ्ख्या-९

##### नेपाली भाषामा विशेषणमा पुलिङ्ग र स्त्रीलिङ्ग

नेपाली भाषामा विशेषणमा पुलिङ्ग	नेपाली भाषामा विशेषणमा स्त्रीलिङ्ग
राम्रो छोरो	राम्री छोरी
कालो भाइ	काली बहिनी
दुब्लो केटो	दुब्ली केटी

नेपाली भाषामा विशेष्य पुलिङ्ग हुँदा त्यसैको विशेषण जाहेर गर्ने पद पनि पुलिङ्ग नै हुने गर्दछ । विशेष्य स्त्रीलिङ्ग हुँदा त्यसको विशेषण पनि स्त्रीलिङ्ग नै हुन्छ । जस्तै : (छोरो-राम्रो, छोरी-राम्री, भाइ-कालो, बहिनी-काली, केटो-दुब्लो, केटी-दुब्ली) ।

## तालिका सङ्ख्या-१०

### किराँती-कोँइच भाषामा विशेषणमा पुलिङ्ग र स्त्रीलिङ्ग

किराँती-कोँइच भाषामा विशेषणमा पुलिङ्ग	किराँती-कोँइच भाषामा विशेषणमा स्त्रीलिङ्ग
रिम्शो तउ	रिम्शो तमी
केर लोव	केर डामी (~मे)
गेःशो वाँइश्य	गेःशो मिश्य

किराँती-कोँइच भाषामा विशेष्य बुझाउने पद पुलिङ्ग वा स्त्रीलिङ्ग जे भएपनि विशेषण जाहेर गर्ने पदमा कुनै फरक पर्दैन अर्थात् विशेषण जाहेर गर्ने पद एकै हुने गर्दछ । पुलिङ्ग र स्त्रीलिङ्ग कर्ता जाहेर गर्ने पदमा मात्र परिवर्तन हुन्छ ।

किराँती-कोँइच भाषामा पुलिङ्ग र स्त्रीलिङ्ग दुवैमा एकै विशेषण पदको प्रयोग हुन्छ । विशेषणबाट लिङ्गभेद छुट्याउन सकिदैन भने नेपाली भाषामा कर्ता अनुसार विशेषण रहन्छ । विशेषणका आधारमा नेपाली भाषामा लिङ्गभेद छुट्याउन सकिन्छ ।

#### ४.२.२.१.४ क्रियामा लिङ्ग

##### तालिका सङ्ख्या-११

##### नेपाली भाषामा क्रियामा पुलिङ्ग र स्त्रीलिङ्ग

नेपाली भाषामा क्रियामा पुलिङ्ग	नेपाली भाषामा क्रियामा स्त्रीलिङ्ग
भाइ खाना खान्छ ।	बहिनी खाना खान्छे ।
तँ जान्छस् ।	तँ जान्छेस् ।
तैले खाना खाएको हुनेछस् ।	तैले खाना खाएकी हुनेछेस् ।

नेपाली भाषामा कर्ताको लिङ्गले क्रियाको निर्धारण गर्दछ । कर्ता जुन लिङ्गमा छ, क्रिया सोही लिङ्गमा रही वाक्य गठन हुन्छ । जस्तै भाइ-खान्छ, बहिनी-खान्छे, तँ-जान्छस्, तँ-जान्छेस्)

##### तालिका सङ्ख्या-१२

##### किराँती-कोँइच भाषामा क्रियामा पुलिङ्ग र स्त्रीलिङ्ग

किराँती-कोँइच भाषामा क्रियामा पुलिङ्ग	किराँती-कोँइच भाषामा क्रियामा स्त्रीलिङ्ग
लोब खमे जाइव ।	डामि खमे जाइव ।

गे लाइने ।	गे लाइने ।
गे खमे जश्यो बानय ।	गे खमे जश्यो बानय ।

किराँती-कोँइच भाषामा पुलिङ्ग र स्त्रीलिङ्गमा प्रयोग हुने क्रियापदमा सामान्यतया एउटै क्रियापदहरूको प्रयोग हुने गर्दछन जस्तै : **जाइब-जाइब, लाइने-लाइने** भने पुलिङ्ग र स्त्रीलिङ्ग जनाउने कर्ताहरू केही अवस्थामा फरक हुन्छन् । जस्तै: लोब-डामि,

किराँती-कोँइच भाषामा पुलिङ्ग र स्त्रीलिङ्ग कर्तामा केही अवस्थामा फरक क्रियापद र केही अवस्थामा समान क्रियापदको प्रयोग गरिन्छ । सामान्यतया क्रियापदको आधारबाट लिङ्गभेद छुट्याउन सकिदैन । भने नेपाली भाषामा कर्ताको लिङ्गभेद क्रियापदले निर्धारण गर्दछ । अर्थात् कर्ता अनुसार क्रियापद रहने गर्दछ ।

#### ४.२.३ वचनका आधारमा किराँती-कोँइच भाषा र नेपाली भाषाको व्यतिरेकी अध्ययन

कुनै व्यक्ति वा वस्तुको एक वा एकभन्दा बढी सङ्ख्या बुझाउने शब्दलाई वचन भनिन्छ । वचन सामान्यतया नामको सङ्ख्यासँग सम्बद्ध व्याकरणात्मक कोटि हो । यसले एक वा अनेक बुझाउँदछ । नेपाली भाषामा वचन : क) एक वचन र ख) बहु वचन गरी दुई प्रकारको हुन्छ । त्यसैगरी किराँती-कोँइच भाषामा वचन : क) एक वचन, ख) दुई वचन र ग) बहु वचन गरी तिन प्रकारको हुन्छ ।

नेपाली र किराँती-कोँइच भाषामा वचनको प्रयोग कसरी हुँदै आइरहेको छ र किराँती-कोँइच भाषीले नेपाली भाषा प्रयोग गर्दा कहाँ, कसरी, किन त्रुटि हुनसक्छ भन्ने कुराको अध्ययन यस शीर्षक अन्तर्गत रहेर गरिएको छ ।

### ४.२.३.१ नाममा वचन

#### तालिका सङ्ख्या-१३

#### नेपाली भाषामा नाममा एक वचन र बहुवचन

नेपाली भाषामा नाममा एक वचन	नेपाली भाषामा नाममा बहुवचन
विद्यार्थी किताब पढ्छ ।	विद्यार्थीहरू किताब पढ्छन् ।
भैंसी चर्छ ।	भैंसीहरू चर्छन् ।
चरा उड्यो ।	चराहरू उडे ।
छोरो स्कुल जान्छ ।	छोराहरू स्कुल जान्छन् ।

नेपाली भाषामा वचनको प्रमुख प्रभाव नाम पदमा रहने गर्दछ । नेपालीमा वचनमा सामान्यतया ओकारान्त (पू) नामपदलाई बहु वचनमा लाँदा आकारान्त नामपदमा रूपान्तरण गर्दा 'ओ' लाई 'आ' मा बदलेर ऐच्छिक रूपमा 'हरू' प्रयोग गरिन्छ, भने अन्य अवस्थामा नामपद +हरू गरी एक वचनबाट बहु वचनमा रूपमान्तरण गरिन्छ । जस्तै: विद्यार्थी-विद्यार्थीहरू, भैंसी-भैंसीहरू, चरा-चराहरू, छोरो-छोराहरू)

## तालिका सङ्ख्या-१४

### किराँती-कोँइच भाषाम नाममा एक वचन, दुई वचन र बहुवचन

किराँती-कोँइच भाषामा नाममा एक वचन	किराँती-कोँइच भाषामा नाममा दुई वचन	किराँती-कोँइच भाषामा नाममा बहुवचन
विद्यार्थी ख्यौपत सेव्व	विद्यार्थी निम्फा ख्यौपत सेन्निस	विद्यार्थीपुकि ख्योपत सेन्निम
मेस योव	मेसि योनिंस	मेसपुकि योइनिम
चिब बेर्व	चिब निअशी बेर्निंस	चिबपुकि बेर्निमि
तउ स्कुल लाइब	तौ स्कुल (परसार) लाइनिंस	तउपुकि स्कुल लाइनिम

किराँती-कोँइच भाषामा वचनको प्रभाव नाम पदमा रहेतापनि यसको प्रमुख प्रभाव भने वाक्यमा प्रयोग भएको क्रियामा रहने गर्दछ । किराँती-कोँइच भाषामा वचनमा सामान्यतया एक वचन नाम पदलाई दुई वचनमा लाँदा एक वचन कर्तामा प्रयोग भएको क्रियापदमा ऐच्छिक **+न्निस** र बहु वचनमा लाँदा एक वचन नामपदमा **+पुकि** जोडेर बहु वचन बनाइन्छ र एक वचन क्रियापदमा **+निम, निस, निंस, तैम** को प्रयोग गरी दुई वचन र बहु वचन बनाइन्छ ।

किराँती-कोँइच भाषामा वचनको सामान्य प्रभाव नामपदमा एक वचनमा +पुकि जोडेर बहु वचन नाम पद बनाइन्छ र एक वचन क्रियापदमा न्निस, निस, निंस, तैम, न्निम, निम जोडेर दुई वचन र बहुवचन बनाइन्छ भने नेपाली भाषामा वचनको प्रत्यक्ष प्रभाव नाम पदमा रहन्छ । एक वचन नाममा प्रत्यय जोडेर बहु वचन बनाइन्छ

### ४.२.३.२ सर्वनाममा वचन

नामको सट्टामा प्रयोग हुन पदलाई सर्वनाम भनिन्छ ।

### तालिका सङ्ख्या-१५

#### नेपाली भाषामा सर्वनाममा एक वचन र बहुवचन

नेपाली भाषामा सर्वनाममा एक वचन	नेपाली भाषामा सर्वनाममा बहुवचन
ऊ स्कुल गयो ।	उनीहरू स्कुल गए ।
त बजार जान्छस् ?	तिमीहरू बजार जान्छौ ?
म खेतमा गए ।	हामीहरू खेतमा गर्यौं ।
तिनी घरमा छिन् ।	तिनीहरू घरमा छन् ।

नेपाली भाषामा म, तँ, ऊ, तिनी एक वचन जनाउने सर्वनामिक पदहरू हुन् भने उनीहरू, तिमीहरू, हामीहरू, तिनीहरू बहु वचन जनाउने सार्वनामिक पदहरू हुन् । नेपाली भाषामा प्रथम पुरुषको सर्वनामा बाहेक द्वितीय पुरुष र तृतीय पुरुषको सर्वनाममा 'हरू' प्रत्यय जोडेर बहु वचन बनाइन्छ ।

तालिका सङ्ख्या-१६

किराँती-कोँइच भाषामा सर्वनामा एव वचन, दुई वचन र बहुवचन

किराँती-कोँइच भाषामा सर्वनाममा एक वचन	किराँती-कोँइच भाषामा सर्वनाममा दुई वचन	किराँती-कोँइच भाषामा सर्वनाममा बहुवचन
आँ स्कुल लत ।	आँ निम्फा स्कुल लाइनिसि	आँपुकि स्कुल लाम्तेम
गे बजार लाइने ?	गे निम्फा बजार लाइनिसि ?	गेपुकि बजार लाइनिसि ?
गो रू लति ।	गो निम्फा खेत लाइनस्कु ।	गोपुकि रू लाइनिक ।
आँ खिँमि बः	आँ निम्फा खिँमि बातिस ।	आँपुकि खिँमि ब निम ।

किराँती-कोँइच भाषामा *आँ, गे, गो*, एक वचन जनाउने सर्वनामिक पदहरू हुन् भने *आँ निम्फा, गे निम्फा, गो निम्फा*, दुई वचन जनाउने सार्वनामिक पदहरू र *आँपुकि, गेपुकि, गोपुकि* बहु वचन जनाउने सार्वनामिक पदहरू हुन् । किराँती-कोँइच सर्वनाम पदसँगै प्रयोग भएको क्रियाले व्यक्त गरिएका सर्वनामहरू एक वचन वा दुई वचन वा बहु वचन के हुन भन्ने कुरा बताउँदछ । जस्तै एक वचनमा *लत, लाइने, लति, बः*; दुई वचनमा *लाइनिसि, लाइनस्कु, वारिसि* र बहु वचनमा *लाम्तेम, लाइनिसि, लाइनिक, ब निम* प्रयोग भएका छन् जसले वचनको स्वरूप बताउँदछन् ।

किराँती-कोँइच भाषामा सर्वनाम कर्तासँग प्रत्यक्ष जोडिएर आउने प्रत्ययहरूले र कर्तामा क्रियापदहरूको प्रयोग गरी दुई वचन र बहु वचन वाक्य निर्माण गरिन्छ भने नेपाली भाषामा प्रथम पुरुषको सर्वनाम बाहेक द्वितीय र तृतीय पुरुषको सर्वनाममा प्रत्यय जोडेर बहु वचन वाक्य निर्माण गरिन्छ ।

### ४.२.३.३ क्रियामा वचन

#### तालिका सङ्ख्या-१७

#### नेपाली भाषामा क्रियामा एक वचन र बहुवचन

नेपाली भाषामा क्रियामा एक वचन	नेपाली भाषामा क्रियामा बहुवचन
म जान्छु ।	हामी जान्छौं ।
तिमी जान्छौ ।	तिमीहरू जान्छौ ।
उ जान्छे ।	उनीहरू जान्छन् ।
त जान्छस् ।	तपाईंहरू जानुहुन्छ ।

नेपाली भाषामा धातुमा +छु/ छ लागेर बनेका क्रियापदहरूलाई बहु वचनमा रूपान्तरण गर्दा धातुमा +छौं/ छौं/ छन्/ न्छ जस्ता रूपायक प्रत्यय जोडिन्छ र बहु वचन बनाइन्छ ।

तालिका सङ्ख्या-१८

किराँती-कोँइच भाषामा क्रियामा एव वचन, दुई वचन र बहुवचन

किराँती-कोँइच भाषामा क्रियामा एक वचन	किराँती-कोँइच भाषामा क्रियामा दुई वचन	किराँती-कोँइच भाषामा क्रियामा बहुवचन
गो लाइनु (ङ)	गो निम्फा लाइनस्कु ।	गोपुकि लाइनिक
गोइ लाइने ।	गोई निम्फा लाइनसि ।	गोइपुकि लाइनिनि ।
आँ लाइब ।	आँ निम्फा लाइनिस ।	आँपुकि लाइनिमि ।
गे लाइने ।	गे निम्फा लाइनिसि ।	गेपुकि लाइनिनि ।

किराँती-कोँइच भाषामा धातुमा **+लाइने/लाइब** लागेर बनेका क्रियापदहरूलाई दुई वचनमा रूपान्तरण गर्दा धातुमा **+ निम्फा लाइनिस/ निम्फा लाइनिस/ निम्फा लाइनिसि** र बहु वचनमा रूपान्तरण गर्दा धातुमा **+लाइनिनि/लाइनिमि** जस्ता रूपायक प्रत्यय जोडिन्छ, साथै कर्तामा **-पुकि** जोडेर बहुवचन बनाइन्छ ।

किराँती-कोँइच भाषामा कर्ता अनुरूप क्रियाको रूपायन हुने र क्रियापदमा **+निस, नस्कु, -निसि** प्रत्यय जोडेर दुई वचन र क्रियापदमा **+निनि** प्रत्यय जोडेर बहु वचन वाक्य निर्माण गरिन्छ, भने नेपाली भाषामा कर्ता अनुसार धातुमा रूपायक प्रत्यय जोडेर एक वचनबाट बहु वचनमा रूपान्तरण गरी बहुवचन वाक्य निर्माण गरिन्छ ।

४.२.४ आदरका आधारमा किराँती-कोँइच भाषा र नेपाली भाषाको व्यतिरेकी अध्ययन

आदरले व्याकरणात्मक कोटि दर्शाउँछ । यो मानवीय प्रसङ्गमा बहुवचन र संयुक्त क्रियाद्वारा आदर व्यक्त हुन्छ । आदर मूल्यतः स्रोता (द्वितीय पुरूष) र अन्य सन्दर्भ (तृतीय पुरूष) मा व्यक्त हुन्छ । यसका लागि स्रोता सन्दर्भ आदरार्थी सर्वनामको र अन्य सन्दर्भमा चाहिँ सर्वनामका सार्थ आदरसुचक नामको प्रयोग गरिन्छ ।

भाषामा आदर तह भाषाभाषीहरूका सामाजिक, आर्थिक, धार्मिक, उमेरगत तह आदिका अनुसार निर्धारण भएको पाइन्छ । अतः भाषामा आफ्नै प्रकारको आदरतह हुन सक्छ । यहाँ नेपाली भाषा र किराँती-कोँइच भाषामा पाइने आदर तहको चर्चा गरिएको छ ।

#### ४.२.४.१ उच्च आदर

##### तालिका सङ्ख्या-१९

##### नेपाली भाषामा उच्च आदर

तपाईं	तपाईं घर जानुहुन्छ ।
उहाँ	उहाँले राम्रो गीत गाउनुहुन्छ ।
दाइ	दाइले बहिनीलाई बोलाउनु भयो ।

नेपालीमा तपाईं, उहाँ, दाइ जस्ता कर्तापदले उच्च आदर जनाउँदछन् । उच्च आदरार्थी जनाउन संयुक्त क्रियापदहरूको प्रयोग गरिन्छ । क्रियाहरू कृदन्तीय 'नु' प्रत्ययान्त क्रियासँग 'हु' धातुका विभिन्न रूपहरू जोडिएर बन्दछन् ।

## तालिका सङ्ख्या-२०

### किराँती-कोँइच भाषामा उच्च आदर

गे	गे खिँ लाइनिनि ।
आँ	आँमि रिम्शो कुम्सो पाइनिम ।
डावा	डावामि डामीकल ब्लेत्तेम ।

किराँती-कोँइचमा *गे*, *आँ*, *डावा* कर्ताको क्रियापद *+निनि/निम/त्तेम* प्रत्ययहरूले आदरको तह बुझाउँदछन् । उच्च आदरार्थी जनाउन संयुक्त रूपमा क्रियाहरू *'नाइल'* क्रियासँग *'निनि'* धातुका विभिन्न रूपहरू जोडिएर बन्दछन् ।

किराँती-कोँइच भाषामा कर्ताले आदरका तहहरू बुझाउँदैनन् कर्तापदको क्रियापदमा जोडिएर आउने *+निनि/निसि/निमि/त्तेम* जस्ता अतिरिक्त पदहरूले मात्र कर्ताको आदरको तह व्यक्त गर्दछन् । किराँती-कोँइच भाषामा तपाईँ, उँहा, हजुर, दाजु आदि जस्त आदरार्थी शब्दहरू बुझाउन क्रमशः *गे*, *आँ*, *डावा* आदि जस्ता शब्दहरूको प्रयोग गरिन्छ, जुन उच्च आदरार्थी नभई अनादरार्थी हो तर क्रियापदमा जोडिएर आएका *-निनि*, *-निम*, *-त्तेम* शब्दबाट यस्ता शब्दहरूले आदरार्थी बुझाउँदछन् भने नेपाली भाषामा क्रियाहरू कृदन्तीय 'नु' प्रत्ययान्त क्रियासँग 'हु' धातुका विभिन्न रूपहरू जोडिएर उच्च आदरार्थी बन्दछन् ।

## ४.२.४.२ मध्ययम आदर -

### तालिका सङ्ख्या-२१

#### नेपाली भाषामा मध्ययम आदर

तिमी	तिमी राम्रो छौ ।
उनी	उनी घर जान्छिन् ।

नेपाली भाषामा प्रयोग गरिने सर्वनाम 'तिमी', 'उनी' मध्यम आदरार्थी कर्ता हुन् । मध्यम आदर प्रयोग गर्दा स्त्री लिङ्गमा बाहेक बहुवचनको क्रियापद प्रयोग हुँदा ओकारान्त विशेषण र भेदक पनि बहु वचनमा जस्तै आकारान्त हुन्छ ।

### तालिका सङ्ख्या-२२

#### किराँती-कोँइच भाषामा मध्यम आदर

गोइ	गोइ रिम्शो बा:ते ।
आँ	आँ खिँ लाइव ।

किराँती-कोँइच भाषामा प्रयोग गरिने सर्वनाम 'गोइ' मध्यम आदरार्थी कर्ता हो । किराँती-कोँइच भाषामा मध्यम आदर प्रयोग गर्दा प्रयोग हुने क्रियापद पुलिङ्ग होस् वा स्त्रीलिङ्ग होस एकै किसिमको हुने गर्दछ । अर्थात् कर्ताले मात्र नभएर क्रियापदमा प्रयोग भएको +धातुले आदरको तह बुझाउने गर्दछ । जस्तै उनी (आँ) आँ आदर उहाँ उच्च आदरमा समेत एकै हुन्छ तर क्रियापदमा प्रयोग भएको +निमले मध्यम आदरको भन्दा फरक अर्थ बुझाउँदछ ।

किराँती-कोँइच भाषामा मध्यम आदर जनाउन कर्ताका रूपमा मध्यम आदर जनाउन **गोइ**, तथा **आँ** प्रयोग गरिन्छ । **आँ** ले आदरार्थी त्यसबेला जनाउँदछ, जब यसको क्रियापदमा **+निम, निनि, निसि** जस्ता प्रत्ययहरू जोडिएर आउँदछन् । त्यसैगरी अवस्थानुसार सहायक क्रिया पनि फरक-फरक प्रयोग गरिन्छ । किराँती-कोँइच भाषामा **आँ** ले 'उहाँ, उनी' जनाउँदछ, भने नेपाली भाषामा आदर वा मध्यम आदर जनाउने तिमी, उनी कर्ताका क्रियापद ओकारान्त आकारान्त जोडिएर वाक्य गठन हुन्छ ।

### ४.२.४.३ विशेष आदर

#### तालिका सङ्ख्या-२३

#### नेपाली भाषामा विशेष आदर

आफू	आफू घर हुनुहुन्छ ?
	त्यसबेला आफू कहाँ हुनुहुन्थ्यो ?
	आफूले त जागिर पाउनु भयो ।

नेपाली भाषामा विशेष आदरमा 'आफू' शब्दको प्रयोगको चलन रहेको छ । आदरार्थी शब्द 'तपाईँ' भन्दा केही विशेष गरेर नै प्रयोग गर्ने सन्दर्भमा आउने 'आफू' 'तपाईँ'को प्रयोग हुन सक्ने सन्दर्भमा केही आत्मीयता वा सम्मान दर्शाउन आउने हुन्छ । अर्थात् तपाईँको प्रयोग हुन सक्ने सन्दर्भ रहेको ठाउँमा केही आत्मीयता वा विशेष सम्मान दर्शाउन नेपाली भाषामा 'आफू' को प्रयोग गरिन्छ । यसको प्रयोगमा प्रश्नात्मक वाक्य देखिने गर्दछ ।

#### ४.२.४.४ उच्चतर आदर

##### तालिका सङ्ख्या-२४

##### नेपाली भाषामा उच्चतर आदर

हजुर	हजुर खुब पढिसिन्छ ।
	हजुर खुब जान्ने होइसिन्छ ।
	हजुर कहाँ होइसिन्छ ?

नेपाली भाषामा 'हजुर' शब्दले उच्च वर्गीय परिवारमा तपाईं स्तरकै उच्चतर वा विशेष शिष्टता दर्शाउन प्रयोग गरिन्छ । यसको आदरार्थक 'दि' धातुको सट्टामा 'सि' प्रत्यय कृदन्तीय क्रियाहरूसँग सहायक क्रियाका रूपमा 'बक्सि' धातुका रूपमा प्रयोग हुन्छ ।

#### ४.२.४.५ उच्चतम् आदर

##### तालिका सङ्ख्या-२५

##### नेपाली भाषामा उच्चतम् आदर

मौसुफ	मौसुफबाट नजर गरिबक्सियोस ।
सरकार	सरकारबाट दर्शनभेट बक्सियो ।

नेपाली भाषामा उच्चतम् आदर पहिला राजपरिवारका सदस्यहरूको लागि प्रयोग हुने गर्दथ्यो । उच्चतम् आदर जनाउँदा 'मौसुफ' , 'सरकार' जस्ता शब्दको प्रयोगको चलन रहेको थियो । कर्ताले विभक्तिमा उच्चतम् आदरार्थी जनाउँदा 'बाट' विभक्तिको प्रयोग गर्ने गरिन्छ । उच्चतम् आदरार्थीमा लिङ्ग भेद हुँदैन ।

#### ४.२.५ कालका आधारमा किराँती-कोँइच भाषा र नेपाली भाषाको व्यतिरेकी अध्ययन

यस खण्डमा नेपाली भाषा र किराँती-कोँइच भाषाबिच कालका आधारमा हुने वाक्य गठनको व्यतिरेकी अध्ययन गरी किराँती-कोँइच मातृभाषी वक्ताहरूले दोस्रो भाषाको रूपमा नेपाली भाषा प्रयोग गर्दा गर्न सक्ने सम्भावित त्रुटिहरूको पूर्वानुमान गरिएको छ ।

##### ४.२.५.१ काल

काल भनेको समय हो । भाषा व्याकरणमा काल भन्नाले कार्य वा अवस्थाको समयलाई बोध गराउने क्रियाको रूप भन्ने बुझिन्छ । नेपाली भाषामा क्रियाको रूपद्वारा कालको बोध हुने गर्दछ । नेपाली भाषा तथा किराँती-कोँइच भाषामा भूतकाल र अभूतकाल गरी कालका दुई किसिमहरू रहेका छन् ।

##### ४.२.५.१.१ भूतकाल

भूतकालले कालको क्रियाको त्यो रूपलाई बुझाउँदछ जसमा वर्णन गरिएको व्यापार र अवस्थाका समय कथन क्षण भन्दा अगाडि नै सकिएको हुन्छ । अतः जुन क्रियाकलाप व्यापार समयको विगतको हुन्छ त्यसैलाई भूतकाल भनिन्छ ।

किराँती-कोँइच भाषा र नेपाली भाषाको आदरका आधारमा वाक्य गठनको व्यतिरेकी विश्लेषणबाट किराँती-कोँइच भाषामा आदरका दुई तह मात्र रही आफ्नै वाक्य संरचना रहेको पाइन्छ । नेपाली भाषामा भने आदरका छ तहमा वाक्य संरचना रहेको पाइन्छ । यी भाषाको वाक्य संरचनामा आदरगत भेदका कारणले स्रोत भाषाका प्रभावले अन्यौल उत्पन्न भएर किराँती-कोँइच मातृभाषी वक्ताहरूले दोस्रो भाषाको रूपमा नेपाली भाषा प्रयोग गर्दा त्रुटि गर्न सक्ने सम्भावना देखिएको हो ।

तालिका सङ्ख्या-२६

भूतकालको आधार वाक्य गठनको व्यतिरेकी अध्ययन

नेपाली भाषामा भूतकाल	किराँती-कोँइच भाषामा भूतकाल
चरा उड्यो ।	चिब बेःर्त ।
म घर गएँ ।	गो खिँ लति ।
छोरोले चिठी लेख्यो ।	तउ मि ब्लेसे ब्लेत्ताउ ।
हामी काठमाडौँ गयौँ ।	गेपुकि यलाखेम लाइँतक ।
तँ घर गइस् ।	गे खिँ लते ।

नेपाली भाषामा धातु +एँ/यो/यौ/इस आदि प्रत्यय लगाएर भूतकाल जनित क्रियापद बनाउन सकिन्छ । माथि तालिकामा प्रस्तुत गरिएका 'उड्यो, गएँ, लेख्यो, गयौँ, गइस्' जस्ता क्रियापदहरूले भूतकालको बोध गराएका छन् ।

किराँती-कोँइच भाषामा धातु +र्त, ति, उ, क, ते आदि प्रत्यय लगाएर भूतकाल जनित क्रियापद बनाउन सकिन्छ । किराँती-कोँइच भाषामा कर्ताअनुसार क्रियापद रहने गर्दछ । माथि तालिकामा प्रस्तुत गरिएका बेःर्त, लति, ब्लेत्ताउ, लाइँतक, लते जस्ता क्रियापदले भूतकालको बोध गराउँदछन् ।

नेपाली भाषामा कर्ता अनुसार नै धातुमा प्रत्यय जोडेर भूतकाल जनित वाक्य संरचना तयार हुन्छ भने किराँती-कोँइच भाषामा कर्ता अनुसार क्रियापद रहने र कर्ता अनुसार नै धातुमा उपसर्ग र प्रत्यय जोडेर भूतकाल जनाउने वाक्य संरचना निर्माण गरिन्छ ।

#### ४.२.५.२ अभूतकाल

कुनै पनि घटना या कार्यव्यापार कथन समय भन्दा पछि हुने कुराको निर्देश गर्ने प्रत्यय लागि बनेको क्रियापदलाई अभूतकाल भनिन्छ । अभूतकाल अर्न्तगत वर्तमानकाल र भविष्यत्काल पर्दछन् ।

##### अ) वर्तमान काल

वर्तमानकाल भनेको अहिलेको समय हो । वर्तमान कालको क्रियापदले अहिलेको समयमा कार्य व्यापार भइरहेको भन्ने बुझाउँदछ । यस कालमा क्रियाको व्यापार भइसकेको तर समाप्त चाहिँ भएको हुँदैन ।

#### तालिका सङ्ख्या-२७

##### वर्तमान कालको आधारमा व्यतिरेकी अध्ययन

नेपाली भाषामा वर्तमान काल	किराँती-कोँइच भाषामा वर्तमान काल
म खाना खान्छु ।	गो (खमे) जाइनु (ङ) ।
तिमी विद्यालय जान्छौ ।	गोइ पारसार लाइनय ।
उ घर जान्छ ।	आँ खिँ लाइब ।
तपाईंहरू घर जानुहुन्छ ।	गेपुकि खिँ लाइनिनि ।

नेपाली भाषामा धातु +छु/छौ/छ/छिन् आदि जस्ता प्रत्ययहरू जोडिएर वर्तमानकाल जनित वाक्य संरचना निर्माण गर्न सकिन्छ । माथि प्रस्तुत गरिएका क्रियापदहरू 'खान्छु, जान्छौ, जान्छ, जानुहुन्छ' ले वर्तमानकालको बोध गराएका छन् ।

किराँती-कोँइच भाषामा द्वितीय पुरुष कर्ता 'खाना' त्यसैको बहुवचन 'जाइनिक' हुँदा क्रियापदमा उपसर्ग +इ लगाएर वर्तमान जनित वाक्य संरचना तयार गर्न सकिन्छ । यसरी किराँती-कोँइच भाषामा कर्ता अनुसार क्रियापद रहेर वर्तमान काल जनित वाक्य बन्दछ । माथि प्रस्तुत गरिएको तालिकामा जाइनु(ङ), लाइने, लाइब, लाइनिनि आदि क्रियापदले वर्तमान जनाउने क्रियापदको बोध गराएका छन् ।

किराँती-कोँइच भाषामा कर्ता अनुसार क्रियापद रहने र कर्ता अनुसार धातुमा उपसर्ग र प्रत्यय लागेर वर्तमानकाल जनाउने वाक्य संरचना निर्माण हुन्छ भने नेपाली भाषामा कर्ता अनुसार धातुमा प्रत्यय जोडिएर वर्तमानकाल जनाउने वाक्य संरचना निर्माण हुन्छ ।

### आ) भविष्यत्काल

भविष्यत्काल भनेको पछि आउने समय हो । यस कालको क्रियापदले कार्य व्यापार पछिको समयमा हुनेछ भन्ने बुझाउँदछ । अर्थात् व्यापार वा अवस्था पछि आउने समयमा हुने कुराको बोध गराउँदछ ।

### तालिका सङ्ख्या-२८

#### भविष्यत्कालका आधारमा वाक्य गठनको व्यतिरेकी अध्ययन

नेपाली भाषाम भविष्यत्काल	किराँती-कोँइच भाषामा भविष्यत्काल
म घर जानेछु ।	गो खिँ लचा दुम्ति ।
तिमी विद्यालय जानेछौ ।	गोइ पारसार लचा दुमे ।

दाजु घर जानुहुनेछ ।	डावा खिँ लचा दुम ।
चुडामणि विद्यालय जानेछ ।	चुडामणि पारसार लतेकपाइब ।

नेपाली भाषामा धातु +नेछु/नेछौ/नेछिन्/नेछस्/नेछ आदि जस्ता प्रत्ययहरू लगाएर भविष्यत्काल जनाउने क्रियापद निर्माण गर्न सकिन्छ । माथिको तालिकामा प्रस्तुत गरिएको जानेछु, जानेछौ, जानुहुनेछ, जानेछ, जानेछस् जस्ता क्रियापदले भविष्यत्काल जनाएका छन् ।

किराँती-कोँइच भाषामा धातुमा +दुम्ति/दुमे/दुम/पाइब/पाइनय जस्ता प्रत्यय लगाएर भविष्यत्काल जनित क्रियापदहरू निर्माण गर्न सकिन्छ । माथिको तालिका प्रस्तुत गरिएका क्रियापदहरू: लचा दुम्ति, लचा दुमे, लचा दुम, लतेक पाइब, लतेक पाइनय आदिले भविष्यत्काल जनित वाक्य संरचनाको बोध गराएका छन् ।

किराँती-कोँइच भाषामा कर्ता अनुसार धातुमा उपसर्ग र प्रत्यय लगाएर भविष्यत्काल बुझाउने वाक्य निर्माण गरिन्छ भने नेपाली भाषामा पनि कर्ता अनुसार धातुमा प्रत्यय जोडेर भविष्यत्काल बुझाउने वाक्य निर्माण गरिन्छ ।

#### ४.२.६ पक्षका आधारमा किराँती-कोँइच भाषा र नेपाली भाषाको व्यतिरेकी अध्ययन

यस खण्डमा किराँती-कोँइच भाषा र नेपाली भाषाबिचको व्यतिरेकी अध्ययन गरी मातृभाषा किराँती-कोँइच भएका वक्ताहरूले दोस्रो भाषाको रूपमा नेपाली भाषाको प्रयोग गर्दा गर्ने वा गर्न सक्ने सम्भावित त्रुटिहरूको पूर्वानुमान गरिएको छ ।

**पक्ष :**

पक्षले कालको परिवेशभिन्न क्रियाको कार्यको प्रकृति तथा वितरणलाई जनाउँदछ । त्यसैले पक्षबाट क्रियाको विभिन्न अवस्था ज्ञात हुन्छ । नेपाली भाषामा पक्ष ४ प्रकारका छन् । ती हुन् : क) अपूर्ण पक्ष, ख) पूर्ण पक्ष, ग) अज्ञात पक्ष र घ) अभ्यस्त पक्ष

#### ४.२.६.१ अपूर्ण पक्ष

अपूर्ण पक्षले कुनै पनि समयमा काम सुरु भएर अविच्छिन्न रूपमा काम जारीरहेको वा पूरा नभएको भन्ने बुझाउँदछ । अपूर्ण पक्ष भूतकाल र अभूतकाल सबैमा रहन्छ ।

#### ४.२.६.१.१ अपूर्ण भूतकाल

##### तालिका सङ्ख्या-२९

##### अपूर्ण भूतकालको आधारमा वाक्य गठनको व्यतिरेकी अध्ययन

नेपाली भाषामा अपूर्ण भूतकाल	किराँती-कोँइच भाषामा अपूर्ण भूतकाल
म खाना खाँदै थिए ।	गो खमे जनजन नड ।
हामी खाना खाँदै थियौँ ।	गोपुकि खमे जनजन नकि ।
तँ खाना खाँदै थिइस ।	गे खमे जनानज नये ।
तपाईंहरू खाना खानुहुँदैथियो ।	गेपुकि खमे जनाजन ननि ।

माथि प्रस्तुत गरिएको तालिका अनुसार नेपाली भाषामा धातु +तै/दै/हुँदै थियो/थियौँ/थिइस/थियो आदि प्रत्यय लगाएर अपूर्ण पक्ष जनाउने क्रियापद निर्माण गर्न सकिन्छ । खाँदै थिए, खाँदै थियो, खाँदै थिइस, खानु हुँदैथियो जस्ता क्रियापदहरूले नेपाली भाषामा अपूर्ण पक्ष बुझाएका छन् ।

किराँती-कोँइच भाषामा बहुवचन कर्ताको क्रियापदमा क्रियापद + नकि/ननि र एक वचन कर्ताको क्रियापदमा क्रियापद +नड/नये प्रत्यय जोडेर अपूर्ण भूतकाल जनित वाक्य संरचना निर्माण गर्न सकिन्छ । कर्ता अनुसार क्रियापदमा प्रत्यय लगाएर अपूर्ण भूतकाल बन्दछ । किराँती-कोँइच

भाषामा *जनजन नड, जनजन नकि, जनाजन नये, जनाजन ननि* जस्ता क्रियापदहरूले अपूर्ण पक्षको बोध गराएका छन् ।

किराँती-कोँइच भाषामा कर्ता अनुसार क्रियापद रहने र कर्ता अनुसार नै धातुमा प्रत्यय जोडेर अपूर्ण भूतकाल जनाउने वाक्य संरचना बनाउन सकिन्छ, भने नेपाली भाषामा कर्ता अनुसार धातुमा प्रत्यय जोडेर अपूर्ण भूतकाल जनाउने वाक्य संरचना तयार गर्न सकिन्छ ।

#### ४.२.६.१.२ अपूर्ण वर्तमान

##### तालिका सङ्ख्या-३०

##### अपूर्ण वर्तमानको आधारमा वाक्य गठनको व्यतिरेकी अध्ययन

नेपाली भाषामा अपूर्ण वर्तमान	किराँती-कोँइच भाषामा अपूर्ण वर्तमान
म भात खाँदैछु ।	गो खमे जनजन नड ।
हामी भात खाँदैछौं ।	गोपुकि खमे जनजन नकि ।
तँ भात खाँदैछस् ।	गे खमे जनजन नये ।
तिमी खाना खाँदैछौ ।	गोइपुकि खमे जनजन ननी ।

नेपाली भाषामा धातु +नै/दैछु/छस्/छौ/छ्यौ आदि जस्ता प्रत्ययहरू लगाएर अपूर्ण वर्तमान बोध गराउने क्रियापद निर्माण गर्न सकिन्छ । माथिको तालिकामा नेपाली भाषामा खाँदैछु/खाँदैछौ/खाँदैछस्/खाँदैछौं जस्ता क्रियापदहरूले अपूर्ण वर्तमानको बोध गराएका छन् ।

माथि प्रस्तुत गरिएको तालिका अनुसार किराँती-कोँइच भाषामा धातु +नये/नड/नकि/ननी जस्ता प्रत्ययहरू जोडेर अपूर्ण वर्तमान जनित क्रियापद निर्माण गर्न सकिन्छ । किराँती-कोँइच भाषामा कर्ता अनुसार क्रियापदमा प्रत्यय जोडिएर अपूर्ण वर्तमान काल बनाइन्छ । माथि प्रस्तुत

गरिएको वाक्य संरचनामा क्रियापद +जनजन नड/ जनजन नकि/ जनजन नय/ जनजन ननी आदि जस्ता क्रियापदहरूले अपूर्ण वर्तमानको बोध गराएका छन् ।

किराँती-कोँइच भाषामा कर्ता अनुसार क्रियापद रहने र कर्ता अनुसार नै धातुमा प्रत्यय जोडेर अपूर्ण वर्तमान जनाउने वाक्य संरचना बनाउन सकिन्छ भने नेपाली भाषामा कर्ता अनुसार धातुमा प्रत्यय जोडेर अपूर्ण वर्तमान जनाउने वाक्य संरचना तयार गरिन्छ ।

### ४.२.६.१.३ अपूर्ण भविष्यत्

#### तालिका सङ्ख्या-३१

अपूर्ण भविष्यत्को आधारमा वाक्य गठनको व्यतिरेकी अध्ययन

नेपाली भाषामा अपूर्ण भविष्यत्	किराँती-कोँइच भाषामा अपूर्ण भविष्यत्
म खाना खाँदै हुनेछु ।	गो खमे जनजन बानुड ।
तँ खाना खाँदै हुनेछस् ।	गे खमे जनजन बाने ।
हामी खाना खाँदै हुनेछौँ ।	गोपुकि खमे जनजन बानिक ।
उहाँ खाना खाँदै हुनुहुनेछ ।	आँपुकि खमे जनजन बानिम ।

माथि प्रस्तुत गरिएको तालिका अनुसार नेपाली भाषामा धातु + दै/ नै/ हुनेछु/ हुनेछस्/ हुनेछौँ/हुनेछ आदि जस्ता प्रत्यय लगाएर अपूर्ण भविष्यत् बोध गराउने क्रियापद निर्माण गर्न सकिन्छ । माथि प्रस्तुत गरिएका क्रियापदहरू खाँदै हुनेछु/ खाँदै हुनेछस्/ खाँदै हुनेछौँ/ खाँदै हुनुहुनेछ जस्ता क्रियापदले अपूर्ण भविष्यत्को बोध गराएका छन् ।

किराँती-कोँइच भाषामा धातु +नुड/ ने/ निक/निम आदि जस्ता प्रत्यय जोडिएर अपूर्ण भविष्यत जनाउने क्रियापद निर्माण गर्न सकिन्छ । माथि प्रस्तुत गरिएको वाक्य संरचनामा **जनजन बानुड/ जनजन बाने/ जनजन बानिक/ जनजन बानिम** आदि जस्ता क्रियापदहरूले अपूर्ण भविष्यतको बोध गराएका छन् ।

किराँती-कोँइच भाषामा कर्ता अनुसार धातुमा प्रत्यय जोडिएर अपूर्ण भविष्यत् जनित वाक्य संरचना निर्माण गरिन्छ भने नेपाली भाषामा कर्ता अनुसार धातुमा प्रत्यय जोडेर अपूर्ण भविष्यत् बोध गराउने वाक्य संरचना निर्माण गरिन्छ ।

#### ४.२.६.२ पूर्ण पक्ष

कुनै पनि कुरा पूर्ण भईसकेको कुराको बोध गराउने काम पूर्ण पक्षले गर्दछ । कार्यको सिद्ध वा पूर्णता जनाउने पूर्ण पक्ष पनि एक भन्दा बढी कालका परिवेशमा आउँदछ । पूर्ण पक्षलाई पनि देहाय बमोजिम पूर्ण भूत, पूर्ण वर्तमान र पूर्ण भविष्यत् गरी तिन चरणमा विभाजन गरी अध्ययन गरिन्छ ।

#### ४.२.६.२.१ पूर्ण भूतकाल

##### तालिका सङ्ख्या-३२

##### पूर्ण भूतकालको आधारमा वाक्य गठनको व्यतिरेकी अध्ययन

नेपाली भाषामा पूर्ण भूतकाल	किराँती-कोँइच भाषामा पूर्ण भूतकाल
मैले भात खाएको थिएँ ।	गोमि (गोभ) जश्यो नड ।
हामीले भात खाएका थियौँ ।	गोपुकिम खमे जश्यो नकि ।
तैले भात खाएको थिइस ।	गे खमे जश्यो नये ।

तपाईंले भात खानुभएको थियो ।

गोमि खमे जशयो ननि ।

नेपाली भाषामा धातु +एको/एका/थिए/थिइस् आदि जस्ता पदहरू जोडेर पूर्ण भूतकाल जनित क्रियापद निर्माण गर्न सकिन्छ । माथि तालिकामा प्रस्तुत गरिएका खाएका थियोँ/ खाएको थिए/ खाएको थिइस् /खानुभएको थियो आदि जस्ता क्रियापदहरूले पूर्ण भूतकालको जानकारी गराएका छन् ।

सुनुवार भाषामा धातु +जशयो नड/ जशयो नकि/ जशयो नये/ जशयो ननि आदि जस्ता प्रत्ययहरू जोडिएर पूर्ण भूतकाल जनित क्रियापदहरू बन्दछन् । माथि तालिकामा प्रस्तुत गरिए अनुसार **खमे जशयो नड, खमे जशयो नकि, खमे जशयो नये, खमे जशयो ननि** जस्ता क्रियापदहरूले पूर्ण भूतकाल जनाउने वाक्य संरचनाको बोध गराएका छन् । किराँती-कोँइच भाषामा 'ओ'/'ए' प्रत्यय लाग्ने कर्ता अनुसार क्रियापद रहेर पूर्ण भूतकाल जनित वाक्य संरचना बन्दछ ।

किराँती-कोँइच भाषामा कर्तामा 'ओ'/'ए' प्रत्यय जोडेर कर्ता अनुसार धातुमा उपसर्ग तथा प्रत्यय जोडेर पूर्ण भूतकाल जनाउने वाक्य संरचना निर्माण गर्न सकिन्छ भने नेपाली भाषामा कर्ता अनुसार धातुमा प्रत्यय जोडेर पूर्ण भूतकाल जनित वाक्य संरचना निर्माण गरिन्छ ।

#### ४.२.६.२.२ पूर्ण वर्तमान

##### तालिका सङ्ख्या-३३

##### पूर्ण वर्तमानको आधारमा वाक्य गठनको व्यतिरेकी अध्ययन

नेपाली भाषामा पूर्ण वर्तमान	किराँती-कोँइच भाषामा पूर्ण वर्तमान
मैले खाना खाएको छु ।	गोमि खमे जशयो ।
हामीले खाना खाएका छौँ ।	गोपुकिम खमे जशयो ।

तैले खाना खाएको छस् ।	गेमि खमे जशयो ।
तपाईंले खाना खानु भएको छ ।	गोइमि खमे जशयोनिम ।

नेपाली भाषामा धातु + एको/ एकी/ एका/ छु/ छौ/ छिन्/ छस् आदि जस्ता प्रत्ययहरू जोडेर पूर्ण वर्तमानकाल जनित क्रियापद बनाउन सकिन्छ । माथि तालिकामा प्रस्तुत गरिएका खाएको छु/ खाएका छौं/ खाएको छस्/ खानु भएको छ जस्ता क्रियापदले पूर्ण वर्तमान काल जनित वाक्य संरचनाको बोध गराएका छन् ।

किराँती-कोँइच भाषामा धातु +शयो/ निम आदि प्रत्यय जोडेर पूर्ण वर्तमान काल जनित क्रियापद बनाउन सकिन्छ । कर्तामा 'अ' प्रत्यय जोडिएर पूर्ण वर्तमान जनित वाक्य संरचना निर्माण हुने गर्दछ । कर्ता अनुसार नै क्रियापदमा उपसर्ग र प्रत्यय जोडेर पूर्ण वर्तमानकाल जनित वाक्य निर्माण गरिन्छ ।

किराँती-कोँइच भाषामा कर्तामा 'अ' प्रत्यय जोडेर कर्ता अनुरूप धातुमा उपसर्ग र प्रत्यय जोडेर पूर्ण वर्तमान काल जनित वाक्य संरचना तयार गर्न सकिन्छ भने नेपाली भाषामा कर्ता अनुसार क्रियापद रहन्छ । कर्ता अनुरूप धातुमा प्रत्यय जोडेर पूर्ण वर्तमान काल जनित वाक्य निर्माण गरिन्छ ।

#### ४.२.६.२.३ पूर्ण भविष्यत्

#### तालिका सङ्ख्या-३४

#### पूर्ण भविष्यत्को आधारमा वाक्य गठनको व्यतिरेकी अध्ययन

नेपाली भाषामा पूर्ण भविष्यत्	किराँती-कोँइच भाषामा पूर्ण भविष्यत्
मैले खाना खाएको हुनेछु ।	गो(म) जशयो बानुड ।

हामीले खाना खाएको हुनेछौं ।	गोपकि(म) जश्यो बानक (बानिकि) ।
तैले खाना खाएको हुनेछस् ।	गे जश्यो बाने ।
उसले खाना खाएको हुनेछ ।	आँमि जश्यो बाब ।

नेपाली भाषामा धातु +एको/ एकी/ एका/ हुनेछ/ हुनेछौं/ हुनेछस्/ हुनेछिन् आदि जस्ता प्रत्यय जोडेर पूर्ण भविष्यत जनित क्रियापद बनाउन सकिन्छ । माथि तालिकामा प्रस्तुत गरिएका खाएको हुनेछु, खाएको हुनेछौं, खाएको हुनेछस्, खाएको हुनेछ जस्ता क्रियापदहरूले पूर्ण भविष्यत्को बोध गराउँदछन् ।

किराँती-कोँइच भाषामा धातु +बानुड/ बानक(बानिकि)/ बाने/ बाब जस्ता प्रत्ययहरू लागेर पूर्ण भविष्यत जनित क्रियापदहरू निर्माण गर्न सकिन्छ । माथि तालिकामा प्रस्तुत गरिए अनुसार वाक्यमा प्रयोग गरिएका जश्यो बानुड/ जश्यो बानक (बानिकि)/ जश्यो बाने/ जश्यो बाब जस्ता क्रियापदहरूले पूर्ण भविष्यत्को बोध गराएका छन् । किराँती-कोँइच भाषामा कर्ता अनुसार नै क्रियापद रहने गर्दछ ।

किराँती-कोँइच भाषामा कर्ता अनुसार त्रियापद रहेर पूर्ण भविष्यत जनित वाक्य संरचना निर्माण गरिन्छ भने नेपाली भाषामा कर्ता अनुसार धातुमा क्रियापद जोडेर पूर्ण भविष्यत् जनित वाक्य संरचना निर्माण गरिन्छ

#### ४.२.६.४ अभ्यस्त पक्ष

धातुमा भूतकालीन 'थि' का रूपहरूसँग सम्बद्ध कुञ्चित रूपहरू (थिए-थे-थियौ-थ्यौ) आदि योगबाट अभ्यस्त पक्ष जनाइन्छ । (अधिकारी, २०४९)

#### तालिका सङ्ख्या-३५

अभ्यस्त पक्षका आधारमा वाक्य गठनको व्यतिरेकी अध्ययन

नेपाली भाषामा अभ्यस्त पक्ष	किराँती-कोँइच भाषामा अभ्यस्त पक्ष
म लेख्छेँ ।	गो ब्लेतेक पाइनुड ।
यो रक्सि खान्थ्यो ।	एको गाल तुतेक पाइव ।
उनी चिठी लेख्थिन् ।	मेको ब्लेस्पत ब्लेतेक पाइव ।
म विद्यालय जान्थे ।	गो ब्लेसिखिँ लत्तेक पाइनुड ।
म त्यहा जान्थे ।	गो मेःक लत्तेक पाइनुड ।

नेपाली भाषामा धातु +थिएँ/ यो/ इन् / इस्/ थ्यो आदि जस्ता प्रत्यय जोडेर अभ्यस्त जनित वाक्य संरचना निर्माण गर्न सकिन्छ । माथि तालिकामा प्रस्तुत गरिएका पदहरू लेख्थे, खान्थ्यो, लेख्थिन्, जान्थे आदिले अभ्यस्त पक्ष जनित वाक्यको बोध गराका छन् ।

किराँती-कोँइच भाषामा धातु +पड/ पाइव प्रत्यय जोडेर अभ्यस्त जनित वाक्य संरचना तयार गरिन्छ । कर्ता अनुसार र क्रियापद अनुसार प्रत्यय र उपसर्ग लागी अभ्यस्त जनित वाक्य संरचना तयार हुन्छ ।

किराँती-कोँइच भाषामा कर्ता अनुसार क्रियापद रहन्छ, र कर्ता अनुसार धातुमा उपसर्ग र प्रत्यय जोडिएर अभ्यस्त बोध गराउने वाक्य बनाउन सकिन्छ, भने नेपाली भाषामा कर्ता अनुसार क्रियापद रहन्छ, र कर्ता अनुसार नै धातुमा प्रत्यय जोडेर अभ्यस्त बोध गराउने वाक्य बनाउन सकिन्छ ।

#### ४.२.६.५ अज्ञात पक्ष

कुनै पनि पहिले बितिसकेको समयमा भएको तर अहिले आएर मात्र थाहा पाएको अवस्था जनाउने क्रियापदको पक्षलाई अज्ञात भूत भनिन्छ ।

तालिका सङ्ख्या-३६

अज्ञात पक्षका आधारमा वाक्य गठनको व्यतिरेकी अध्ययन

नेपाली भाषामा अज्ञात पक्ष	किराँती-कोँइच भाषामा अज्ञात पक्ष
म निधाएछु ।	गो इप्चा पड्बात ।
तँ निदाएछस् ।	गे इप्चा पइबात ।
तपाईँ निदाउनु भएछ ।	गे इप्चा पनिबात ।
यहाँहरू निदाउनु भएछ ।	यँपुकि (गोइपुकि) इप्चा पनिबात ।

नेपाली भाषामा धातु + एछु/एछस्/इछिन् आदि जस्ता प्रत्यय जोडेर अज्ञात भूत जनित क्रियापद निर्माण गरिन्छ । कर्ता अनुसार क्रियापद रहने गर्दछ । माथि तालिकामा प्रस्तुत गरिएका शब्दहरू निधाएछु, निदाएछस्, निदाउनु भएछ, आदिले अज्ञात पक्ष जनित वाक्य संरचनाको बोध गराएका छन् ।

किराँती-कोँइच भाषामा धातु +इप्चा पडबात/ पइबात/पनिबात जस्ता प्रत्यय जोडेर अज्ञात भूत क्रियापद बनाइन्छ । कर्ताअनुसार क्रियापदमा प्रत्यय र उपसर्ग लाग्ने गर्दछ । माथि तालिकामा प्रस्तुत गरिएका पदहरू इप्चा पडबात/पइबात/ पनिबात जस्ताले अज्ञात पक्ष जनित वाक्य संरचनाको बोध गराएका छन् ।

किराँती-कोँइच भाषामा कर्ता अनुरूपको क्रियापदहरू रही अज्ञात पक्ष जनित वाक्य निर्माण हुन्छ । कर्ता अनुसार नै क्रियापदमा प्रत्यय र उपसर्ग लगाएर अज्ञात जनित वाक्य निर्माण गरिन्छ भने नेपाली भाषामा पनि कर्ता अनुसार नै क्रियापद रहने गर्दछ । कर्ता अनुसार नै धातुमा प्रत्यय जोडेर अज्ञात पक्ष बोध गराउने वाक्य संरचना तयार गरिन्छ ।

## ४.२.७ भाव/वृत्तिका आधारमा किराँती-कोँइच भाषा र नेपाली भाषाको व्यतिरेकी अध्ययन

क्रियाद्वारा वक्ताको मनोभाव वा मनोवृत्ति जनाउने व्याकरणात्मक कोटिलाई भाव वा कृत्ति भनिन्छ । काल पक्षबाट कार्य व्यापारका भौतिक बोध हुन्छ भने भावबाट कार्य व्यापारको मनोबैज्ञानिक अवस्थाको बोध हुन्छ ।

किराँती-कोँइच भाषामा भाव ९ किसिमका रहेका छन् । क) आज्ञार्थक, ख) निषेधार्थक, ग) इच्छार्थक, घ) संकेतार्थक, ङ) सम्भावनार्थक, च) अनुरोधार्थक, छ) सामर्थ्यबोध, ज) आवश्यकतात्मक र झ) बाध्यात्मक । नेपाली व्याकरणात्मक दृष्टिले हुन सक्ने भाव तिन किसिमका रहका छन् । ती हुन् : क) विध्यर्थ भाव, ख) सम्भावनार्थक भाव र ग) संकेतार्थक भाव ।

### ४.२.७.१ आज्ञार्थक

आज्ञा जनाउने भावलाई आज्ञार्थक भाव भनिन्छ ।

तालिका सङ्ख्या-३७

## आज्ञार्थक भावका आधारमा वाक्य गठनको व्यतिरेकी अध्ययन

नेपाली भाषामा आज्ञार्थक भाव	किराँती-कोँइच भाषामा आज्ञार्थक भाव
तँ घर जा ।	गे खिँ लाइबो ।
तपाईंहरू घर जानुहोस् ।	गेपुकि खिँ लने ।
तँ लेख ।	गे ब्लेतो ।
तिमी यहाँ आऊ ।	गोई एक पिउ ।

किराँती-कोँइच भाषामा एक वचन र आदर रहित भाव प्रकट गर्न धातुमा 'ओ' प्रत्यय जोडेर आज्ञार्थक वाक्य बनाउन सकिन्छ, जस्तै द्विवचन, बहुवचन र आदरार्थी भाव प्रकट गर्न 'उ' र 'ए' प्रत्यय लगाएर आज्ञार्थक जनित वाक्य संरचना निर्माण गर्न सकिन्छ ।

नेपाली भाषामा धातु + एक वचन/उँ/ एस्/ ओस्/ र धातु + औ/ ए/ उन् जस्ता प्रत्यय लगाएर आज्ञार्थक जनित वाक्य संरचना तयार गर्न सकिन्छ । द्वितीय पुरुषमा कार्यको केही अप्रत्यक्षता वा रिनपेक्षताको सन्दर्भमा आज्ञार्थ भाव व्यक्त हुने गर्दछ ।

किराँती-कोँइच भाषामा धातु + 'आ', 'उ' र 'ए' प्रत्यय जोडेर आज्ञार्थक जनित वाक्य संरचना तयार गर्न सकिन्छ भने नेपाली भाषामा धातु + उँ/ एस्/ ओस्/ औ/ ए/ उन् आदि जस्ता प्रत्ययहरू लगाएर आज्ञार्थक बोध गराउने वाक्य संरचना तयार गर्न सकिन्छ । किराँती-कोँइच भाषामा कर्ताअनुसार प्रत्यय र उपसर्ग लगाई आज्ञार्थ बनाइन्छ भने नेपालीमा धातुको अप्रत्यक्षता र निरपेक्षताको आधारमा समेत आज्ञार्थ भाव व्यक्त हुने गर्दछ ।

### ४.२.७.२ इच्छार्थक भाव

इच्छा, अनुमति, प्रार्थना, आशीर्वाद, श्राप आदि जस्ता भाव बुझाउने क्रियापदलाई इच्छार्थक भनिन्छ ।

तालिका सङ्ख्या-३८

इच्छार्थक भावका आधारमा वाक्य गठनको व्यतिरेकी अध्ययन

नेपाली भाषामा इच्छार्थक भाव	किराँती-कोँइच भाषामा इच्छार्थक भाव
तिमी घर जाऊ ।	मेको खिँ ललः
त्यो मरोस् ।	मेको बेःल ।
तिमी निको होऊ ।	गोइ साःडे ।
हामीहरू जाऔँ ।	गोपुकि लयः ।

नेपाली भाषामा धातु + ए/ उँ/ एस्/, ओस् आदि जस्ता क्रियापदहरूको प्रयोग गरी इच्छार्थक भाव जनित वाक्य निर्माण गर्न सकिन्छ । माथि तालिकामा प्रस्तुत गरिएका क्रियापदहरू जाऊ, मरोस्, होऊ, जाऔँ आदिले इच्छार्थकको बोध गराएका छन् । द्वितीय पुरुषमा कार्यको केही

अप्रत्यक्षता वा निरपेक्षताको सन्दर्भमा इच्छार्थ व्यक्त हुन्छ । एक वचन वाक्यमा क्रियापदमा 'त' उपसर्ग लगाएर पनि इच्छार्थक वाक्य बन्दछ ।

किराँती-कोँइच भाषामा इच्छार्थ भाव प्रस्तुत गर्न क्रियाको अन्त्यमा **-ल/ -डो/ -यः** लगाएर इच्छार्थ भाव बोध गराउने वाक्य संरचना निर्माण गर्न सकिन्छ । एक वचनमा धातु **+ल/ डो** प्रत्यय लगाएर र बहुवचनमा धातु **+यः** प्रत्यय लगाएर इच्छार्थ जनित वाक्य तयार गरिन्छ । माथि तालिकामा प्रस्तुत गरिएका क्रियापदहरू **लल्ल/ बेःल/ साःडो/ लयः** आदिले इच्छार्थ भाव जनित क्रियापद बोध गराएका छन् ।

किराँती-कोँइच भाषामा धातुमा **-ल; -डो, -य** आदि जस्ता प्रत्यय र उपसर्ग लगाएर इच्छार्थ भाव जनित क्रियापद निर्माण गर्न सकिन्छ । किराँती-कोँइच भाषामा कर्ता + वचन अनुसारका क्रियापदहरूको प्रयोग गरी इच्छार्थ बोध गराउने वाक्य संरचना निर्माण हुन्छ भने नेपाली भाषामा धातुमा ए, उँ, एस्, ओस् आदि जस्ता प्रत्ययहरूको प्रयोग गरी इच्छार्थ भाव जनित वाक्य संरचना निर्माण गर्न सकिन्छ । नेपाली भाषामा द्वितीय पुरुष + कार्यको अप्रत्यक्षता र निरपेक्षताको आधारमा पनि इच्छार्थ जनित वाक्य संरचनाको निर्माण भर पर्दछ ।

### ४.२.७.३ सम्भावनार्थक

कुनै पनि घटनाको अपेक्षा वा पूर्वानुमान व्यक्त गर्नका लागि प्रकट गरिने भावलाई नै सम्भावनार्थक भाव भनिन्छ ।

#### तालिका सङ्ख्या-३९

#### सम्भावनार्थकका आधारमा वाक्य गठनको व्यतिरेकी अध्ययन

नेपाली भाषामा सम्भावनार्थक	किराँती-कोँइच भाषामा सम्भावनार्थक
आज पानी पर्ला ।	मुलत (I) रेउ 'इबा कोँ?
त्यो रुन्छ ।	मेको डाव ।

म आउँछु होला ।	गो पिचा चाबुडा ।
तिनी आउलिन ।	आँ पिचा चाब्व ।

नेपाली भाषामा धातु + एक वचन/ उँला/ लास्/ ला/ लिन् आदि जस्ता प्रत्यय लागेर सम्भावनार्थ जनित वाक्य निर्माण गर्न सकिन्छ । धातु + बहुवचन/ औला/ लान्/ औँला आदि प्रत्यय लागेर सम्भावनार्थ युक्त वाक्य बन्छ, भने अपूर्ण पक्ष जनाउने दो/तो कृदन्तीय क्रियासँग परिचयवाची 'हु' धातुको संलग्नताबाट पनि सम्भावनार्थ जनित वाक्य संरचना तयार हुन्छ । माथि प्रस्तुत गरिएको तालिका दिइएका क्रियापदहरू पर्ला/ होला/ आउलिन आदिले सम्भावनार्थको बोध गराएका छन् ।

किराँती-कोँइच भाषामा सम्भावनार्थक भाव व्यक्त गर्न धातु +ब्व/ डा/ब जस्ता प्रत्ययहरूको प्रयोग गरिन्छ । माथि तालिकामा प्रस्तुत गरिएका 'इबा कोँ?', डाव, चाबुडा, चाब्व आदि जस्ता क्रियापदहरूले सम्भावनार्थ क्रियापदको भाव व्यक्त गरेको पाइन्छ ।

नेपाली भाषामा धातुमा प्रत्यय लगाएर र अपूर्ण पक्ष जनाउने कृदन्तीय क्रियासँग परिचयवाची धातुका संलग्नताबाट पनि सम्भावनार्थ भाव जनाउने वाक्य निर्माण गरिन्छ, भने किराँती-कोँइच भाषामा धातुमा प्रत्यय र उपसर्ग लगाएर सम्भावनार्थ जनाउने वाक्य निर्माण गर्न सकिन्छ ।

#### ४.२.७.४ निषेधार्थक

अकरण आज्ञार्थक भाव प्रकट गर्ने भावलाई निषेधार्थक भाव भनिन्छ । अकरणात्मक र आज्ञार्थकसँग सम्बन्धित हुन्छ ।

#### तालिका सङ्ख्या-४०

#### किराँती-कोँइच भाषामा निषेधार्थक

किराँती-कोँइच भाषामा निषेधार्थक	नेपाली भाषामा निषेधार्थक
---------------------------------	--------------------------

गो मलाइनुड ।	म जाने छैन ।
गोई मलाउवो ।	तिमी नजाऊ ।
मोदेव ममइ ।	यसो होइन ।

किराँती-कोँइच भाषामा निषेधात्मक भाव प्रकट गर्न कर्ता +‘म’ उपसर्गको प्रयोग गरिन्छ । अर्थात् कर्तामा जोडिएर आउने मे धातुले किराँती-कोँइच भाषामा निषेधार्थक भावको बोध गराउँदछन् । माथि तालिका मा प्रस्तुत गरिएको *मलाइनुड/मलाउवो/ममइ* ले यसैको बोध गराउँदछन् ।

#### ४.२.७.५ बाध्यात्मक

बाध्यात्मक अर्थात् अनिवार्यात्मक भावले पछि पूरा गर्ने पर्ने बाध्यता वा अनिवार्यता अभिव्यक्त गर्दछ ।

#### तालिका सङ्ख्या-४१

#### किराँती-कोँइच भाषामा बाध्यात्मक

किराँती-कोँइच भाषामा बाध्यात्मक	नेपाली भाषामा बाध्यात्मक
गो मिकुम्शो पचान माल्व ।	मैले गीत गाउनै पर्छ ।

किराँती-कोँइच भाषामा बाध्यात्मक अर्थात् अनिवार्यात्मक भाव व्यक्त गर्न कर्ता +*मि/कुम्शो* पदको प्रयोग गरिन्छ । अर्थात् *‘मि’/‘कुम्शो’* पदले किराँती-कोँइच भाषामा कर्ताको बाध्यात्मक भाव प्रस्तुत गर्दछ ।

#### ४.२.७.६ सामर्थ्यबोध

सामर्थ्यबोध भावले कर्ताको सामर्थ्यलाई प्रस्तुत गर्दछ ।

तालिका सङ्ख्या-४२

किराँती-कोँइच भाषामा सामर्थ्यबोध

किराँती-कोँइच भाषामा सामर्थ्यबोध	नेपाली भाषामा सामर्थ्यबोध
गो ओँशोसम ला जचा चाबुड ।	म यति मात्र खान सकछु ।
गोई ग्याकोसी लचा चाब्य ।	तिमी बजार जान सकछौ ।

किराँती-कोँइच भाषामा कर्ताको सामर्थ्य प्रस्तुत गर्न क्रियापदको पछाडि **चाबुड/चाब्य** पद लाग्ने गर्दछ । अर्थात् किराँती-कोँइच भाषामा क्रियापदको रूपमा आउने **चाबुड/चाब्य** पदले सामर्थ्यबोध भाव प्रकट गर्दछ ।

४.२.६.७ सङ्केतार्थक

क्रियापदहरूकोविच अनुमानात्मक वा काल्पनिक वा कारण कार्यको स्थितिमा सङ्केतार्थक भाव प्रस्तुत हुन्छ ।

तालिका सङ्ख्या-४३

किराँती-कोँइच भाषामा सङ्केतार्थक

किराँती-कोँइच भाषामा सङ्केतार्थक	नेपाली भाषामा सङ्केतार्थक
पलापिक खुय ।	बाँसको विरूवा रोपौं ।
गोपिक आईं माम्लो शँसीय ।	हामी हाम्रो मातृभाषा सिकौं ।

नेपाली भाषामा सङ्केतार्थक वाक्यमा उप-वाक्यको प्रयोग हुन्छ । सङ्केतार्थक वाक्यमा क्रियापको सिद्धि वा असिद्धि स्पष्ट बुझिदैन र सामान्य सङ्केतार्थ मात्र बुझिने गर्दछ । सर्तबोधक

उपवाक्य 'ए' प्रत्यान्त असमापिका क्रियामा पनि आउंन सक्छ । उप-वाक्यको 'ए' कृदन्तीय क्रियासँग 'मा' विभक्ति जोडिन्छन् ।

किराँती-कोँइच भाषामा सङ्केतार्थक वाक्यमा वाक्यको अन्त्यमा आउने *ख्लुय* / *शँसीय* जस्ता पदहरूले सङ्केतार्थक भावको बोध गराउँदछन् ।

#### ४.२.७.८ अनुरोध्वात्मक

तालिका सङ्ख्या-४४

किराँती-कोँइच भाषामा अनुरोध्वात्मक

किराँती-कोँइच भाषामा अनुरोध्वात्मक	नेपाली भाषाम अनुरोध्वात्मक
आँकलि लचा गेयिनी ।	मलाई जान देऊ ।
एँक पिशा निच्चा नाइलः	यता आउ र बस ।

किराँती-कोँइच भाषामा क्रियापदको अन्त्यमा आउने *लचा गेयिनी*, *निच्चा नाइल* जस्ता धातु र उपसर्गहरूले अनुरोध्वात्मक भाव जनाउदछन् ।

#### ४.२.६.९ आवश्यकतात्मक

आवश्यकतात्मक भावले सहायक क्रियाले बोध गराउने आवश्यकताको अनुभूती गराउँदछ ।

तालिका सङ्ख्या-४५

### किराँती-कोँइच भाषामा आवश्यकतात्मक

किराँती-कोँइच भाषामा आवश्यकतात्मक	नेपाली भाषामा आवश्यकतात्मक
गो लचा माल्नुड ।	म घर जान चाहन्छु ।

किराँती-कोँइच भाषामा आवश्यकतात्मक भावको बोध गराउनका लागि **माल्नुड** जस्ता क्रियापदहरूको प्रयोग गरिन्छ ।

#### ४.२.८ करण-अकरणका आधारमा किराँती-कोँइच भाषा र नेपाली भाषाको वाक्य गठनको व्यतिरेकी अध्ययन

यस खण्डमा नेपाली र किराँती-कोँइच भाषाका करण-अकरणका आधारमा व्यतिरेकी विश्लेषण गरी किराँती-कोँइच मातृभाषी वक्ताहरूले दोस्रो भाषाको रूपमा नेपाली भाषाको प्रयोग गर्दा गर्न सक्ने सम्भावित त्रुटिहरूको पूर्वानुमान गरिएको छ ।

#### ४.२.८.१ करण-अकरण

क्रियापदको निषेधात्मक कार्य जनाउने व्याकरणात्मक कोटिलाई अकरण भनिन्छ । यसलाई कारणको सापेक्षतामा हेरिन्छ । नेपाली भाषा र किराँती-कोँइच भाषामा करणका वाक्यमा क्रियापदहरूमा प्रत्यय र उपसर्ग लगाएर अकरण बनाउन सकिन्छ । र नकारात्मक कोटि जनाउने अकरण हुन् ।

#### तालिका सङ्ख्या-४६

#### नेपाली भाषामा करण र अकरण

नेपाली भाषामा करण	नेपाली भाषामा अकरण
सचेत खाना खान्छ ।	सचेत खाना खाँदैन ।

आज पानी पच्यो ।	आज पानी परेन ।
उ कपडा किन्छ ।	उ कपडा किन्दैन ।
तिमी सुत ।	तिमी नसुत ।
तिनीहरू आउँछन् ।	तिनीहरू आउँदैनन् ।

नेपाली भाषामा करण वाक्यालाई अकरण बनाउँदा करण रूपहरूमा निषेधार्थी प्रत्यय नै लाग्ने गर्दछ । साथै असमापिका, विध्यर्थ र सम्भावनार्थ क्रियापदहरूमा 'न' उपसर्ग लागेर अकरण बनाउन सकिन्छ । त्यसैगरी अभ्यस्त सङ्केतार्थक वाक्यमा क्रियापदहरूमा भने 'न' प्रत्यय लगाएर अकरण जनित वाक्य संरचना तयार गर्न सकिन्छ ।

#### तालिका सङ्ख्या-४७

#### किराँती-कोँइच भाषामा करण र अकरण

किराँती-कोँइच भाषामा करण	किराँती-कोँइच भाषामा अकरण
सचेत खमे जाइब ।	सचेत खमे मजाइब ।
मुलत (ी) रेउ इब ।	मुलत रेउ मइब ।
मेको (आँ) वा ग्याब्व ।	मेको (आँ) वा मग्याब्व ।
गोइ इपो ।	गोइ मइपो ।
मेकोपुकि पिनिमि ।	मेकोपुकि मपिनिमि ।

गो खिँ लति ।

गो खिँ मलड ।

किराँती-कोँइच भाषामा अकरण वाक्य बनाउँदा क्रियापदको अगाडि 'म' प्रत्यय लाग्ने गर्दछ । अर्थात् करण जनित क्रियापदको सुरूमा 'म' लगाएर अकरण जनित क्रियापद निर्माण गर्न सकिन्छ । माथि तालिकामा प्रस्तुत गरिएका क्रियापदहरू *मजाइब, मइब, मग्याब्ब, मइपो, मपिनिमि, मलड* आदिले अकरण जनित वाक्यको बोध गराएका छन् ।

किराँती-कोँइच भाषामा क्रियापदको अगाडि अर्थात् करण क्रियापदको सुरूमा 'म' प्रत्यय लागी अकरण जनित वाक्य संरचना तयार हुने र नेपाली भाषामा कर्ता अनुसार क्रियापदमा उपसर्ग र प्रत्यय जोडेर अभ्यस्त, सङ्केतार्थक क्रियापदमा प्रत्यय लगाएर र अन्य क्रियापदमा उपसर्ग लगाएर करण वाक्यलाई अकरणमा परिवर्तन गर्न सकिन्छ ।

#### ४.२.९ वाच्यको आधारमा नेपाली भाषा र किराँती-कोँइच भाषाको व्यतिरेकी अध्ययन

वाक्यमा कर्ता/ कर्म वा भाव क्रिया मध्ये कुनै एकलाई आधार मान्ने व्याकरणात्मक युक्तिलाई नै वाच्य भनिन्छ । यो मुख्यतः क्रियासँग सम्बन्धित भएर व्यक्त हुने गर्दछ । नेपाली भाषामा वाच्यका तिन स्वरूपहरू रहेका छन् । ती हुन्: क) कर्मवाच्य, ख) कर्तृवाच्य र ग) भाववाच्य । किराँती-कोँइच भाषामा वाच्यका दुई स्वरूप मात्र रहेका छन्: क) कर्मवाच्य र ख) कर्तृवाच्य ।

##### ४.२.९.१ कर्तृ वाच्य

वाक्यमा कर्ता प्रमुख भई वाक्यमा प्रयोग हुने व्याकरणात्मक युक्तिलाई नै कर्तृवाच्य भनिन्छ । कर्तृवाच्यको प्रयोग अकर्मक र सकर्मक दुवै क्रियापदमा हुने गर्दछ ।

#### तालिका सङ्ख्या-४८

##### कर्तृ वाच्यका आधारमा वाक्य गठनको व्यतिरेकी अध्ययन

नेपाली भाषामा कर्तृ वाच्य	किराँती-कोँइच भाषामा कर्तृ वाच्य
---------------------------	----------------------------------

भाइले बहिनीलाई पिट्यो ।	लोवम् समिकल तुप्तु ।
म बजार जान्छु ।	गो गयाकोसी लाइनु (ड) ।
सन्जुले सचेतलाई बोलाइन् ।	सन्जुम सचेतकल ब्लेत्ताउ ।
कृष्टिना मामाघर जान्छे ।	कृष्टिना कुकु खिँ लाइव ।
मल्लिका भुटो बोल्छिन् ।	मल्लिका जोल पाइव ।

नेपाली भाषामा कर्तृ वाच्यमा कर्ता अनुसार क्रियापदको प्रयोग भएको पाइन्छ । द्वितीय पुरुष कर्ता भाइ, सन्जु, कृष्टिना, मल्लिकामा भने 'आ' प्रत्यय जोडिएर कर्ता अनुसार क्रियापद प्रयोग भई कर्तृवाच्य बन्छ ।

किराँती-कोँइच भाषामा कर्तृ वाच्यमा कर्तामा 'म' प्रत्यय जोडेर र कर्ता अनुसार क्रियापदमा प्रत्यय र उपसर्ग जोडेर कर्तृवाच्य बनाइन्छ ।

नेपाली भाषामा कर्ता अनुसार क्रियापद रहने र कर्ता अनुसार नै वचन, पुरुष र आदरको सङ्गतिका आधारमा कर्तृवाच्य जनित वाक्य तयार हुन्छ भने किराँती-कोँइच भाषामा कर्तामा प्रत्यय जोडेर र कर्ता अनुसार क्रियापदमा पनि प्रत्यय र उपसर्ग जोडेर कर्तृ वाच्य बोध गराउने वाक्य बनाउन सकिन्छ ।

### ४.२.९.२ कर्म वाच्य

सकर्मक क्रियामा आउने कर्मलाई कर्ताका रूपमा स्थापित गरी प्रस्तुत गरिनेलाई नै कर्म वाच्य भनिन्छ । अर्थात् कर्म वाच्यमा सकर्मक क्रियामा आउने कर्मलाई कर्ताका रूपमा प्रस्तुत गरिन्छ ।

तालिका सङ्ख्या-४९

कर्म वाच्यको आधारमा वाक्य गठनको व्यतिरेकी अध्ययन

नेपाली भाषामा कर्म वाच्य	किराँती-कोँइच भाषामा कर्म वाच्य
भाइद्वारा बहिनीलाई पिटिन्छ ।	लोवला समि तुब्सिब ।
मद्वारा बजार गइन्छ ।	ग्याकोसी लाईँसिब ।
संजुद्वारा सचेतलाई बोलाइन्छ ।	संजुला सचेत सेस्सिब ।
कृष्टिनाद्वारा मामाघर गइन्छ ।	कृष्टिनाला कुकु खिँ लाईँसिब ।
मल्लिकाद्वारा भुटो बोलिन्छ ।	मल्लिकाला जोल सेस्सिब ।

नेपाली भाषामा कर्मलाई कर्ताका रूपमा प्रस्तुत गरी कर्तामा बाट/ द्वारा थप गरेर धातुमा 'इ' प्रत्यय लगाएर कर्म वाच्य जनित वाक्य संरचना निर्माण गर्न सकिन्छ । कर्मले कर्ताको स्थान लिएर क्रियापदमा उही कर्ता अनुसारको लिङ्ग, पुरूष र आदरको सङ्गति रहन्छ ।

किराँती-कोँइच भाषामा पनि कर्मलाई कर्ताको रूपमा प्रयोग गरेर कर्तामा 'ला' प्रयोग गरी कर्ता अनुसार क्रियापद प्रयोग गरेर कर्म वाच्य जनित वाक्य संरचना निर्माण गर्न सकिन्छ ।

किराँती-कोँइच भाषामा कर्ता पछि 'ला' जोडेर कर्ता अनुसार क्रियापदमा उपसर्ग र प्रत्यय जोडेर कर्म वाच्य बनाइन्छ, भने नेपाली भाषामा कर्तापछि बाट/ द्वारा जोडेर र धातुमा 'इ' प्रत्यय जोडेर कर्म वाच्य जनित वाक्य संरचना बनाइन्छ ।

### ४.२.९.३ भाव वाच्य

वाक्यमा क्रिया वा क्रियाको भावको प्रमुखता रहने युक्तिलाई भाव वाच्य भनिन्छ । अकर्मक र सकर्मक दुबै क्रियामा भाव वाच्य देखिन्छ ।

### तालिका सङ्ख्या-५०

#### भाव वाच्यका आधारमा वाक्य गठनको व्यतिरेकी अध्ययन

नेपाली भाषामा भाववाच्य	किराँती-कोँइच भाषामा भाववाच्य
बहिनीलाई पिटिन्छ ।	डामि कलि तुब्सिब ।
बजार गइन्छ ।	ग्याकोसी लाईसिब ।
सचेतलाई बोलाइन्छ ।	सचेत (कल) ब्लेस्सिब ।
मामाघर गइन्छ ।	कुकु खिँ लाईसिब ।

भुटो बोलिन्छ ।

जोल पाईसिब ।

नेपाली भाषामा भाव वाच्यमा कर्ता प्रायः लोप हुने गर्दछ । नेपाली भाषामा भाव वाच्य जनित क्रियापद निर्माण गर्न धातु +इ प्रत्यय जोडिन्छ । कर्तामा द्वारा/ बाट जस्ता विभक्ति गौण भएर रहन्छन् । कर्ता नरहने हुँदा त्यसमा रहेका वचन, पुरुष र आदरको सङ्गतिमा क्रियापद रहदैन ।

## ४.२.१० सारांश

किराँती-कोँइच भाषा र नेपाली भाषाको पुरुषको आधारमा वाक्य गठनको व्यतिरेकी अध्ययन गर्दा किराँती-कोँइच भाषाको वाक्य संरचनामा कर्ता-क्रियापदलाई वचनले प्रभाव पारेको पाइन्छ भने नेपाली भाषाको वाक्य संरचनामा वाक्यको कर्ता क्रियापदलाई पुरुषले प्रभाव पारेको पाइन्छ । स्रोत भाषाकै प्रभावको कारणले गर्दा किराँती-कोँइच मातृभाषीहरूले दोस्रो भाषाको रूपमा नेपाली भाषा प्रयोग गर्दा त्रुटि गर्ने सम्भावना देखिन्छ ।

किराँती-कोँइच भाषा र नेपाली भाषाको लिङ्गका आधारमा वाक्य गठनको व्यतिरेकी विश्लेषण गर्दा किराँती-कोँइच भाषाको वाक्य संरचनामा नाम, क्रियापद, सर्वनाम, विशेषणका आधारमा केही अवस्थामा मात्र लिङ्गभेद छुट्याउन सकिने साथै कर्ताका आधारमा केही अवस्थामा लिङ्गभेद छुट्याउन सकिन्छ भने नेपाली भाषाको वाक्य संरचनामा कर्ता क्रियापद नाम, सर्वनाम र विशेषणका आधारमा लिङ्ग भेद छुट्याउन सकिन्छ । यी दुई भाषाको वाक्य संरचनामा लिङ्गगत कारणले अन्योल भई किराँती-कोँइच मातृभाषी वक्ताहरूले दोस्रो भाषाका रूपमा नेपाली भाषा प्रयोग गर्दा त्रुटि गर्ने सम्भावना देखिन्छ ।

किराँती-कोँइच भाषा र नेपाली भाषाको वचनको आधारमा वाक्य गठनको तुलनात्मक अध्ययन गर्दा किराँती-कोँइच भाषामा वचनका तिन भेदः एक वचन, दुई वचन र बहु वचन रहने र वाक्य गठनमा नाम, सर्वनाम, क्रियापदले वचनलाई प्रभाव पार्दछ भने नेपाली भाषामा वचनका दुई भेदः एक वचन र बहु वचन मात्र रही वाक्य संरचनामा नाम, सर्वनाम, क्रियापदलाई वचनले प्रभाव पार्दछ । यी दुई भाषाबिच वाक्य संरचनागत भेदका कारण अन्यौल उत्पन्न भएर किराँती-कोँइच मातृभाषी वक्ताहरूले दोस्रो भाषाका रूपमा नेपाली भाषा प्रयोग गर्दा त्रुटि गर्ने सम्भावना देखिएको हो ।

किराँती-कोँइच भाषा र नेपाली भाषाको आदरका आधारमा वाक्य गठनको व्यतिरेकी विश्लेषणबाट किराँती-कोँइच भाषामा आदरका दुई तह मात्र रही आफ्नै वाक्य संरचना रहेको पाइन्छ । नेपाली भाषामा भने आदरका छ तहमा वाक्य संरचना रहेको पाइन्छ । यी भाषाको वाक्य संरचनामा आदरगत भेदका कारणले स्रोत भाषाका प्रभावले अन्यौल उत्पन्न भएर किराँती-कोँइच मातृभाषी वक्ताहरूले दोस्रो भाषाको रूपमा नेपाली भाषा प्रयोग गर्दा त्रुटि गर्न सक्ने सम्भावना देखिएको हो ।

किराँती-कोँइच भाषा र नेपाली भाषाको कालका आधारमा वाक्य गठनको व्यतिरेकी विश्लेषण गर्दा सुनुवार भाषा र नेपाली भाषाको वाक्य संरचनामा कालगत भिन्नता रहेको पाइन्छ । यी दुई भाषाको वाक्य संरचनामा फरक पाइने हुनाले स्रोत भाषाको प्रभावको कारणले द्विधा उत्पन्न भएर किराँती-कोँइच मातृभाषी वक्ताहरूले दोस्रो भाषाका रूपमा नेपाली भाषाको प्रयोग गर्दा त्रुटि गर्न सक्ने सम्भावना देखिन्छ किनकि किराँती-कोँइच भाषामा अवस्था अनुसार केही क्रियापद एवम् सहायक क्रियापदहरूको प्रयोग हुने गर्दछ ।

किराँती-कोँइच भाषा र नेपाली भाषाको पक्षको आधारमा वाक्य गठनको व्यतिरेकी अध्ययन गर्दा किराँती-कोँइच भाषाको वाक्य संरचना र नेपाली भाषाको वाक्य संरचनामा पक्षगत भिन्नता रहेको पाइन्छ । यी दुवै भाषाको वाक्य संरचनामा पक्षगत भेदका कारणले अन्यौलता उत्पन्न भएर किराँती-कोँइच मातृभाषी वक्ताहरूले दोस्रो भाषाको रूपमा नेपाली भाषा प्रयोग गर्दा त्रुटि गर्न सक्ने सम्भावना देखिएको हो ।

किराँती-कोँइच भाषा र नेपाली भाषाको भावका आधारमा वाक्य गठनको व्यतिरेकी अध्ययन गर्दा किराँती-कोँइच भाषामा भावको ९ भेद रही वाक्य संरचना रहेको पाइन्छ । नेपाली भाषाको भावको तिन भेद रहने हुँदा यी दुई भाषाको वाक्य संरचनामा भावगत भेदका कारणले अन्यौलता उत्पन्न भई किराँती-कोँइच मातृभाषी वक्ताहरूले दोस्रो भाषाको रूपमा नेपाली भाषाको प्रयोग गर्दा त्रुटि गर्न सक्ने सम्भावना देखिएको हो ।

किराँती-कोँइच भाषा र नेपाली भाषाका करण-अकरणका आधारमा वाक्य गठनको व्यतिरेकी विश्लेषण गर्दा किराँती-कोँइच भाषाको वाक्य संरचना र नेपाली भाषाको वाक्य संरचनामा अकरणगत भिन्नता रहने र स्रोत भाषाको प्रभावका कारणले अन्यौल उत्पन्न भएर किराँती-कोँइच

मातृभाषी वक्ताहरूले दोस्रो भाषाको रूपमा नेपाली भाषाको प्रयोग गर्दा त्रुटि गर्ने सम्भावना देखिएको हो ।

किराँती-कोँइच भाषा र नेपाली भाषाको वाच्यको आधारमा वाक्य गठनको व्यतिरेकी विश्लेषण गर्दा किराँती-कोँइच भाषाको वाक्य संरचना र नेपाली भाषाको वाक्य संरचनामा भिन्नता पाइने हुँदा र स्रोत भाषाको प्रभावका कारणले अन्योलता उत्पन्न भएर किराँती-कोँइच मातृभाषी वक्ताहरूले दोस्रो भाषाको रूपमा नेपाली भाषा प्रयोग गर्दा त्रुटि गर्न सक्ने सम्भावना देखिएको हो । यसका साथै नेपाली भाषामा वाच्यका तिन प्रकार रहने र किराँती-कोँइच भाषामा वाच्यका दुई प्रकार मात्र रहने भएकोले पनि किराँती-कोँइच मातृभाषी वक्ताहरूले दोस्रो भाषाको रूपमा नेपाली भाषाको प्रयोग गर्दा अन्योल भई मातृभाषाको प्रभावका कारणले नेपाली भाषाको प्रयोग गर्दा त्रुटि गर्ने सम्भावना देखिएको हो ।

### ४.३ किराँती-कोँइच भाषी मातृभाषा भएका विद्यार्थीहरूले स्तरीय नेपाली भाषा सिक्दा गर्ने सम्भावित त्रुटिहरू

किराँती-कोँइच मातृभाषी विद्यार्थीहरूले स्तरीय नेपाली भाषा सिकाईको क्रममा गर्न सक्ने सम्भावित त्रुटिहरू देहायबमोजिम रहेको छ :

#### ४.३.१ पुरूषका आधारमा वाक्य गठनमा गर्ने सम्भावित त्रुटि

किराँती-कोँइच भाषाको वाक्य संरचनामा वचन अनुसार कर्ता र क्रियापदमा परिवर्तन भई वाक्य निर्माण हुन्छ । यसको वाक्य संरचनामा कर्ता र क्रियापदलाई वचनले प्रभाव पार्दछ र नेपाली भाषाको वाक्य संरचनामा भने कर्ता क्रियापदलाई वचनले प्रभाव पारेको देखिएतापनि मातृभाषाको प्रभावका कारण अन्योल उत्पन्न भएर किराँती-कोँइच भाषी वक्ताहरू दोस्रो भाषाको रूपमा नेपाली भाषा प्रयोग गर्दा त्रुटि गर्न सक्ने सम्भावना देखिन्छ । जस्तै:

क) हामीहरू घर जान्छौं ।

ख) तँ घर जा ।

ग) यो घर जान्छ ।

माथिको पहिलो वाक्यमा कर्ता 'हामीहरू' प्रथम पुरुषमा एक वचन 'गो' कर्तामा +पुकि जोडिएर र क्रियापदमा +निक प्रत्यय जोडिएर बहुवचन निर्माण भएको छ जुन त्रुटिपूर्ण छ । त्यसैगरी दोस्रो वाक्यमा 'त' द्वितीय पुरुषमा एक वचन कर्तामा क्रियापदमा लाउ प्रत्यय जोडिएर र 'यो' तृतीय पुरुषमा एक वचन कर्तामा +ब जोडियर वाक्य निर्माण भएको छ जुन त्रुटिपूर्ण छ ।

### ४.३.२ लिङ्गका आधारमा वाक्य गठनमा गर्ने सम्भावित त्रुटि

किराँती-कोँइच भाषा र नेपाली भाषाका लिङ्गका आधारमा वाक्य संरचनालाई व्यतिरेकी विश्लेषण गर्दा किराँती-कोँइच भाषाको वाक्य संरचनामा पुलिङ्गी वाक्य र स्त्रीलिङ्ग वाक्य एउटै रहने मात्र वाक्यमा प्रयोग भएका नामका आधारमा लिङ्गभेद छुट्याउन सकिन्छ भने नेपाली भाषाको वाक्य संरचनामा पुलिङ्गी, स्त्रीलिङ्गी वाक्य नाम, क्रियापद, विशेषणका आधारमा लिङ्गभेद छुट्याउन सकिन्छ । कोँइचको क्रियामा लिङ्ग नहुनाले यी दुई भाषाका वाक्य संरचनामा भिन्नता भई अन्योल भएर मातृभाषा किराँती-कोँइच भएका वक्ताहरूले दोस्रो भाषाका रूपमा नेपाली भाषा प्रयोग गर्दा त्रुटि गर्ने सम्भावना देखिन्छ । जस्तै :

क) निशा विद्यालय जान्छ ।

ख) दुब्लो केटी ।

ग) तैले खाना खाएको हुनेछस् ।

माथि उल्लेखित पहिलो वाक्यमा एक वचनका स्त्रीलिङ्गका रूपमा आएको कर्ता निशामा प्रयोग भएको क्रियापद 'जान्छे' हुनुपर्नेमा 'जान्छ' भएको छ । त्यसैगरी दोस्रो वाक्यमा कर्ता स्त्रीलिङ्ग केटीमा विशेषण पनि स्त्रीलिङ्ग नै आउनुपर्ने तर विशेषण पुलिङ्गको रूपमा 'दुब्लो' आएको छ भने तेस्रो वाक्यमा एक वचन स्त्रीलिङ्ग 'खाएकी हुनेछेस्' हुनुपर्नेमा खाएको 'हुनेछस्' प्रयोग भएको छ , त्यसैले यी वाक्यहरू त्रुटिपूर्ण छन ।

### ४.३.३ वचनका आधारमा वाक्य गठनमा गर्ने सम्भावित त्रुटि

किराँती-कोँइच भाषामा वचनका तिन भेद रही वाक्य संरचनामा नाम, सर्वनाम, क्रियापदलाई वचनले प्रभाव पार्दछ भने नेपाली भाषामा वचनका दुई भेद रही नाम, सर्वनाम,

क्रियापदलाई वचनले प्रभाव पार्दछ । यी दुई भाषाको वाक्य संरचनामा वचनगत भेदका कारणले अन्त्यौल उत्पन्न भएर मातृभाषा किराँती-कोँइच भएका वक्ताहरूले दोस्रो भाषाका रूपमा नेपाली भाषा प्रयोग गर्दा त्रुटि गर्न सक्ने सम्भावना देखिन्छ । जस्तै :

क) विद्यार्थी किताब पढ्छन् ।\*

ख) म र उ खेतमा गयो । \*

ग) उ र उ खेतमा गयो । \*

माथिको पहिलो वाक्यमा कर्ता विद्यार्थी एक वचनका रूपमा आउँदा क्रियापद पनि एक वचनकै रूपमा 'पढ्छ' हुनुपर्नेमा 'पढ्छन्' प्रयोग भई वाक्य त्रुटिपूर्ण छ । त्यसैगरी दोस्रो वाक्यमा कर्तामा नै बहु वचन हुनु पर्नेमा दुई वचन कर्ता 'म' र 'उ' को संयुक्त प्रयोग भएको छ जुन त्रुटिपूर्ण छ र तेस्रो वाक्यमा क्रिया बहु वचन 'गयो' भएकोमा कर्ता पनि बहु वचन नै हुनुपर्नेमा 'उ' र 'उ' को एकै साथ प्रयोग भएको छ जुन वाक्य त्रुटिपूर्ण छ ।

#### ४.३.४ आदरका आधारमा वाक्य गठनमा गर्ने सम्भावित त्रुटि

किराँती-कोँइच भाषामा आदरका दुई तह रहेर आफ्नै वाक्य संरचना भएको पाइन्छ भने नेपाली भाषामा आदरका छ तह रही सोही आधारमा वाक्य संरचना भएको पाइन्छ । त्यसैले यी दुई भाषाको वाक्य संरचनामा आदरगत भेदका कारण स्रोत भाषाको प्रभावका कारणले गर्दा अन्त्यौल उत्पन्न भएर किराँती-कोँइच मातृभाषी वक्ताहरूले दोस्रो भाषाका रूपमा नेपाली भाषाको प्रयोग गर्दा त्रुटि गर्न सक्ने सम्भावना देखिन्छ । जस्तै :

क) तँ घर जानुहुन्छ ।

ख) उनीले राम्रो गीत गाउनु हुन्छ ।

ग) हजुर खूब पढिसिन्छ ।

माथि उल्लेख गरिएको पहिलो वाक्यमा अनादर जनाउने कर्ता 'तँ' प्रयोग हुँदा 'जान्छस्' क्रियापद प्रयोग हुनुपर्नेमा 'जानुहुन्छ' क्रियापदको प्रयोग भएर वाक्य त्रुटिपूर्ण भएको देखिन्छ । त्यसैगरी दोस्रो वाक्यमा मध्यम आदरको कर्ता 'तिमी' प्रयोग हुँदा 'गाउछौ' क्रियापद प्रयोग हुनुपर्नेमा

‘गाउनुहुन्छ’ क्रियापदको प्रयोग भएको छ । ‘तँ, तिमी’ आदि जस्ता कर्तापदहरू किराँती-कोँइच भाषामा अनादर अर्न्तगत पर्दछन् तर यी कर्तासँगै प्रयोग भएका क्रियापदमा आउने *-निनि, -निस, -निम*, आदि जस्ता पदले अनादरार्थी कर्ताहरूलाई उच्च आदरार्थी बनाउने गर्दछन् ।

त्यसैगरी तेस्रो वाक्य उच्चतर कर्ता ‘हजुर’ मा क्रियापद ‘पढिसिन्छ’ हुनुपर्नेमा ‘पढनुहुन्छ’ प्रयोग भएर आदरका आधारमा वाक्य त्रुटिपूर्ण रहेको छ । किराँती-कोँइच भाषामा आदरार्थी शब्दहरू ‘तपाईं, हजुर, उहाँ, आफू’ आदिमा भेद नभएर आदर सम्बन्धी त्रुटि गर्न सक्ने देखिन्छ ।

#### ४.३.५ कालका आधारमा वाक्य गठनमा गर्ने सम्भावित त्रुटि

किराँती-कोँइच भाषाको वाक्य संरचना र नेपाली भाषाको वाक्य गठनमा कालगत सङ्गति रहेको पाइन्छ । यी दुई भाषाको वाक्य संरचनामा कालगत भिन्नता पाइने हुँदा मातृभाषाको प्रभावका कारणले गर्दा अन्यौल उत्पन्न भएर किराँती-कोँइच मातृभाषी वक्ताहरूले दोस्रो भाषाका रूपमा नेपाली भाषा प्रयोग गर्दा त्रुटि गर्न सक्ने सम्भावना देखिन्छ । जस्तै :

क) म खाना खान्छु ।

ख) चुडामणि विद्यालय जानेछ ।

ग) हामीहरू काठमाडौं गयौं ।

माथि प्रस्तुत पहिलो वाक्यमा वर्तमानकाल जनित वाक्यमा ‘खान्छु’ क्रियापदलाई ‘जाइनु (ङ)’ ले जनाइएको छ र सोही क्रियापदलाई अवस्थानुसार ‘इजाइनुङ’ले समेत बुझाउन सक्ने भएकोले किराँती-कोँइच मातृभाषीहरूले क्रियापद प्रयोगमा त्रुटि गर्न सक्ने देखिन्छ । त्यसैगरी दोस्रो वाक्यमा प्रयोग भएको ‘जानेछ’ भविष्यत्काल जनित वाक्यमा ‘लाइव’ प्रयोग गरेर पनि वाक्य संरचना निर्माण गर्न सकिने हुँदा ‘लतेक पाइव’ क्रियापदको प्रयोगबाट भविष्यत्काल बुझाउनुपर्दा वाक्य संरचनामा त्रुटि गर्न सक्ने देखिन्छ । त्यस्तै तेस्रो क्रियापदमा प्रयोग भएको ‘गयौं’ लाई ‘लाइँतक’ को सट्टामा ‘लाइनुङ’ प्रयोग गरी वाक्य संरचनामा त्रुटि गर्न सक्ने देखिन्छ ।

#### ४.३.६ अपूर्ण पक्षका वाक्य गठन गर्ने सम्भावित त्रुटि

किराँती-कोँइच भाषाको वाक्य संरचना र नेपाली भाषाको वाक्य संरचनामा भिन्नता पाइन्छ । मातृभाषाको प्रभावका कारणले अन्यौल उत्पन्न भएर किराँती-कोँइच मातृभाषी वक्ताहरूले दोस्रो भाषाका रूपमा नेपाली भाषा प्रयोग गर्दा त्रुटि गर्न सक्ने सम्भावना देखिन्छ । जस्तै :

क) तिमी खाना खानु हुँदैथियो ।

ख) म खाना खाँदै थियौं।

ग) तपाईंहरू खाना खाँदैछौ ।

माथिको पहिलो वाक्यमा अपूर्ण वर्तमान 'खाँदैछौ' हुनुपर्नेमा 'खानु हुँदैथियो' प्रयोग भएर वाक्य संरचना त्रुटिपूर्ण रहेको छ । त्यसैगरी दोस्रो वाक्य अपूर्ण भविष्य 'खाँदै हुनेछु' हुनुपर्नेमा 'खाँदै थियौं' प्रयोग भएर वाक्य त्रुटिपूर्ण रहेको पाइन्छ भने तस्रो वाक्यमा पनि अपूर्ण भूतकाल 'खानु हुँदैथियो' हुनुपर्नेमा 'खाँदैछौ' प्रयोग भएकोले वाक्य त्रुटिपूर्ण देखिन्छ ।

#### ४.३.७ पूर्ण पक्षका वाक्य गठनमा गर्ने सम्भावित त्रुटि

पूर्ण पक्षको आधारमा किराँती-कोँइच भाषा र नेपाली भाषाको वाक्य गठनमा भिन्नता रहेको पाइन्छ । किराँती-कोँइच मातृभाषी वक्ताहरूले दोस्रो भाषाको रूपमा नेपाली भाषा प्रयोग गर्दा त्रुटि गर्न सक्ने सम्भावना देखिन्छ । जस्तै :

क) मैले भात खाएको हुँ ।

ख) तैल् खाएको हुनेछ

ग) तपाईंले खाना खानुभएको ।

माथिको पहिलो वाक्यमा पूर्ण भूतकाल 'खाएको थिएँ' हुनुपर्नेमा 'खाएको' मात्रको प्रयोगले सुनुवार भाषाको वाक्य संरचना त्रुटिपूर्ण देखिन्छ । त्यसैगरी दोस्रो वाक्यमा पूर्ण वर्तमान 'खाएको छस्' हुनुपर्नेमा 'हुनेछस्' को प्रयोगले वाक्य संरचना त्रुटिपूर्ण रहेको देखिन्छ र तेस्रो वाक्य संरचनामा पूर्ण भविष्यत 'खाएको हुनेछ' हुनुपर्नेमा 'खानु भएको' भई सुनुवार भाषाको वाक्य संरचना त्रुटिपूर्ण देखिन्छ ।

#### ४.३.८ अभ्यस्त पक्षको वाक्य गठनमा गर्ने सम्भावित त्रुटि

अभ्यस्त पक्षको आधारमा किराँती-कोँइच भाषाको वाक्य संरचना र नेपाली भाषाको वाक्य संरचनामा भिन्नता पाइन्छ । किराँती-कोँइच मातृभाषी वक्ताहरूले आफ्नो मातृभाषाको प्रभावको कारणले अन्यौल भएर दोस्रो भाषाको रूपमा नेपाली भाषाको प्रयोग गर्दा त्रुटि गर्न सक्ने सम्भावना देखिन्छ । जस्तै :

क) उ रक्सि पिउने गर्छ ।

ख) उनी चिठी लेख्ने गर्छिन् ।

माथि प्रस्तुत गरिएको पहिलो वाक्यमा अभ्यस्त भूतकाल 'खान्छ' हुनुपर्नेमा 'पिउने गर्छ' भएर वाक्य संरचना त्रुटिपूर्ण रहेको छ भने दोस्रो वाक्यमा पनि अभ्यस्त भूतकाल 'लेख्छिन' हुनुपर्नेमा 'लेख्ने गर्छिन' भएर वाक्य संरचना त्रुटिपूर्ण रहेको पाइन्छ ।

#### ४.३.९ अज्ञात पक्षका वाक्य गठनमा गर्ने सम्भावित त्रुटि

अज्ञात पक्षको आधारमा नेपाली भाषाको वाक्य संरचना र किराँती-कोँइच भाषाको वाक्य संरचनामा भिन्नता पाइन्छ । किराँती-कोँइच मातृभाषी वक्ताहरूलाई मातृभाषाको प्रभावका कारणले गर्दा अन्यौल भएर दोस्रो भाषाको रूपमा नेपाली भाषा प्रयोग गर्दा त्रुटि गर्न सक्ने सम्भावना देखिन्छ । जस्तै :

क) तँ निधाएछु ।\*

ख) उनीहरू निधाउनु भएछ । \*

माथि प्रस्तुत गरिएको पहिलो वाक्यमा अज्ञात भूत 'निधाएछस्' हुनुपर्नेमा 'निधाएछु' भई वाक्य संरचना त्रुटिपूर्ण रहेको देखिन्छ भने दोस्रो वाक्यमा 'निधाएछन्' हुनुपर्नेमा 'निधाउनु भएछ' भएर वाक्य संरचना त्रुटिपूर्ण रहेको देखिन्छ ।

#### ४.३.१० भावका आधारमा वाक्य गठनमा गर्ने सम्भावित त्रुटि

नेपाली भाषामा भावका तिन भेद रहने र किराँती-कोँइच भाषामा भावका नौ भेद रहने हुँदा वाक्य संरचनामा पनि भिन्नता पाइन्छ । त्यसैले किराँती-कोँइच मातृभाषी वक्ताहरूले दोस्रो भाषाको

रूपमा नेपाली भाषा प्रयोग गर्दा भाषागत अन्वयलताका कारणले त्रुटि गर्न सक्ने सम्भावना देखिन्छ ।  
जस्तै :

क) तपाईं आइज ।\*

ख) त घर जाऔं ।\*

ग) आज पानी आउँछकी ?\*

माथि प्रस्तुत गरिएको पहिलो वाक्यमा आज्ञार्थ वाक्य प्रयोग 'आउनु' हुनुपर्नेमा 'आइज' क्रियापदको प्रयोग भएर वाक्य संरचना त्रुटिपूर्ण रहेको देखिन्छ । त्यसैगरी दोस्रो वाक्यमा आज्ञार्थक 'जा' को प्रयोग हुनुपर्नेमा 'जाऔं' क्रियापदको प्रयोग भई वाक्य त्रुटिपूर्ण रहेको पाइन्छ भने तेस्रो वाक्यमा सम्भावनार्थक 'पर्छ होला' हुनुपर्नेमा 'आउँछकी' भई वाक्य त्रुटिपूर्ण देखिन्छ ।

### ४.३.११ करण-अकरणका आधारमा वाक्य गठनमा गर्ने सम्भावित त्रुटि

करण-अकरणका आधारमा नेपाली भाषा र किराँती-कोँइच भाषाबिच वाक्य संरचनामा भिन्नता रहने हुँदा किराँती-कोँइच मातृभाषी वक्ताहरूले दोस्रो भाषाको रूपमा नेपाली भाषाको प्रयोग गर्दा भाषागत भेदका कारणले अन्वयलता उत्पन्न भएर त्रुटि गर्ने सम्भावना देखिन्छ । जस्तै :

क) सचेत खाना नखान्छ ।\*

ख) तिनीहरू नआउँछन् ।\*

ग) आज पानी नपर्दैन/नआउँदैन ।\*

माथि प्रस्तुत गरिएको पहिलो वाक्यमा अकरण वाक्यको प्रयोगमा 'खान्छ' हुनुपर्नेमा 'नखान्छ' को प्रयोग भएर वाक्य त्रुटिपूर्ण देखिन्छ । त्यसैगरी दोस्रो वाक्यमा पनि 'आउँदैनन्' अकरण वाक्यको प्रयोग हुनुपर्नेमा 'नआउँछन्'को प्रयोगले गर्दा वाक्य संरचना त्रुटिपूर्ण रहेको छ । त्यस्तै तेस्रो वाक्यमा अकरण 'पर्ने' हुनुपर्नेमा अकरण वाक्य 'नपर्दैन/नआउँदैन' प्रयोग भई वाक्य संरचना त्रुटिपूर्ण रहेको पाइन्छ ।

## ४.३.१२ वाच्यका आधारमा वाक्य गठनमा गर्ने सम्भावित त्रुटि

वाच्यको आधारमा नेपाली भाषा र किराँती-कोँइच भाषाको वाक्य संरचनामा भिन्नता रहने हुँदा किराँती-कोँइच मातृभाषी वक्ताहरूले दोस्रो भाषाको रूपमा नेपाली भाषाको प्रयोग गर्दा त्रुटि गर्न सक्ने सम्भावना देखिन्छ। जस्तै :

क) संजुले सचेतलाई बोलायो।

ख) कृष्टिनाद्वारा मामाघर गइयो।

माथिको पहिलो वाक्यमा कर्ता 'संजु' प्रयोग हुँदा क्रियापद 'बोलाइन' हुनु पर्नेमा 'बोलायो' क्रियापदको प्रयोगले वाक्य त्रुटिपूर्ण रहेको देखिन्छ। त्यसैगरी दोस्रो वाक्यमा कर्म वाच्यको प्रयोगमा 'गइन्छ' प्रयोग हुनुपर्नेमा 'गइयो' प्रयोग भई वाक्य संरचना त्रुटिपूर्ण रहेको देखिन्छ।

## अध्याय - पाँच

### सारांश, निष्कर्ष, उपयोगिता

#### ५.१ सारांश

व्यतिरेकी विश्लेषण दुई भाषाबिचको पूर्णतः तुलनात्मक अध्ययनसँग सम्बन्धित भएकाले यसबाट सिकाईका प्रक्रियाहरू निर्धारण गर्न सहयोग पुग्दछ। समतलीय र उर्ध्वतलीय पद्धति गरी व्यतिरेकी विश्लेषण दुई पद्धतिबाट गरिन्छ।

दुईवटा भाषामा रहेका समानता र असमानताहरूको तुलनात्मक अध्ययन गर्ने पद्धति समतलीय पद्धति हो। यस अन्तर्गत भाषा १ बाट भाषा २ अथवा भाषा २ बाट भाषा १ का आपसका भाषिक तर्कहरूको तुलना गर्ने काम हुन्छ। दुईभन्दा बढी भाषाहरूका बिचको समानता र असमानताको तुलनात्मक अध्ययन गर्ने कार्य यस पद्धतिसँग सम्बन्धित रहको हुन्छ। शैक्षणिक दृष्टिले अध्ययन गरिने भएकोले यसमा विशेषगरी भाषाविशेषका सम्पूर्ण पक्षहरूमा नभईकन केवल समस्यापूर्ण मानिएका एक वा एकभन्दा बढी पक्षमा मात्र व्यतिरेकी विश्लेषण मूलरूपमा केन्द्रित भएको पाइन्छ।

प्रस्तुत अध्ययनमा सर्लाही जिल्ला नारायण खोला गा.वि.स.मा बसोबास गर्ने समस्त किराँती-कोँइच (सुनुवार) भाषीहरू मध्ये १०० जना किराँती-कोँइच (सुनुवार) भाषीहरूको छनौट गरी नेपाली भाषा र सुनुवार भाषाको वाक्य गठनको व्यतिरेकी अध्ययन गरिएको छ । अध्ययनको क्रममा किराँती-कोँइच भाषीहरूले नेपाली भाषाको उच्चारण तथा लेखन कार्य गर्दा गर्न सक्ने सम्भावित त्रुटि पनि पहिल्याइएको छ । साथ-साथै दोस्रो भाषाको रूपमा नेपाली भाषा प्रयोग गर्ने किराँती-कोँइच (सुनुवार) हरूले भाषा प्रयोगको क्रममा उठान गर्नु पर्ने केही समस्याहरूको पहिचान गरिएको छ ।

अध्ययनको क्रममा व्यतिरेकी विश्लेषणको कार्य एक गहन र विशिष्ट कार्य भएको हुँदा यसका विशेषताहरूको पहिचान गरी यस कार्य कसरी गर्न सकिन्छ भन्ने बारेमा स्पष्ट गर्दै यसको ऐतिहासिक विकासक्रम उल्लेख गरिएको छ ।

## ५.२ निष्कर्ष

नेपालमा बोलिने चार भाषा परिवार मध्ये किराँती-कोँइच भाषा चिनिया तिब्बती भाषा परिवार अर्न्तगत तिब्बती बर्मेली शाखाको रूपमा हिमालयन समूहमा पर्दछ । यो भाषा किराँती समूहको अति प्राचीन भाषा हो । किराँती-कोँइच भाषाको प्रयोग गर्ने कोँइच जातिले यस भाषालाई 'कोँइच लो' भन्दछन् ।

किराँती-कोँइच भाषा र नेपाली भाषा भिन्न भाषा परिवारका भएकोले किराँती-कोँइच मातृभाषी वक्ताहरूलाई नेपाली भाषा सिकाइमा अर्थपूर्ण र शुद्ध प्रयोग गरेर किराँती-कोँइच भाषा र नेपाली भाषाको वाक्य गठनबिचमा पाइने समानता भिन्नताको व्यतिरेकी अध्ययन गर्न उपयोगी देखिन्छ ।

प्रस्तुत शोधको निष्कर्ष निम्न लिखित छन्:

१. किराँती-कोँइच भाषा र नेपाली भाषाको पुरूष, लिङ्ग, वचन, आदर, काल, पक्ष, भाव/वृत्ति, करण-अकरण र वाच्यका आधारमा वाक्य गठनको व्यतिरेकी विश्लेषण गरिएको छ ।

२. लिङ्गको आधारमा किराँती-कोँइच भाषा र नेपाली भाषाको वाक्य गठनमा लिङ्गगत भेद देखिदैन । पुलिङ्ग र स्त्रीलिङ्ग वाक्य एउटै रहने र वाक्यमा प्रयोग भएको नामको आधारमा मात्र र केही अवस्थामा क्रियापदका आधारमा लिङ्ग छुट्याइन्छ, भने नेपाली भाषामा नाम, सर्वनाम, विशेषण क्रियापदले लिङ्गगत सङ्गति देखिन्छ ।
३. किराँती-कोँइच भाषामा वचनका तिन भेद रहने हुनाले वाक्य संरचनामा कर्ता क्रियापदलाई वचनले प्रत्यक्ष प्रभाव पार्दछ भने नेपाली भाषामा वचनका दुईभेद रही कर्ता र क्रियापदलाई वचनले प्रभाव पार्दछ ।
४. आदरको आधारमा किराँती-कोँइच भाषा र नेपाली भाषाको वाक्य गठनलाई हेर्दा किराँती-कोँइच भाषामा आदरका दुई तह मात्र रहने, अनादरार्थी त र आदरार्थी तपाईं, हजुर, उहाँ आदिमा क्रियापदको आधारमा मात्र भेद पाइन्छ भने नेपाली भाषामा छ तह रहने गर्दछ । यी दुवै भाषामा आदरगत वाक्य संरचनामा भिन्नता पाइन्छ ।
५. किराँती-कोँइच भाषाको वाक्य संरचनामा कर्ता र क्रियापदलाई पुरुषले प्रभाव पार्दछ भने नेपाली भाषामा पनि कर्ता र क्रियापदलाई वचनले प्रभाव पार्दछ ।
६. कालका आधारमा किराँती-कोँइच भाषाको वाक्य संरचनामा कालगत सङ्गति रहेको पाइन्छ भने नेपाली भाषाको वाक्य संरचनामा पनि कालगत सङ्गति पाइन्छ ।
७. किराँती-कोँइच भाषाको कालका पक्षका आधारमा वाक्य गठनमा पक्षगत भिन्नता रहेको र नेपाली भाषाको वाक्य संरचनामा पनि पक्षगत भिन्नता रहेको पाइन्छ ।
८. भावका आधारमा किराँती-कोँइच भाषामा भावका ९ (नौ) भेद रहने र नेपाली भाषामा भावका तिन भेद रहेकोले यी दुई भाषाको वाक्य संरचनाका भावगत भिन्नता रहेको पाइन्छ ।
९. करण-अकरणका आधारमा किराँती-कोँइच भाषा र नेपाली भाषाको वाक्य गठनमा अकरणगत भिन्नता रहेको पाइन्छ ।

१०. वाच्यको आधारमा किराँती-कोँइच भाषा र नेपाली भाषाको वाक्य गठन हेर्दा किराँती-कोँइच भाषामा वाच्यका दुई प्रकारहरू मात्र रहने र नेपाली भाषामा वाच्यका तिन प्रकारहरू रही किराँती-कोँइच भाषा र नेपाली भाषामा वाच्यका आधारमा कालगत भिन्नता रहेको पाइन्छ ।

### ५.३ उपयोगिता

सामान्यतया कुनै पनि अध्ययन-अनुसन्धानका दुई किसिमका उपयोगिताहरू रहने गर्दछन् । यस अध्ययन नेपाली भाषा र किराँती-कोँइच भाषाको वाक्य गठनको व्यतिरेकी अध्ययनको पनि नीतिगत तहको उपयोगिता र प्रयोगतहको उपयोगिता गरी दुई किसिमका उपयोगिता रहेको छ । मूलत व्यतिरेकी विश्लेषणसँग सम्बन्धित रहेको यस अध्ययनको उपयोगिता निम्नानुसारका रहेका छन् :

#### ५.३.१ नीतिगत तह

यस अध्ययनबाट किराँती-कोँइच भाषाको बारेमा नीतिगत तहमा गरिनु पर्ने विविध क्रियाकलापहरू सञ्चालन गरी भाषाको उत्थान एवम् विकासमा सम्बद्ध सरोकारवालाहरूलाई सहयोग पुग्ने अपेक्षा गरिएको छ । यसका साथ-साथै यस अध्ययनबाट भाषाविज्ञानमा व्यतिरेकी विश्लेषणको महङ्गव अवगत भई शिक्षण सिकाइ सम्बन्धी कार्ययोजना निर्माण गर्न पनि यसको नीतिगत उपयोगिता रहेको छ ।

#### ५.३.२ प्रयोगात्मक तह

शिक्षण सिकाइको क्रममा व्यतिरेकी विश्लेषणलाई एक महङ्गवपूर्ण औजारको रूपमा लिन सकिन्छ । व्यतिरेकी विश्लेषणको माध्यमबाट भाषागत त्रुटिहरूको पहिचान गरी सो सम्बन्धित समस्या समाधानमा यथासक्य लाग्न भाषाविज्ञ एवम् सम्बन्धित सरोकारवालाहरूलाई मार्ग प्रशस्त गर्ने कार्य हुन्छ । प्रस्तुत नेपाली भाषा र किराँती-कोँइच भाषाको व्यतिरेकी अध्ययनबाट पहिलो भाषी विद्यार्थीहरूलाई दोस्रो भाषाको शिक्षण गर्दा शिक्षण सिकाइमा संलग्न रहने शिक्षक/शिक्षिकाहरूलाई आवश्यकतानुसारका शैक्षणिक योजनाहरू निर्माण गरी शिक्षण सिकाइ सहज र उद्देश्योन्मुख बनाउन प्रशस्त मार्ग दर्शन गर्नेछ । यस अध्ययनले पहिलो भाषी विद्यार्थीहरूले दोस्रो भाषा सिकाइको क्रममा गर्ने त्रुटिहरूको पहिचान गरी सो को समाधानका लागि अवलम्बन गर्नु पर्ने

उपायहरूको बारेमा पनि शिक्षकहरूलाई निश्चित मार्गदर्शन गर्ने भएकोले यसको प्रयोगात्मक तहमा उपयोगिता रहेको छ ।

समग्रमा भन्नुपर्दा नेपाली भाषा र किराँती-कोँइच भाषाको वाक्य गठनको व्यतिरेकी अध्ययनको उपयोगितालाई निम्नानुसार उल्लेख गरिएको छ :

- । यस अध्ययनबाट शिक्षण सिकाइमा शिक्षण पद्धति र द्विभाषिक प्रक्रियाको अध्ययन हुने,
- । दोस्रो भाषाशिक्षण गर्दा आइपर्ने कठिनाइहरूको जानकारी पाइने,
- । दोस्रो भाषी विद्यार्थीहरूलाई छिटो-छरितो रूपमा प्रभावकारी शिक्षण गर्न सकिने,
- । पहिलो भाषा किराँती- कोँइचका लागि आवश्यक पाठ्यसामग्री, पाठ्यपुस्तक तथा पाठ्यक्रम निर्माणमा सहयोग पुऱ्याउन सकिने,
- । पहिलो भाषी विद्यार्थीहरूले दोस्रो भाषा सिकाइमा गर्न सक्ने त्रुटिको विश्लेषणगरी आवश्यक मार्गदर्शनका प्रदान गर्न सकिने,
- । यस अध्ययनमा नेपाली भाषा र किराँती-कोँइचभाषाका बिचका समानता-असमानताको अध्ययन गर्ने भएकाले शिक्षार्थीलाई भाषाका कठिन पक्षको पूर्वानुमान गरी समयमा नै मेहनत र अभ्यास गर्न तत्पर गराउन सकिने,
- । पहिलो भाषी किराँती-कोँइचहरूको सिकाइप्रतिको अभिवृत्ति, शिक्षण सिकाइमा शिक्षक/शिक्षिकाले अपनाउने शिक्षण विधि तथा सामग्रीको निर्माण तथा शिक्षकको उत्प्रेरकको भूमिकामा सहयोगी हुने,
- । यस अध्ययन सङ्कथन विश्लेषणजस्ता भाषाका अन्य क्षेत्रमा पनि प्रयोग हुने ।

### ५.३.३ भावी अध्ययनका लागि सम्भावित शीर्षकहरू

- । किराँती-कोँइच भाषाको भाषिक विकासक्रम एक अध्ययन
- । किराँती-कोँइच भाषा र यसका भगिनी भाषामा रहेका भाषागत समानता एक अध्ययन

- ) तिब्बतो-बर्मन भाषामा किराँती-कोँइच भाषाको स्थान एक अध्ययन
- ) किराँती-कोँइच भाषा र नेपाली भाषिकाको व्याकरणात्मक कोटिको तुलनात्मक अध्ययन
- ) किराँती-कोँइच भाषा र नेपाली भाषाको व्याकरणात्मक कोटिको तुलनात्मक अध्ययन
- ) पहिलो भाषी किराँती-कोँइचहरूले दोस्रो भाषाको रूपमा नेपाली भाषा सिकाइमा गर्ने सम्भावित त्रुटि विश्लेषण एक अध्ययन
- ) किराँती-कोँइच लो एक अध्ययन

## ५.५ सुझाव

१. सुषुप्त अवस्थामा रहेको कोँइच र सुनुवार साहित्य, लोककला, लोकशास्त्र आदिको ओज एवं अनुसन्धान गरी प्रकाशमा ल्याउनु पर्दछ ।
२. कोँइच (सुनुवार) भाषाका सम्बन्धमा हालका समयसम्म शैक्षणिक प्रयोजनका निमित्त शोध अनुसन्धान नभएकाले अनुसन्धानप्रति तिब्रता दिनुपर्दछ ।
३. सामाजिक दवावमा सानैदेखि कोँइच (सुनुवार) भाषी विद्यार्थीहरूको अन्य भाषा तिर बढ्दै गएकोले यसप्रति अभिभावक सचेत बन्नुपर्दछ ।
४. देवनागरी लिपिका वर्णहरू घ, भ्र, ढ, ध, भ कोँइच (सुनुवार) भाषाको कथ्यरूपमा नपाइने भएकाले सो वर्णको उच्चारण सम्बन्धी निर्माण गरी उपयोगमा ल्याउनु पर्दछ ।
५. दोस्रो भाषाका विद्यार्थीलाई लक्ष्य भाषा सिकाउँदा स्रोत भाषाले महङ्गवपूर्ण भूमिका खेल्दछ । शिक्षकले दोस्रो भाषा सिकाउनुअघि उसलाई शिक्षार्थीको मातृभाषाको व्यवस्थाबारेमा थाहा हुनु पर्दछ । जसका लागि व्यतिरेकी विश्लेषणलाई अङ्गालेर निश्चित शिक्षणीय सोच बनाई हिड्नु उपयुक्त हुन सक्छ ।
६. दोस्रो भाषी विद्यार्थीहरूलाई नेपाली पहिलो भाषी विद्यार्थीहरूका सम्पर्कमा आउन जोड दिई सोहीअनुसारको वातवरण निर्माण गरिदिनु पर्दछ ।

७. तल्लो तहका विद्यार्थीले गर्ने त्रुटिको निराकरणका लागि सैद्धान्तिक व्याकरणको धारणा व्याख्यान विधिद्वारा प्रस्तुत गर्नुको साटोमा प्रयोगात्मक अभ्यासमा बढीभन्दा बढी जोड दिन सकेमा त्रुटिहरू न्यूनिकरण गर्न सकिन्छ ।
८. प्राथमिक तहमा अध्यापन गर्नु पर्ने व्याकरणिक कोटिलाई वातावरणसँग तालमेल गराई सोही अनुसार सामग्री निर्माण गरी विद्यार्थीलाई प्रयोगात्मक अभ्यासद्वारा, प्रदर्शनद्वारा र प्रश्नोत्तर विधि मार्फत शिक्षण गर्ने तर्फ सम्बद्ध पक्षले ध्यान दिनु पर्दछ ।
९. व्यतिरेकी विश्लेषणको सहायताले शिक्षार्थीका कठिनाई क्षेत्र पहिचान गरी उक्त कठिनाईमा बढीभन्दा बढी अभ्यास गराउने मनसाय राखेर सोहीअनुसारका पाठ्यक्रम र पाठ्यसामग्रीहरूको उपयुक्त व्यवस्थापन गर्नु पर्दछ ।
१०. भाषा सिकाईप्रतिको उपेक्षित मनसायका कारणले गर्दा पनि नेपाली भाषाको प्रयोगमा त्रुटिहरू देखा परेका छन् । नेपाली भाषालाई जसरी बोले पनि हुन्छ भन्ने धारणाको विकासको कारणले गर्दा पनि त्रुटि बढीरहेको पाइन्छ । यस्तो खाले मानसिकतामा परिवर्तन गर्न भाषाप्रतिको नकारात्मक धारणालाई हटाई नेपाली भाषाको उत्थानको लागि भाषाप्रति सबैलाई सचेत गराउनु पर्दछ ।
११. किराँती-कोँइच भाषासँग सम्बन्धित साहित्य, संस्कृति, व्याकरण, शब्दकोष आदिको खोज अनुसन्धान कार्यमा लाग्न उत्प्रेरित गर्ने । यसका लागि सरकारी, गैरसरकारी एवम् अन्य निकायहरूले उत्प्रेरणाको कार्य गर्नु पर्ने । जस्तै: आदिवासी जनजाति उत्थान राष्ट्रिय प्रतिष्ठानबाट भाषाको जगेर्ना गर्ने सम्बन्धि कार्यक्रमको पनि आयोजना गर्नु पर्ने ।
१२. किराँती-कोँइच मातृभाषीको लागि विशेष किसिमको पाठ्यक्रम र पाठ्यपुस्तकको व्यवस्था गरी नेपाली भाषामा बढीभन्दा बढी अभ्यास गराउनुको साथसाथै उचित विधि र सामग्रीहरूको उचित प्रबन्ध गर्दै शिक्षण गर्नु पर्दछ ।
१३. दोस्रो भाषा शिक्षण गर्ने शिक्षक स्रोत भाषा सम्बन्धी ज्ञान हाँसिल एवम् तालिम प्राप्त दक्ष हुनुपर्ने ।
१४. किराँती-कोँइच भाषाको विकास एवम् विस्तारका लागि किराँती-कोँइच भाषासम्बद्ध कार्यक्रमहरू विभिन्न सूचना सञ्चारका माध्यमहरूबाट प्रचार-प्रसार गराउनु पर्ने ।

१५. किराँती-कोँइच भाषाका विज्ञहरूबाट यस सम्बन्धी कार्यशाला, गोष्ठी एवम् सेमिनार गरी भाषाको जगेर्नाका साथसाथै दोस्रो भाषाको रूपमा नेपाली भाषाको सिकाईमा हुने समस्याहरूको पहिचान गरी शुद्धताको लागि विशेष पहल गर्नु पर्ने ।
१६. स्तरीय नेपालीसँग मेल खानेगरी कोँइच (सुनुवार) भाषाका तुलनात्मक सामग्री विद्यालय स्तरदेखि नै प्रयोगमा ल्याउनु पर्दछ ।

## सन्दर्भ सामग्री सूची

- अधिकारी, हेमाङ्गराज (२०४९) समसामयिक नेपाली व्याकरण काठमाडौँ : कुञ्जल प्रकाशन ।
- अधिकारी, हेमाङ्गराज (२०५५) नेपाली कारक व्याकरण काठमाडौँ : ने.रा.प्र.प्र.
- आचार्य, माधवप्रसाद (२०६४) भाषा शिक्षण नमुना अभ्यासको भूमिका, सम्प्रेषण ४:४ वार्षिक पत्रिका
- केन्द्रीय तथ्याङ्क विभाग (२०७०) राष्ट्रिय जनगणना रिपोर्ट २०६८ : काठमाडौँ
- कौँइच (किराँती-कौँइच) भाषा वर्ण पहिचान तथा निर्धारण कार्यशाला गोष्ठी प्रगति प्रतिवेदन :  
क्युइँतबु कल्याण कोण चुप्लु समाज
- गिरी, इन्दिरा (२०५४) गुरूड भाषा र नेपाली भाषाको व्यतिरेकी अध्ययन कीर्तिपुर : अप्रकाशित  
शोधपत्र त्रि.वि. नेपाली शिक्षा विभाग
- गिरी, इन्दिरा (२०५९) थारु भाषा र नेपाली भाषाको व्यतिरेकी अध्ययन कीर्तिपुर : अप्रकाशित  
शोधपत्र त्रि.वि. नेपाली शिक्षा विभाग
- गौतम, मोहन (२०६७) तामाङ र नेपाली भाषाको पदसङ्गतिको तुलनात्मक अध्ययन कीर्तिपुर :  
अप्रकाशित शोधपत्र त्रि.वि. नेपाली शिक्षा विभाग
- गोरखापत्र नयाँ नेपाल भाषा चिनारी : गोरखापत्र संस्थान तथा गोरखापत्र नयाँ नेपाल पृष्ठ संयोजक  
समिति, धर्मपथ, काठमाडौँ
- ढुङ्गेल, भोजराज र अन्य (२०५८) प्रायोगिक भाषा विज्ञान, काठमाडौँ : एम.के. पब्लिसर्स एण्ड  
डिस्ट्रिब्युटर्स
- दाहाल, पेशल र साथीहरू (२०६५) अनुसन्धान पद्धति, काठमाडौँ : एम.के. पब्लिसर्स एण्ड  
डिस्ट्रिब्युटर्स
- दाहाल, विप्रहरी (२०५७) नेपाली र भोजपुरी भाषाको वाक्य गठनको व्यतिरेकी अध्ययन, स्नातकोत्तर  
शोधपत्र त्रि.वि. कीर्तिपुर

निरौला, कृष्ण (२०६७) माझी भाषार नेपाली भाषाको पदसङ्गतिको तुलनात्मक अध्ययन कीर्तिपुर :  
अप्रकाशित शोधपत्र त्रि.वि. नेपाली शिक्षा विभाग

नेपाल, देवी (२०६५) माध्यमिक नेपाली व्याकरण र रचना काठमाडौं : ऐरावती प्रकाशन

पाण्डे, मधुसुधन (२०६५), नेपालका जातजातिहरू, काठमाडौं : पैरवी प्रकाशन

पोखरेल, माधव (२०५४) नेपाली वाक्य व्याकरण काठमाडौं : ने.रा.प्र.प्र.

पोखरेल, विष्णु (२०५९) मैथिली र नेपाली भाषाको वाक्य गठनको व्यतिरेकी अध्ययन काठमाडौं :  
अप्रकाशित शोधपत्र त्रि.वि. नेपाली शिक्षा विभाग

फुयाँल, चुडामणि (२०६९) सुनुवार बालबालिकाको प्राथमिक तहमा सहभागिता र उपलब्धि रामेछाप  
जिल्ला, रस्नालु गा.वि.स. एक अध्ययन, स्नातकोत्तर तह दोस्रो वर्ष  
अप्रकाशित गुणात्मक अध्ययन प्रतिवेदन, त्रि.वि. पाठ्यक्रम तथा  
मूल्याङ्कन विभाग, कीर्तिपुर

बराल, कृष्णहरि र नेत्र एटम (२०५७) नेपाली व्याकरण काठमाडौं : शुभकामना प्रकाशन

बराल, कृष्णहरि र नेत्र एटम (२०५९) माध्यमिक नेपाली व्याकरण अभिव्यक्ति र अभ्यास काठमाडौं :  
विद्यार्थी प्रकाशन

बन्धु, चूडामणि (२०५९) अनुसन्धान प्रबन्धको रूप र शैली काठमाडौं : त्रि.वि.पा.वि.के.

बन्धु, खेम (२०६२) अनुसन्धान परिचय काठमाडौं : नौलो नेपाली प्रकाशन

भट्टराई, डि.पी. (२०५९) नेपाली व्याकरण अभिव्यक्ति र अभ्यास काठमाडौं : विद्यार्थी प्रकाशन

भण्डारी, पारसमणि (२०६३) स्नातकोत्तर नेपाली शिक्षा शोध विवरण काठमाडौं : न्यू हिरा बुक्स  
इन्टरप्राइजेज, कीर्तिपुर

भण्डारी, पारसमणि (२०६८), भाषिक अनुसन्धान विधि, काठमाडौं पिनाकल पब्लिकेशन प्रा.लि.

भण्डारी, पारसमणि र अन्य (२०६८) प्रायोगिक भाषा विज्ञानका प्रमुख आयाम, काठमाडौं : विद्यार्थी  
पुस्तक भण्डार

भण्डारी, मान (२०५९) मगर भाषाको वाक्य सङ्गतिको व्यतिरेकी अध्ययन कीर्तिपुर : अप्रकाशित  
शोधपत्र त्रि.वि. नेपाली शिक्षा विभाग

महर्जन, सिद्धिबहादुर (२०५४) नेवारी र नेपाली भाषाको वाक्य सङ्गतिको व्यतिरेकी अध्ययन,  
स्नातकोत्तर शोधपत्र त्रि.वि. कीर्तिपुर

राई, प्रभा (२०६८) वान्तवा भाषा र नेपाली भाषाको वाक्य गठनको व्यतिरेकी अध्ययन कीर्तिपुर :  
अप्रकाशित शोधपत्र त्रि.वि. नेपाली शिक्षा विभाग

रापचा, लाल श्याँकुरेल (ई. २००३) बी किराँती-कोँइचआ थे:सी तरन्दो -आधारभूत किराँती-सुनुवार  
व्याकरण) सिक्किम कोइचबु

लम्साल, रामचन्द्र (२०६२) नेपाली भाषा र व्याकरण, काठमाडौँ : सनलाइट पब्लिकेशन

लम्साल, रामचन्द्र र अन्य (२०६७) सामान्य र प्रायोगिक भाषा विज्ञान, काठमाडौँ : भुँडीपुराण  
प्रकाशन

लुगुन र साथीहरू (२०६८) किराँती-कोँइच (किराँती-कोँइच) जातिको चिनारी : आदिवासी जनजाति  
उत्थान राष्ट्रिय प्रतिष्ठान जावलाखेल, ललितपुर, नेपाल र किराँती-कोँइच  
सेवा समाज, केन्द्रीय समिति, काठमाडौँ

लामिछाने, यादवप्रकाश (२०५३) नेपाली भाषा शिक्षण परिचय (ते.स.) काठमाडौँ

शर्मा, मोहनराज (२०५३) शब्द रचना र वर्ण विन्यास वाक्य तत्व र पदहरू काठमाडौँ : नविन  
प्रकाशन

सुनुवार, इश्वरकिरण (२०६७) कोँइचको महान् चाड शाँदार पिदार एक अदेखा मुक्दुमी सत्य : चुप्लु  
समाज काठमाडौँ

सुनुवार, टेकबहादुर (२०६८) किराँती सुनुवार (कोँयच) जाति उत्पत्ति, भाषा, धर्म र संस्कृति एक  
परिचय : नरलक्ष्मी सुनुवार तथा आदिवासी जनजाति उत्थान राष्ट्रिय  
प्रतिष्ठान, ललितपुर

सुनुवार (मुलिचा), लोकप्रिय (ई. २००३) साँअवास दुर्दापु काठमाडौँ : सुनुवार सेवा समाज

सुनुवार, लोक (२०६०) त्रिबोली नेपाली अङ्ग्रेजी किराँती-कोँइची शब्दकोष काठमाडौँ

Rapacha, Lal Bahadur (2005) **A Descriptive Language of Kiranti-Kõits**,  
Unpublished Ph.D. Desertification, Jawaharlal Nehru  
University, New Delhi, India

Borchers, Dörte (2008) **A grammar of sunuwar: descriptive grammar,  
paradigms, texts, and glossary**, Netherland: Koninklijke  
Brill NV, Leiden

## अनुसूचीहरू

### अनुसूची-क

#### प्रश्नावली

१. तपाईंको नाम के हो ?

.....

२. तपाईंलाई आफु कुन जाति भन्न रुचाउँनुहुन्छ ?

.....

३. तल तालिकामा दिइएको नेपाली भाषाका शब्दहरूको किराँती-कोँइच रूपान्तरण के हुन्छ?

पुरूषका आधारमा नेपाली भाषा र सुनुवार भाषा

प्रथम पुरूष	नेपाली भाषा	किराँती-कोँइच (सुनुवार) भाषा
म	म घर जान्छु	गो खिँ लाइनुड
	म भात खान्छु ।	गो खमे जाइनुड ।
हामी	हामीहरु घर जान्छौं	गोपुकि खिँ लाइनिक ।
	हामीहरु भात खान्छौं	गोपुकि खमे जाइनिक ।

## द्वितीय पुरुष

द्वितीय पुरुष	नेपाली भाषा	किराँती-कोँइच (सुनुवार) भाषा
एक वचन (तँ)	तँ घर जा ।	गे खिँ लाउवो ।
एव वचन (तिमी)	तिमी घर जान्छौं	गोइ खिँ लाइने ।
वहु वचन (तपाईंहरु)	तपाईंहरु घर जानुहुन्छ ।	गेपुकि खिँ लाइनिनि ।
वहु वचन (तिमीहरु)	तिमीहरु घर जान्छौं ।	गोइपुकि खिँ लाइनिनि ।

## तृतीय पुरुष

तृतीय पुरुष	नेपाली भाषा	किराँती-कोँइच (सुनुवार) भाषा
ऊ	ऊ घर जान्छ ।	आँ (मेको~मे) खिँ लाइब ।
उनीहरु	उनीहरु घर जान्छन् ।	आँपुकि खिँ लाइनिम ।
यो	यो घर जान्छ ।	एको खिँ लाइब ।
यिनीहरु	यिनीहरु घर जान्छन् ।	एकोपुकि खिँ लाइनिम ।

## नाममा पुलिङ्ग

नेपाली भाषामा नाममा पुलिङ्ग	किराँती-कोँइच (सुनुवार) भाषामा नाममा पुलिङ्ग
छोरो घर जान्छ ।	तउ खिँ लाइब
भाइ रोयो ।	लोव डात ।
करण खाना खान्छ ।	करण खमे जाइब ।
निश्चल विद्यालय जान्छ ।	निशा विद्यालय लाइब ।

## स्त्रीलिङ्ग

नेपाली भाषामा नाममा स्त्रीलिङ्ग	किराँती-कोँइच (सुनुवार) भाषामा नाममा स्त्रीलिङ्ग
छोरी घर जान्छे ।	तमि खिँ लाइब ।
बहिनी रोई ।	डामी डात ।
किरण खाना खान्छे ।	किरण खमे जाइब ।
निशा विद्यालय जान्छे ।	निशा विद्यालय लाइब ।

सर्वनाममा पुलिङ्ग

नेपाली भाषामा सर्वनाममा पुलिङ्ग	किराँती-कोँइच (सुनुवार) भाषामा सर्वनाममा पुलिङ्ग
ऊ खाना खान्छ ।	आँ खमे जाइव ।
तिमी जान्छौ ।	गोई लाइने ।

सर्वनाममा स्त्रीलिङ्ग

नेपाली भाषामा सर्वनाममा स्त्रीलिङ्ग	किराँती-कोँइच (सुनुवार) भाषामा सर्वनाममा स्त्रीलिङ्ग
उनी खाना खान्छिन्	आँ खमे जाइव ।
तिमी जान्छ्यौ ।	गोई लाइने ।

विशेषणमा लिङ्ग

नेपाली भाषामा विशेषणमा पुलिङ्ग	किराँती-कोँइच भाषामा विशेषणमा पुलिङ्ग
राम्रो छोरो ।	रिम्शो तउ ।
कालो भाइ ।	केर लोव ।
दुब्लो केटो	गेःशो वाँइश्य ।

## विशेषणमा स्त्रीलिङ्ग

नेपाली भाषामा विशेषणमा स्त्रीलिङ्ग	किराँती-कोँइच भाषामा विशेषणमा स्त्रीलिङ्ग
राम्री छोरी ।	रिम्शो तमी ।
काली बहिनी ।	केर डामी (~मे) ।
दुब्ली केटी	गेःशो मिश्य ।

## क्रियामा लिङ्ग

नेपाली भाषामा क्रियामा पुलिङ्ग	किराँती-कोँइच भाषामा क्रियामा पुलिङ्ग
भाइ खाना खान्छ ।	लोब खमे जाइव ।
तँ जान्छस् ।	गे लाइने ।
तैले खाना खाएको हुनेछस् ।	गे खमे जश्यो बानय ।

## क्रियामा स्त्रीलिङ्ग

नेपाली भाषामा क्रियामा स्त्रीलिङ्ग	किराँती-कोँइच भाषामा विशेषणमा क्रियामा स्त्रीलिङ्ग
बहिनी खाना खान्छे ।	डामि खमे जाइव ।
तँ जान्छेस् ।	गे लाइने ।
तैले खाना खाएकी हुनेछस्	गे खमे जश्यो बानय ।

## नाममा वचन

नेपाली भाषामा नाममा एक वचन	किराँती-कोँइच भाषामा नाममा एक वचन
विद्यार्थी किताब पढ्छ	विद्यार्थी ख्यौपत सेब्व ।
भैँसी चर्छ ।	मेस योब ।
चरा उड्यो ।	चिब वेर्ब ।
छोरो स्कुल जान्छ ।	तउ स्कुल लाइव ।

नाममा बहुवचन

नेपाली भाषामा नाममा बहु वचन	किराँती-कोँइच भाषामा नाममा दुई वचन	किराँती-कोँइच भाषामा नाममा बहुवचन
विद्यार्थीहरु किताब पढ्छन्	विद्यार्थी निम्फा ख्योपत सेन्सिस ।	विद्यार्थीपुकि ख्योपत सेन्सिम
भैँसीहरु चर्छन् ।	मेसिस योन्सिस ।	मेसपुकि योइन्सिम ।
चराहरु उडे ।	चिब निअशी बेर्निस ।	चिबपुकि बेर्निस ।
छोराहरु स्कुल जान्छन् ।	तौ स्कुल (परसार) लाइन्सिस	तउपुकि सुकल लाइन्सिम ।

सर्वनाममा वचन

नेपाली भाषामा सर्वनाममा एक वचन	किराँती-कोँइच भाषामा सर्वनाममा एक वचन
उ स्कुल गयो ।	आँ स्कुल लत ।
त बजार जान्छस् ?	गे बजार लाइने ?
म खेतमा गए ।	गो रु लति ।
तिनी घरमा छिन् ।	आँ खिँमि बः

## सर्वनाममा बहुवचन

नेपाली भाषामा सर्वनाममा बहु वचन	किराँती-कोँइच भाषामा सर्वनाममा दुई वचन	किराँती-कोँइच भाषामा सर्वनाममा बहुवचन
उनीहरु स्कुल गए ।	आँ निम्फा स्कुल लाइनिसि ।	आँपुकि स्कुल लाम्तेम ।
तिमीहरु बजार जान्छौ ?	गे निम्फा बजार लाइनिसि ?	गेपुकि बजार लाइनिसि ?
हामीहरु खेतमा गयौँ ।	गो निम्फा खेत लाइनस्कु ।	गोपुकि रु लाइनिक ।
तिनीहरु घरमा छन् ।	आँ निम्फा खिँमि बातिस ।	आँपुकि खिँमि बानिम ।

## क्रियामा वचन

नेपाली भाषामा क्रियामा एक वचन	किराँती-कोँइच भाषामा क्रियामा एक वचन
म जान्छु	गो लाइनु (ड)
तिमी जान्छौ ।	गोइ लाइने ।
उ जान्छे ।	आँ लाइब ।
त जान्छस् ।	गे लाइने ।

## क्रियामा बहुवचन

नेपाली भाषामा क्रियामा बहु वचन	किराँती-कोँइच भाषामा क्रियामा दुई वचन	किराँती-कोँइच भाषामा क्रियामा बहुवचन
हामी जान्छौं ।	गो निम्फा लाइनस्कु ।	गोपुकि लाइनिक ।
तिमीहरु जान्छौ ।	गोई निम्फा लाइनिसि ।	गोइपुकि लाइनिति ।
उनीहरु जान्छन् ।	आँ निम्फा लाइनिस ।	आँपुकि लाइनिमि ।
तपाईंहरु जानुहुन्छ ।	गे निम्फा लाइनिसि ।	गेपुकि लाइनिति ।

## नेपाली भाषामा उच्च आदर

तपाईं	तपाईं घर जानुहुन्छ ।
उहाँ	उहाँले राम्रो गीत गाउनुहुन्छ ।
दाइ	दाइले बहिनीलाई बोलाउनु भयो ।

### किराँती-कोँइच भाषामा उच्च आदर

गे	गे खिँ लाइनिनि ।
आँ	आँमि रिम्शो कुम्सो पाइनिम ।
डावा	डावामि डामिकल ब्लेतेम ।

### नेपाली भाषाम मध्यम आदर

तिमी	तिमी राम्रो छौ ।
उनी	उनी घर जान्छिन् ।

### किराँती-कोँइच भाषामा मध्यम आदर

गोइ	गोइ रिम्शो बा:ते ।
आँ	आँ खिँ लाइब ।

### नेपाली भाषामा विशेष आदर

आफू	आफू घर हुनुहुन्छ ?
	त्यसबेला आफू कहाँ हुनुहुन्थ्यो ?
	आफूले त जागिर पाउनु भयो ।

## नेपाली भाषामा उच्चतर आदर

हजुर	हजुर खुव पठिसिन्छ ।
	हजुर खुव जान्ने होइसिन्छ ।
	हजुर कहाँ हाइसिन्छ ?

## नेपाली भाषामा उच्चतम् आदर

मौसुफ	मौसुफबाट नजर गरिबक्सियोस ।
सरकार	सरकारबाट दर्शनभेट बक्सियो ।

## भूतकाल

नेपाली भाषामा भूतकाल	किराँती-कोँइच भाषामा भूतकाल
चरा उड्यो ।	चिब बे:र्त ।
म घर गएँ ।	गो खिँ लति ।
छोरोले चिठी लेख्यो ।	तउ मि ब्लेसे ब्लेत्ताउ ।
हामी काठमाडौँ गयौँ ।	गेपुकि यलाखेम लाइँतक ।
तँ घर गइस् ।	गे खिँ लते ।

## अभूतकाल

नेपाली भाषामा वर्तमान काल	किराँती-कोँइच भाषामा वर्तमान काल
म खाना खान्छु ।	गो (खमे) जाइनु (ड) ।
तिमी विद्यालय जान्छौ ।	गोइ पारसार लाइनये ।
उ घर जान्छ ।	आँ खिँ लाइव ।
तपाईंहरू घर जानुहुन्छ ।	गेपुकि खिँ लाइनिनि ।

## भविष्यत् काल

नेपाली भाषामा भविष्यत् काल	किराँती-कोँइच भाषामा भविष्यत् काल
म घर जानेछु	गो खिँ लचा दुम्ति ।
तिमी विद्यालय जानेछौ ।	गोइ पारसार लचा दुमे ।
दाजु घर जानुहुनेछ ।	डावा खिँ लचा दुम ।
चुडामणि विद्यालय जानेछ ।	चुडामणि पारसार लतेकपाइव ।
तँ घर जानेछस् ।	गे खिँ लतेक पाइनय ।

पक्ष

अपूर्ण पक्ष

नेपाली भाषामा अपूर्ण भूतकाल	किराँती-कोँइच भाषामा अपूर्ण भूतकाल
म खाना खाँदै थिएँ ।	गो खमे जनजन नड ।
हामी खाना खाँदै थियौँ ।	गोपुकि खमे जनजन नकि ।
तँ खाना खाँदै थिइस	गे खमे जनाजन नये ।
तपाईंहरू खाना खानुहुँदैथियो ।	गेपुकि खमे जनाजन ननि ।

अपूर्ण वर्तमान

नेपाली भाषामा अपूर्ण वर्तमान	किराँती-कोँइच भाषामा अपूर्ण वर्तमान
म भात खाँदैछु ।	गो खमे जनजन नड ।
हामी भात खाँदैछौँ ।	गोपुकि खमे जनजन नकि ।
तँ भात खाँदैछस् ।	गे खमे जनजन नये ।
तिमी खाना खाँदैछौ ।	गोइपुकि खमे जनजन ननि ।

## अपूर्ण भविष्यत्

नेपाली भाषामा अपूर्ण भविष्यत्	किराँती-कोँइच भाषामा अपूर्ण भविष्यत्
म खाना खाँदै हुनेछु ।	गो खमे जनजन बानुड ।
तँ खाना खाँदै हुनेछस् ।	गे खमे जनजन बाने ।
हामी खाना खाँदै हुनेछौं ।	गोपुकि खमे जनजन बानिक ।
उहाँ खाना खाँदै हुनुहुनेछ ।	आँपुकि खमे जनजन बानिम ।

## पूर्ण पक्ष

### पूर्ण भूतकाल

नेपाली भाषामा पूर्ण भूतकाल	किराँती-कोँइच भाषामा पूर्ण भूतकाल
मैले भात खाएको थिए ।	गोमि (गोभ) नश्यो नड ।
हामीले भात खाएका थियौं ।	गोपुकिम खमे नश्यो नकि ।
तैले भात खाएको थिइस् ।	गे खमे जश्यो नये ।
तपाईंले खाना खानुभएको थियो ।	गेमि खमे जश्यो ननि ।

## पूर्ण वर्तमानकाल

नेपाली भाषामा पूर्ण वर्तमानकाल	किराँती-कोँइच भाषामा पूर्ण वर्तमान काल
मैले खाना खाएको छु ।	गोमि खमे जश्यो ।
हामीले खाना खाएका छौँ ।	गोपुकिम खमे जश्यो ।
तैले खाना खाएको छस् ।	गेमि खमे जश्यो ।
तपाईंले खाना खानु भएको छ ।	गोइमि खमे जश्योनिम ।

## पूर्ण भविष्यत्काल

नेपाली भाषामा पूर्ण भविष्यत्काल	किराँती-कोँइच भाषामा पूर्ण भविष्यत्काल
मैले खाएको हुनेछु ।	गो (म) जश्यो बानुड ।
हामीले खाना खाएको हुनेछौँ ।	गोपुकि (म) जश्यो बानक (बानिकि) ।
तैले खाना खाएको हुनेछस् ।	गे जश्यो बाने ।
उसले खाना खाएको हुनेछ ।	आँमि जश्यो बाव ।

अभ्यस्त पक्ष

नेपाली भाषामा अभ्यस्त पक्ष	किराँती-कोँइच भाषामा अभ्यस्त पक्ष
म लेख्येँ ।	गो ब्लेतेक पाइनुड ।
यो रक्सि खान्थ्यो ।	एको गाल तुतेक पाइब ।
उनी चिठी लेखिन ।	मेको ब्लेस्पत ब्लेतेक पाइब ।
म विद्यालय जान्थे ।	गो ब्लेसिखिँ लत्तेक पाइनुड ।
म त्यहा जान्थे ।	गो मेःक लत्तेक पाइनुड

अज्ञात पक्ष

नेपाली भाषामा अज्ञात पक्ष	किराँती-कोँइच भाषामा अज्ञात पक्ष
म निधाएछु ।	गो इप्चा पडबात ।
तँ निदाएछस् ।	गे इप्चा पडबात ।
तपाईँ निदाउनु भएछ ।	गे इप्चा पनिबात ।
यहाँहरू निदाउनु भएछ ।	यँपुकि (गोइपुकि) इप्चा पनिबात ।

भाव/वृत्ति

आज्ञार्थक

नेपाली भाषामा आज्ञार्थक भाव	किराँती-कोँइच भाषामा आज्ञार्थक भाव
तँ घर जा ।	गे खिँ लाइबो ।
तपाईंहरू घर जानुहोस् ।	गेपुकि खिँ लने ।
तँ लेख ।	गे ब्लेत्तो ।
तिमी यहाँ आउ ।	गोइ एक पिउ ।

इच्छार्थक

नेपाली भाषामा इच्छार्थक भाव	किराँती-कोँइच भाषामा इच्छार्थक भाव
तिमी घर जाऊ ।	मेको खिँ ललः ।
त्यो मरोस् ।	मेको बेःल ।
तिमी निको होऊ ।	गोइ साःडो ।
हामीहरू जाऔँ ।	गोपुकि लयः ।

### सम्भावनार्थक

नेपाली भाषामा सम्भावनार्थक	किराँती-कोँइच भाषामा
आज पानी पर्ला	मुलत (ी) रेउ इबा कोँ ?
त्यो रून्छ ।	मेको डाब ।
म आउछु होला ।	गो पिचा चाबुडा ।
तिनी आउलिन ।	आँ पिचा चाब्व ।

### निषेधार्थक भाव

किराँती-कोँइच भाषामा निषेधार्थक	नेपाली भाषामा निषेधार्थक
गो मलाइनुड	म जाने छैन ।
गोइ मलाउवो ।	तिमी नजाऊ ।
मोदव ममइ ।	यसो होइन ।

### बाध्यात्मक भाव

किराँती-कोँइच भाषामा बाध्यात्मक	नेपाली भाषामा बाध्यात्मक
गो मिकुम्शो पचान माल्व ।	मैले गीत गाउनै पर्छ ।

### सामर्थ्यबोध

किराँती-कोँइच भाषामा सामर्थ्यबोध	नेपाली भाषामा सामर्थ्यबोध
गो आँशोसम ला जचा चाबुड	म यति मात्र खान सक्छु ।
गोई ग्याकोसी लचा चाबुनय ।	तिमी बजार जान सक्छौ ।

### सङ्केतार्थक

किराँती-कोँइच भाषामा सङ्केतार्थक	नेपाली भाषामा सङ्केतार्थक
पालापिक ख्लुय ।	बाँसको विरुवा रोपौं ।
गोपिक आँ माम्लो शँसीय ।	हामी हाम्रो मातृभाषा सिकौं ।

### अनुरोधत्मक

किराँती-कोँइच भाषामा अनुरोधत्मक	नेपाली भाषामा अनुरोधत्मक
आँकलि लचा गेयिनी ।	मलाई जान देऊ ।
एँक पिशा निच्चा नाइल : ।	यता आउ र बस ।

## आवश्यकतात्मक

किराँती-कोँइच भाषामा आवश्यकतात्मक	नेपाली भाषामा आवश्यकतात्मक
गो लचा माल्नुड	म घर जान चाहान्छु ।

## करण-अकरण

### करण

नेपाली भाषामा करण	नेपाली भाषामा अकरण
सचेत खाना खान्छ ।	सचेत खाना खाँदैँन ।
आज पानी पय्यो ।	आज पानी परेन ।
उ कपडा किन्छ ।	उ कपडा किन्दैँन ।
तिनीहरू आउँछन् ।	तिनीहरू आउँदैँनन् ।
तिमी सुत ।	तिमी नसुत
म घर गए ।	म घर गइँन ।

## अकरण

किराँती-कौँइच भाषामा करण	किराँती-कौँइच भाषामा अकरण
सचेत खमे जाइब ।	सचेत खमे मजाइब ।
मुलत (ी) रेउ इब ।	मुलत रेउ मइब ।
मेका (आँ) वा ग्याब्ब ।	मेको (आँ) वा मग्याब्ब ।
गोइ इपो ।	गोइ मइपो ।
मेकोपुकि पिनिमि ।	मेकोपुकि मपिनिमि ।
गो खिँ लति	गो खिँ मलड ।

वाच्य

नेपाली भाषामा कर्तृ वाच्य	किराँती-कोँइच भाषामा कर्तृवाच्य
भाइले बहिनीलाई पिट्यो ।	लोवम् समिकल तुप्तु ।
म बजार जान्छु ।	गो ग्याकोसी लाडतु (न) ।
सन्जुले सचेतलाई बोलाइन् ।	सन्जुम सचेतकल ब्लेत्ताऊ ।
कृष्टिना मामाघर जान्छे ।	कृष्टिना कुकु खिँ लाइव ।
मल्लिका भुटो बोल्छिन् ।	मल्लिका जोल पाइव ।

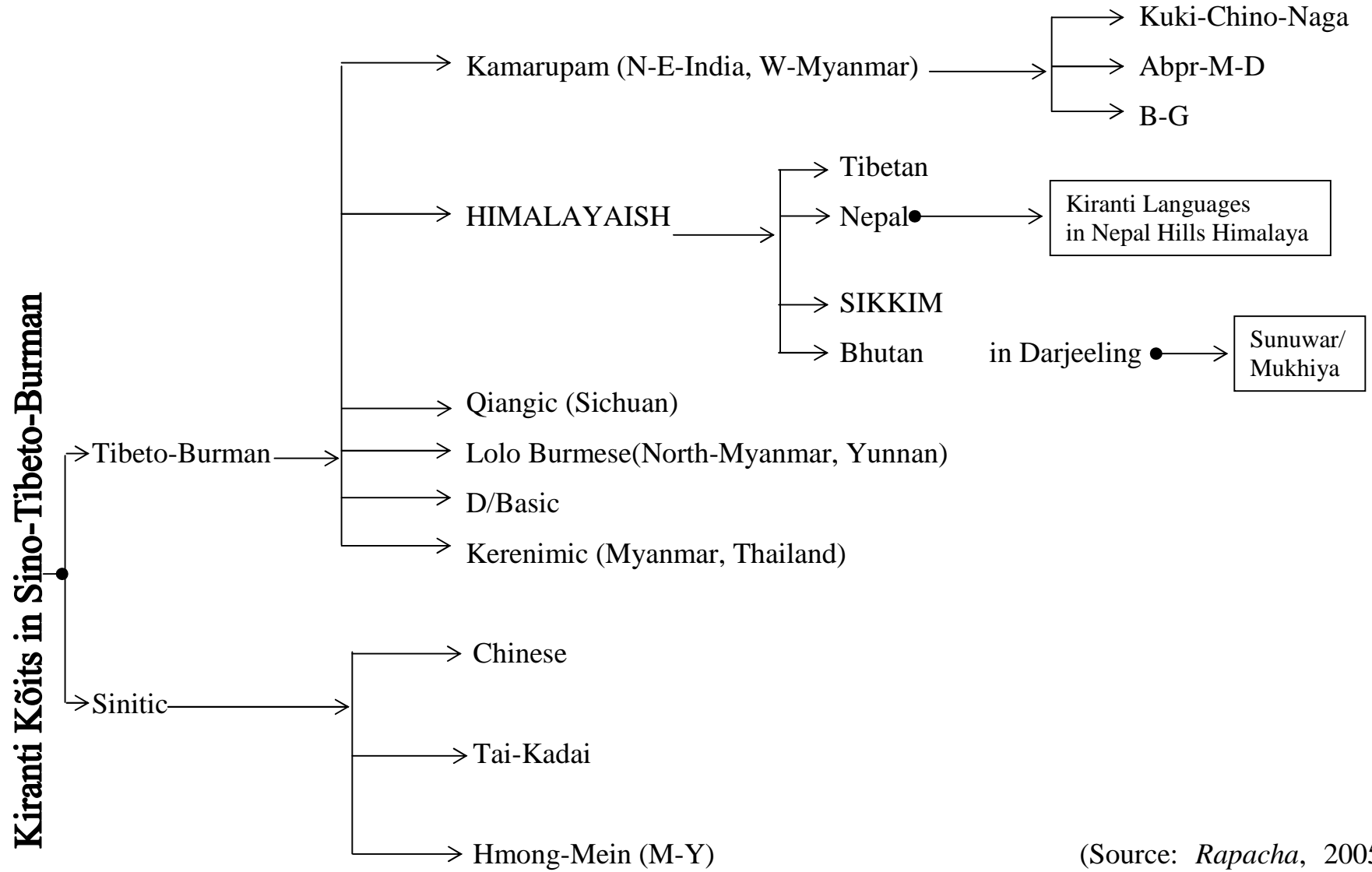
कर्मवाच्य

नेपाली भाषामा कर्मवाच्य	किराँती-कोँइच भाषामा कर्मवाच्य
भाइद्वारा बहिनीलाई पिटिन्छ ।	लोवला समि तुब्सिब ।
मद्वारा बजार गइन्छ ।	ग्याकोसी लाईँसिब ।
सुन्जुद्वारा सचेतलाई बोलाइन्छ ।	सन्जुला सचेत सेस्सिब ।
कृष्टिनाद्वारा मामाघर गइन्छ ।	कृष्टिनाला कुकु खिँ लाईँसिब ।
मल्लिकाद्वारा भुटो बोलिन्छ ।	मल्लिकाला जोल सेस्सिब ।

## भाववाच्य

नेपाली भाषामा भाववाच्य	किराँती-कोँइच भाषामा भाववाच्य
बहिनीलाई पिटिन्छ ।	डामि कलि तुब्सिब ।
बजार गइन्छ ।	ग्याकोसी लाईसिब ।
सचेतलाई बोलाइन्छ ।	सचेत (कल) ब्लेस्सिब ।
मामाघर गइन्छ ।	कुकु खिँ लाईसिब ।
भुटो बोलिन्छ ।	जोल पाईसिब ।

अनुसुची-२



(Source: *Rapacha*, 2005)

## व्यक्तिगत विवरण



नाम : संजु बराल

ठेगाना : जिल्ला सर्लाही, न.पा. लालबन्दी, वडा नं. ५

बाबुको नाम : श्री कृष्णप्रसाद बराल

आमाको नाम : श्री राधादेवी बराल

लिङ्ग : स्त्री

धर्म : हिन्दु

नागरिकता : नेपाली

सम्पर्क नं. : ९८४४०७६४११

शैक्षिक योग्यता :

क्र.स.	डिग्री	संस्था
१.	एस.एल.सी.	श्री जनता उ.मा.वि. भक्तिपुर, सर्लाही
२.	+ २	श्री बहुमुखी क्याम्पस ढुङ्गेवास. सिन्धुली
३.	बी.एड.	श्री जनज्योति बहुमुखी क्याम्पस, लालबन्दी
४.	एम.एड.	विश्वविद्यालय क्याम्पस, कीर्तिपुर, काठमाडौं

अनुभव : क) शिक्षण अनुभव विभिन्न तहका नीजि विद्यालयहरूमा